

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ
ΤΗΣ Α' ΠΕΡΙΟΔΟΥ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΥ 1α.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Τακτικού Καθηγητοῦ τῆς Γενικῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας
καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος
ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Α'.

ΝΕΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

ΠΡΟΣ ΛΥΣΙΝ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ
ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ
ΤΟΥ ΑΡΧΙΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

(34 — 156 μ. Χ. π.)

ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ Α'

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΕΥΧΟΣ 2ον

ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ, ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΧΑΣΜΑΤΑ

ΑΘΗΝΑΙ 1959

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟ ΤΕΤΡΑΚΤΗΡΙΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΡ. ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Α. ΚΑΡΑΔΑΚΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ
ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΩΡΟΥΜΕΝΟΥ ΚΑΤΑΧΩΡΟΥΜΕΝΟΥ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

ΝΕΑ ΕΡΕΥΝΑ

ΣΥΜΒΟΛΑΙ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ
ΤΗΣ Α΄ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

ΒΑΝΔ 1
1990
ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Προσφορά του Ιωάννη Γεωργίου Καραδακή
και της οικογένειάς του
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1990

Καθημερινό του Τετάρτου της Αγίας Γραφής

BEITRÄGE ZUR KIRCHENGESCHICHTE
DER ERSTEN PERIODE
DES GRIECHISCH — RÖMISCHEN KATHOLIZISMUS 1α.

V O N

Dr Theol. GERASSIMOS I. KONIDARIS

*ord. Professor für Allgemeine Kirchengeschichte
und Kirchengeschichte Griechenlands
an der Universität Athen*

A.

NEUE FORSCHUNGEN
ZUR LÖSUNG DER QUELLENPROBLEME
DER KIRCHENVERFASSUNG
DES URCHRISTENTUMS
(34 — 156 c.)

BAND 1

EINLEITUNG

HEFT 2

Einordnung der Quellen, Gebietsbeziehungen
und historische Lücke.

ATHEN 1959

Sonderabdruck aus der Epetiris der Theol. Fakultät zu Athen.

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ
ΤΗΣ Α' ΠΕΡΙΟΔΟΥ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΥ 1α.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Τακτικού Καθηγητού τῆς Γενικῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας
καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος
ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΝΕΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ
ΠΡΟΣ ΛΥΣΙΝ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ
ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ
ΤΟΥ ΑΡΧΙΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ
(34 — 156 μ. Χ. π.)

ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ Α'

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΕΥΧΟΣ 2ον

ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ, ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΧΑΣΜΑΤΑ

ΑΘΗΝΑΙ 1959

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΝ ΖΗΤΗΣΙΝ
ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΗΓΟΥΡΙΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΚΟΝΙΑΝΙΝ

Το παρόν βιβλίο, το οποίο περιλαμβάνει
και τις προλήψεις, ταυτίζεται με το
επίσημο σχέδιο του Πανεπιστημίου.

ΝΕΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

ΠΡΟΣ ΛΥΣΙΝ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΙΣΤΩΝ
ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ
ΤΟΥ ΑΡΧΙΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

ΟΙ ΜΗΤΕΡΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΑΣΤΕΡΟΦΗΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ Α

ΕΙΣ ΑΓΓΛΙΑΝ

Τ. 1957

ΤΕΥΧΟΣ 2

ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΜΗΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΣΤΕΡΟΦΗΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΟΓΩΝ

Ἀνάτυπον
ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τῆς
Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
τοῦ ἔτους 1957—58
τιμητικὸν ἀφιέρωμα
εἰς Εὐάγγελον Ἀντωνιάδην.

ΝΕΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ
ΠΡΟΣ ΛΥΣΙΝ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ
ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ
ΤΟΥ ΑΡΧΙΚΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ (34 · 156 μ. Χ. π.)

Ἰ π ὀ

ΓΕΡ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

II. ΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΕΝ ΑΙΣ
ΜΝΗΜΟΝΕΥΟΝΤΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ
ΤΗΣ ΑΡΧΕΓΟΝΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ
ΠΕΡΙΟΧΩΝ. ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΧΑΣΜΑΤΑ

§ 1. Η ΤΟΠΙΚΗ ΚΑΙ ΧΡΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

Ἐκ τῆς γενομένης ἐρεύνης τῶν πηγῶν, ἐν αἷς ἔχομεν τυχαίως συγχρό-
νους εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀρχεγόνου τῆς Ἐκκλησίας πολιτεύματος, προέκυψεν
ἡ ἐξῆς χρονικὴ καὶ τοπικὴ σειρά αὐτῶν.

Α'. ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΕΠΟΧΗ—

α'. ΑΝΑΤΟΛΗ

I. 1. Ἐπιστολὴ Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, γραφεῖσα ἐξ Ἱεροσολύμων
μεταξὺ τῶν ἐτῶν 42-47 μ.Χ., πάντως πρὸ τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου¹. Ἡ ἐπι-
στολὴ μαρτυρεῖ οὐχὶ μόνον περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ θεσμοῦ τῶν πρεσβυτέ-
ρων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων², ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης
(ἀσφαλῶς διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς Ν.Α. Μ. Ἀσίαν· ἴδε Πράξεις 14,23).

** 2. Πράξεις Ἀποστόλων, γραφεῖσαι³ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ
περὶ τὸ 62 μ.Χ. Ἀποτελοῦσι πηγὴν περὶ τῆς μορφῆς τοῦ Πολιτεύματος;

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελίδος 295 τῆς Ἐπετηρίδος τῆς ἡμ. Σχολῆς τοῦ ἀκαδ. ἔτους 1954-
1955 ἢ τῆς σελίδος 79 τοῦ ἀνατύπου.

1. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγκροτήσεως τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου ἤρξατο διαμορ-
φομένη νέα χρονολογία. Ἐν ᾧ δηλαδὴ πρότερον ἐπιστεύετο ὡς πιθανὸν ἔτος τῆς συνόδου τῶν
Ἀπ. τὸ ἔτος 52 μ.Χ., εἶτα δὲ τὸ ἔτος 47 ἢ 48, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χρονολογίας ἣν δίδει ἡ ἐπι-
γραφή τῶν Δελφῶν (Knopf, Einführung 1934 σ. 289 καὶ 332) νῦν τίθεται τὸ ἔτος 43/44
μ.Χ. (πρβλ. Heussi: Kompendium der Kirchengeschichte 1949 σελ. 32).

2. Ἐπετ. ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 259-61 ἢ 43-5.

** Πρὸ τῶν Πράξεων Ἀποστόλων σημαίνουσιν, ὅτι ὑπάρχει ἀμφιβολία παρὰ τοῖς ξέ-
νοις περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ συγγραφέως τῶν Πράξεων, ἐν ᾧ ἡμεῖς οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν
ἔχομεν, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Λουκᾶ (πρβλ. καὶ Harnack: Mission 1924« σελ. 89-107.

3. Πρβλ. τεύχος Α', σελ. 260-75 ἢ 50-55.

α) Τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας (μόνιμοι καὶ χαρισματοῦχοι)
 Ἀπόστολοι Ἰάκωβος Χαρισματοῦχοι
 Πρεσβύτεροι πρεσβύτεροι προφήται
 διακονοῦντες (Πράξ. 21,15) ἀπόστολοι, διδάσκαλοι κλπ.

β) Τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας (χαρισματοῦχοι).

γ) Τῶν Ἐκκλησιῶν Ν.Α. Μ. Ἀσίας (πρεσβύτεροι).

δ) Τῆς Ἐφέσου (πρεσβύτεροι - ἐπίσκοποι) καὶ Πόντου: πρεσβύτεροι.

3) Περὶ ὑπάρξεως χαρισματοῦχων εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Δύσεως. Μαρτυροῦν ἄρα αἱ Πράξεις κυρίως περὶ τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἧς ἔσχατον δυτικὸν ὄριον ὀρίζουν τινὲς τὴν Ἐφeson.

β'. ΔΥΣΙΣ

II. * 1 Ἡ Α' πρὸς Θεσσαλονικεῖς, γραφεῖσα ἐκ Κορίνθου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 50 μ.Χ. Μόνον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην ἀμέσως χρήσιμος, ἐμμέσως δὲ καὶ διὰ τὴν Κόρινθον¹.

IV. * 2. Ἡ Α' πρὸς Κορινθίους, ἐξ Ἐφέσου περὶ τὸ 55. Ἀποτελεῖ πηγὴν κατ' ἀρχὴν ὡσαύτως χρήσιμον διὰ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας, ἦτοι τὰς ἐλευθέρας παυλείους Κοινοῦτητάς τῆς Δύσεως, διότι, ὡς εἶδομεν, αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς, πλὴν τῆς Ἀντιοχείας, παρουσιάζουσι προέχοντας τοὺς μονίμους λειτουργοὺς, εὐθὺς δὲ ἀμέσως ἀκολουθοῦντας τοὺς χαρισματοῦχους. Ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους παρουσιάζονται οἱ χαρισματοῦχοι προέχοντες, καὶ ἀκολουθοῦσιν οἱ μόνιμοι λειτουργοὶ ὑπὸ ποικίλα καὶ ἀρκετὰ τὸν ἀριθμὸν ὀνόματα (κεφ. 12²).

V. * 3. Ἐπιστολὴ πρὸς Ρωμαίους, γραφεῖσα ἀπὸ Κορίνθου, περὶ τὸ 56 μ.Χ. Εἶναι χρήσιμος διὰ τὴν ἐν Κεγχρεαῖς Ἐκκλησίαν, ἐνθα ἔχομεν τὴν πρώτην μνεῖαν τῶν διακονισσῶν. Εἶναι βεβαίως προβληματικόν, κατὰ πόσον δύναται τις νὰ συμπεράνη ἐμμέσως τι περὶ τοῦ Πολιτεύματος τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κορίνθου, καὶ ὡς μεμονωμένως ἐξ αὐτῆς περὶ τῆς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας, ὡς πράττει διὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὁ Emil Brunner (Der Römerbrief, übersetzt und erklärt, Stuttgart 1948 σελ. 127 ἐξ.).

VI. * 4. Ἡ πρὸς τοὺς Φιλιππησίους τοῦ Παύλου, γραφεῖσα πιθανώτατα ἐκ Ρώμης κατὰ τὴν πρώτην αἰχμαλωσίαν τοῦ Ἀποστόλου (ἐλαφρὰ δεσμὰ) περὶ τὸ ἔτος 60-16, καὶ ὀλίγον πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεώς του. Εἶναι σημαντικὴ ἡ πηγὴ αὕτη διὰ τὸ Πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας τῶν Φιλιππων, ἀλλὰ καὶ τῆς Δύσεως, ἔνεκα τῆς πρώτης χρησιμοποίησεως τοῦ διπλοῦ τεχνικοῦ ὄρου:

ἐπίσκοποι

διάκονοι,

1. Αὐτόθι 229-230 ἢ 13-14.

2. Αὐτόθι 230-3 ἢ 14-7.

* Ὁ ἄστερισκος πρὸ ἐκάστης πηγῆς σημαίνει, ὅτι δὲν τίθεται πλέον ζήτημα περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῆς.

ὁ ὁποῖος μνημονεύεται ἐν Ἐφέσῳ (Πράξ. Α' Τιμ.), Ρώμη (Α' Κλήμ. Ποιμ. Ἐρμᾶ)¹ καὶ Αἰγύπτῳ, κατὰ τὸ τέρμα τῆς ἀποστολικῆς καὶ κατὰ τὴν μεταποστολικὴν ἐποχὴν. Ἐχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν χάρτην τῆς Μεσογείου, σχηματίζομεν τὸ ἐξῆς σχῆμα, ἐντὸς τοῦ χώρου ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκράτησεν ἐπὶ τινὰ χρόνον

τό: ἐπίσκοποι
διάκονοι

Ἐφεσος (πρὸ τοῦ 54 μ.Χ.).

Φίλιπποι (πρὸ τοῦ 60 πρὸ μ.Χ.).

Ρώμη } ἱκανῶς

Κρήτη (πρὸ τοῦ 60 μ.Χ.).

Κόρινθος } πρὸ τοῦ 96

5-6. Ἐκ τῶν ποιμαντορικῶν ἐπιστολῶν ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς ἡ Α' πρὸς Τιμόθεον, γραφεῖσα ἀπὸ Μακεδονίας κατὰ τὸν χειμῶνα 61)62, καὶ ἡ πρὸς Τίτον γραφεῖσα περὶ τὸ 62)3 ἐκ Νικοπόλεως τῆς Ἡπείρου. Αἱ δύο αὗται ἐπιστολαί, κατ' ἀρχὴν προσωπικοῦ χαρακτῆρος, δι' ὃ καὶ δὲν χρησιμοποιοῦνται παρὰ μόνον σπανίως, ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου καὶ Πολυκάρπου (Α' Τιμ.) ἢ ὑπὸ μόνου τοῦ Ἰγνατίου (ἡ πρὸς Τίτον)², καὶ οὐχὶ ὡς πρὸς τὰ καίρια διὰ τὸ Πολίτευμα χωρία, ἅτινα ἀναμφιβόλως θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο, ἐὰν εἶχον πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι ἐπαρκεῖς συλλογὰς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου.

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν προκύπτει ἡ ταυτότης ἐν τῇ χρήσει τῶν ὄρων τοῦ Πολιτεύματος ἐν Ἐφέσῳ, Φίλιπποις καὶ Κρήτῃ
ἐπίσκοποι=πρεσβύτεροι
διάκονοι

Δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὡσαύτως, ὅτι ἐν Ἐφέσῳ ὑπῆρχε τὸ σχῆμα

Τιμόθεος

Πρεσβύτεροι

διάκονοι

καὶ ἐν Κρήτῃ (Γορτύνη)

Τίτος

πρεσβύτεροι

διάκονοι,

ἀλλὰ καὶ («κατὰ πόλεις πρεσβύτεροι»), ὅπερ δεόν νὰ ἐρμηνευθῇ.

Δύναται τις ἄρα γε ἐμμέσως νὰ συναγάγῃ, ὅτι τὴν ἰδίαν ἐποχὴν κατὰ παρόμοιον ἴσχυεν καὶ εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου. Τοῦτο θὰ ἦτο εὐλογον νὰ τὸ ὑποθέσωμεν.

1. Ἐπετηρὲς ἐνθ' ἀνωτ. σ. 234-9 ἢ 18-23.

2. εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι ἐν τῇ Α' Κλήμεντος δὲν ὑπάρχει δαψιλὴ χρῆσις τῶν Ποιμ. Ἐπιστολῶν. Ὁ Harnack εὕρισκει ἀπλῆν ἀπήχησιν χωρίων τινῶν (Einführung in die Alte Kirchengeschichte. I Clemensbrief σ. 124), ἐν οἷς μόνον τὸ τίτ. 1,5. Σημασίαν θὰ εἶχεν ἐὰν εὕρισκετο αὐτούσιον χωρίον.

᾽Οσαύτως, εὐλογον θὰ ἦτο νὰ προστεθῆ, ὅτι ἡ ἐπίδρασις εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἀντιοχείας ὑπῆρξε πιθανωτάτη¹.

7. *A' Πέτρον*, γραφεῖσα πιθανότατα ἐν Ῥώμῃ καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Μ. Ἀσίας, χρήσιμος ἄρα δι' ἀμφοτέρας (πρεσβύτεροι-συμπρεσβύτερος).

Β'. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

α'. ΔΥΣΕΩΣ

I.* 1. *A' Κλήμεντος ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους*, γραφεῖσα περὶ τὸ 96 μ.Χ. Παρουσιάζει ταυτόσημον τὸ Πολίτευμα τῶν Ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κορίνθου². εἶναι, ἔνεκα Ἰγν. Ρωμ. III, χρήσιμος διὰ τὰς σχέσεις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

II.* 2. *B' Κλήμεντος*, πρὸ τῶν μέσων τοῦ β' αἰῶνος, κήρυγμα γενόμενον ἐν Ῥώμῃ ἢ Κορίνθῳ³ χρήσιμος διὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι» ἐν τῇ Δύσει (πιθανῶς ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν χρῆσιν διὰ τὸ συναμφότερον).

III.* 3. *Ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἐρμᾶ* ἐγράφη ἐν Ῥώμῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος (140-155). Χρήσιμον βιβλίον διὰ τὰς ἐν τῷ Πολιτεύματι συνηθείας τῆς Δύσεως καὶ πρὸς παραλληλισμὸν πρὸς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ Ἰγνατίου⁴.

IV. 4. *Ἡ «Διδαχὴ»*, γραφεῖσα ἐν Αἰγύπτῳ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 90-130⁵, χρήσιμος ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ σχέσεις ἐν τῷ Πολιτεύματι εἰς περιοχὰς τῆς ὑπαίθρου καὶ διὰ τὴν ἐν τῇ Δύσει συνήθειαν πρὸς χρῆσιν τοῦ διπλοῦ τεχνικοῦ ὅρου «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι».

Β'. ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΤΑ ΜΕΘΟΡΙΑ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΔΥΣΕΩΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

V. 1. *Ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ*⁶, γραφεῖσα πιθανῶς περὶ τὸ τέρμα τῆς Ἀπ. ἐποχῆς καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Μεταποστολικῆς ἐξ Ἀλεξανδρείας, πρὸς κύκλον τινὰ χριστιανῶν τῆς Ῥώμης. Ἀποκλείω τὴν συγγραφὴν ἀπὸ τὸν Παῦλον (τὴν τελευταίαν ἀπόπειραν περὶ τοῦ ἀντιθέτου ὑπὸ τοῦ Σέρβου Τσάρνιτς θεωρῶ ὡς ἀνεπιτυχή).

Χρήσιμος διὰ τὴν γενικὴν ἔκφρασιν περὶ ἰθυνοῦσης τάξεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

1. Ἐπετηρὶς ἐνθ' ἄνωτ. 237-258 ἢ 23-42.

2. Αὐτόθι σελ. 275-7 ἢ 59-61.

3. Αὐτόθι σελ. 277 ἢ 61.

4. Αὐτόθι σελ. 277 ἢ 61.

5. Αὐτόθι σελ. 279-89 ἢ 63-73.

6. Εἰς τὸ α' τεῦχος δὲν περιέλαβον τὴν πρὸς Ἑβραίους ἀλλ' ἀπλῶς ἐμνημόνευσα τ' Ἀποσπάσματα τοῦ Παπίου, διότι ἐκ τούτων δὲν ἐξαρτᾶται ἡ λύσις τοῦ ἡμετέρου προβλήματος. Φυσικῶ τῷ λόγῳ θὰ γίνῃ λεπτομέρῃς ἐξέτασις τῶν ἐν λόγῳ πηγῶν εἰς τὸ οἰκεῖον μέρος τῆς πραγματείας.

VI. VII 2. Β' και Γ' Καθολικαί ἐπιστολαί Ἰωάννου, γραφεῖσαι περὶ τὸ 100 ἐν Ἐφέσῳ. Χρήσιμοι διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς Δύσεως.

VIII. 3. Βοηθητικῶς δεόν νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου, γραφεῖσα τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν. Οὐδαμῶς ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὸ πρόβλημα τοῦ συγγραφέως, διότι τὸ κύριον ἡμῶν διαφέρον στρέφεται περὶ τὴν κατὰ τόπους χρῆσιν τῶν ὄρων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τὸν χρόνον καὶ τὰς συνηθείας.

IX. 4. Εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον ἀνήκουσι καὶ τ' ἀποσπάσματα τοῦ Παπίου¹, ἐπισκόπου Ἱεραπόλεως, γράψαντος περὶ τὸ 140². Χρήσιμα διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου («ὁ πρεσβύτερος») καὶ «οἱ πρεσβύτεροι» εἰς τὴν Δυτ. Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν Δύσιν διὰ τὴν ἐποχὴν 90-140 μ.Χ. Βοηθητικῶς δεόν νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους, περὶ οὗ ὁ λόγος κατωτέρω, διότι ἡ μὲν ἐπιγραφή ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰγνατίου πρὸς Πολυκάρπον, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς συνηθείας τῆς Δύσεως καὶ τὴν Α' Πέτρου ἔτι δὲ καὶ τῆς Δυτ. Μ. Ἀσίας.

Γ'. ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ.

X-XVI. 1. Αἱ 7 ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰγνατίου, γραφεῖσαι περὶ τὸ 110 μ.Χ. ἐν Μ. Ἀσίᾳ (ἀπὸ Σμύρνης καὶ Τρωάδος), εἶναι χρήσιμοι διὰ τὸ Πολίτευμα τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, Συρίας, Μ. Ἀσίας, καὶ ἐμμέσως τῶν λοιπῶν περιοχῶν, ἀπὸ τοῦ 70-110 μ.Χ.³

XVII. 2. Ἐπιστολὴ τοῦ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους⁴, γραφεῖσα εὐθύς μετὰ τοῦ ἀνωτέρω, χρήσιμος διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους, ὡς συνεκτικὸς κρίκος τῶν Πηγῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

Ἐνταῦθα δεόν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι, ἐκ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου, ἡ πρὸς Ρωμαίους εἶναι χρήσιμος ὡσαύτως διὰ τὰς ἐν τῷ Πολιτεύματι σχέσεις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

XVIII. 3. Μαρτύριον τοῦ Πολυκάρπου⁵. Ἡ πρὸς Φιλομήλιον τοῦ Πόντου ἐπιστολὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σμύρνης, γραφεῖσα περὶ τὸ 156 (δὲν θεωροῦμεν ἐπαρκῆ τὰ ἐπιχειρήματα διὰ τὴν μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς χρονολογίας ταύτης), ἡ περιέχουσα τὴν περιγραφὴν τοῦ μαρτυρίου ἀποτελεῖ σπουδαιότατον μνημεῖον, μαρτυροῦν τὴν τελικὴν καθιέρωσιν τοῦ ὄρου («ὁ ἐπίσκοπος») ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Τὴν σπουδαιότητά τῆς κατατάξεως τῶν πηγῶν βλέπομεν καὶ εἰς τὸν ἐπόμενον πίνακα Γ'.

1. Patrum Apostolicorum opera O.de Gebhardt, A. Harnack, Th. Zahn., ἐκδ. 6η 1920 σελ. 69-78 καὶ Β.Ε.Π.Ε.Σ. Δι' ὅλας τὰς πηγὰς τόμοι 1-3, σελ. 113-116.

2. Knopf: Einführung in das N.T. 2α 1934 σελ. 132.

3. Patrum κλπ. σ. 87 ἐξ. (ἴδε Altaner, Patrologie 1950 σ. 78-81).

4. Αὐτόθι σελ. 114.

5. Αὐτόθι σελ. 119 ἐξ.

§ 2. ΠΙΝΑΞ ΕΜΦΑΙΝΩΝ ΤΗΝ ΣΧΕΣΙΝ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΠΗΓΑΣ

Δὲν παρέχομεν ἐνταῦθα πάσας τὰς σχετικὰς εἰδήσεις, ἀλλὰ μόνον γενικάς, δι' ἃ καὶ δὲν προτιθέμεθα νὰ ἐξαντλήσωμεν τὸ σπουδαιότατον τοῦτο σημεῖον τοῦ ἡμετέρου θέματος, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ παράσχωμεν ἀδρομερῆ εἰκόνα τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν λεχθέντων.

Α'. ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Α'. ΑΝΑΤΟΛΗ

1. Ἱεροσόλυμα — Παλαιστίνη Ν.Α. Μικρὰ Ἀσία (Ἰακώβου Καθολ. καὶ Πράξ.) μόνιμοι λειτουργοί.
2. Ἱεροσόλυμα—Ἀντιόχεια (χαρισματοῦχοι Πράξεις).
3. Ἱεροσόλυμα—Ἐφεσος (Πράξεις), μόνιμοι λειτουργοί.
Ἐνῶ ἡ Δύσις ἔχει κυρίως χαρισματούχους.

Β'. ΔΥΣΙΣ

1. Θεσσαλονίκη—Κόρινθος, χαρισματοῦχοι καὶ μόνιμοι λειτουργοί (Α' Θεσσ. Α' Κορινθ—Ρωμαίους),
2. Ἐφεσος—Κόρινθος (Α' Κορινθ.). Μόνιμοι λειτουργοί, χαρισματοῦχοι.
3. Κόρινθος—Ρώμη (Ρωμαίους) χαρισματοῦχοι, ἀλλὰ καὶ μόνιμοι.
4. Ρώμη—Φίλιπποι (Φιλιπησίους) Μόνιμοι λειτουργοὶ ἐν Φιλίπποις· μήπως καὶ ἐν Ρώμῃ;
5. Μακεδονία—Ἐφεσος (Α' Τιμ.) μόνιμοι λειτουργοὶ ἐν Ἐφέσῳ· μήπως καὶ ἐν Μακεδονίᾳ;
6. Ἡπειρος—Κρήτη (Τίτ.) Μόνιμοι λειτουργοὶ ἐν Κρήτῃ. Μήπως καὶ ἐν Ἠπείρῳ;
7. Ρώμη—Βιθυνία. (Α' Πέτρου). Μόνιμοι λειτουργοί..
Ἡ ἐπικοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας πρὸς τὴν τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς Κορίνθου καὶ Μακεδονίας εἶναι φανερά ἐκ τῶν Πράξεων τοῦ Λουκᾶ καὶ ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, ὡς καὶ ἐκείνων μετὰ τῆς Ρώμης.

Β'. ΜΕΤΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Α'. ΔΥΣΙΣ

1. Ρώμη—Κόρινθος (Α'Β' Κλήμεντος καὶ Ποιμὴν τοῦ Ἑρμᾶ διὰ τὴν Ρώμην καὶ Ἰταλίαν). Μόνιμοι λειτουργοί.
2. Αἴγυπτος. (Διδαχή), χαρισματοῦχοι καὶ προτροπὴ πρὸς χειροτονίαν μονίμων λειτουργῶν.

Β'. ΠΕΡΙ ΤΑ ΜΕΘΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΥΟ ΕΠΟΧΩΝ

(Ἑβραίους)

Ἀλεξάνδρεια—Ρώμη—Ἐφεσος—Φίλιπποι.

1. Ἀλεξάνδρεια — Ρώμη (Ἑβραίους). Περὶ ἰθυνοῦσης τάξεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

2. Ἐφεσος — Φίλιπποι. Μόνιμοι λειτουργοί.

Γ'. ΑΝΑΤΟΛΗ

1. Ἀντιόχεια — Μ. Ἀσία (Ἐφεσος). Κατὰ τὰς Ἐπιστολάς τοῦ Ἰγνατίου ἐν στενῇ ἐπικοινωνίᾳ. Μόνιμοι λειτουργοί.

2. Ἀντιόχεια — Ρώμη (πρὸς Ρωμαίους Ἰγνατίου).

3. Σμύρνη — Φίλιπποι (Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππισίους). Μόνιμοι λειτουργοί.

4. Σμύρνη — Πόντος — Μόνιμοι λειτουργοί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω Πινάκων προκύπτουσι τὰ ἐξῆς ἄξια προσοχῆς καὶ σημαντικὰ διὰ τὴν ἡμετέραν ἔρευναν.

1ον. Ὅτι αἱ κύριαι πηγαὶ τῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς, ἐν αἷς ἀναφέρονται εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐκκλ. Πολιτεύματος, εἶναι ὀλιγώτεραι ἐκείνων τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς (9 ἔναντι 18) καὶ ἐκτείνονται ἐπὶ μιᾷ κυρίως περιοχῆς αἱ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν, τ. ἔ. τῆς Δύσεως, 2 μόνον ἀνηκουσῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀμφότεραι ὅμως συνδέουσιν ἀμφοτέρας τὰς περιοχὰς καὶ ἄρα δύνανται νὰ συναχθῶσιν ἐμμέσως συμπεράσματά τινα, χρήσιμα διὰ τὸ νευραλγικὸν τοῦτο σημεῖον τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης, τ. ἔ τὰς ἐν τῷ Πολιτεύματι σχέσεις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως.

2ον. Αἱ πηγαὶ τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς, αἱ προερχόμεναι καὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, εἶναι πλουσιώτεραι εἰς εἰδικὰς εἰδήσεις περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἕνεκα τοῦ Ἰγνατίου. Τὸ τυχαῖον ὅμως τῶν εἰδήσεων προκύπτει ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὠρισμένοι μόνον Ἐκκλησίαι ἤλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν Ἰγνάτιον.

3ον. Ἡ τοπικὴ καὶ χρονικὴ κατάταξις τῶν πηγῶν παρουσιάζει κατὰ τρόπον οἰοεὶ ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα τῆς ἐποχῆς, καὶ μάλιστα εἰς τὸ τετράγωνον Ἐφεσος—Σμύρνη—Φίλιπποι—Ρώμη—Κρήτη¹ ἀλλὰ καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰ

1. Μεγάλην σπουδαιότητα ἐνέχουσι διὰ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τοῦ Ἐκκλ. πολιτεύματος αἱ εἰς τὰ μεθόρια τῶν δύο περιοχῶν καὶ ἐποχῶν κείμεναι πηγαί, διότι βοηθοῦσι τοῦτο μὲν εἰς τὴν ἀνίχνευσιν τῶν σχέσεων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐν τῷ θέματι τοῦ Πολιτεύματος τοῦτο δὲ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς βραδύτητος τῆς καθιερώσεως τοῦ ὅρου «ὁ ἐπίσκοπος» ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴν Δύσιν.

μεγάλα χάσματα τῆς παραδόσεως, τὰ ὁποῖα φαίνεται εἰς πρώτης ὄψεως ἀδύνατον νὰ γεφυρωθῶσιν.

4ον. Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου, ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψις ἀναζητεῖ τὸν τρόπον ἀνασυνθέσεως τῆς ἀλύσεως τῶν μεταβολῶν, αἵτινες συνέστησαν κάποτε τὴν ἐξέλιξιν, ἐν προκειμένῳ ἐν τῷ πολιτεύματι τῆς Ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας, διὰ τῆς διατυπώσεως ὑποθέσεων ἢ θεωριῶν. Τοῦτο δὲ εἶναι φυσικόν, διότι, ἐάν τις θελήσῃ νὰ σχηματίσῃ ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἃς γνωρίζομεν ἐκ τῆς Κ.Δ. ἢ τῶν πηγῶν τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τοῦ 34-156 ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐκ τοῦ 50-156 ἐν τῇ Δύσει¹, θὰ εὑρεθῇ πρὸ ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν. Ἀναμφιβόλως ὅμως αἱ δυσχερεῖαι αὗται εἶναι ὀλιγώτεραι ἐκείνων τῆς ὁποίας ὑπέθεσεν ὁ Harnack (Entstehung σελ. 46-60), ὅστις ἐξήτασε κατὰ ἰδιάζοντα τρόπον, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὰς πηγὰς τῆς Ἀποστολικῆς καὶ τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀποψὶς τῶν φαίνεται στηρίζουσα τὴν γνώμην περὶ τῆς ἀρχικῆς συλλογικῆς ἡγεσίας ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις.

Ἀντιθέτως ἡ ἡμετέρα κατὰ ταξίς τῶν πηγῶν, ὀρμωμένη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν δέον νὰ ληφθῇ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἡ τοπικὴ καὶ χρονικὴ προέλευσις τῶν πηγῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ εἶτα ν' ἀνιχνευθῶσι, δι' ἐνδελεχοῦς ἐξο-
νυχιστικῆς ἐρεύνης, αἱ κατὰ περιοχὰς συνθῆκαι καὶ μετὰ ταῦτα ν' ἀναζητηθῶσιν αἱ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν σχέσεις, καταστοχάζεται τῆς ὀρθῆς μεθόδου. Διὰ ταύτης θὰ συναχθῶσιν ὀρθά, ὡς ἐλπίζομεν, συμπεράσματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ ἐρευνα τῆς ἀπόψεως, ἐὰν ἐπιτρέπωνται γενικεύσεις εἰς τὸ φιλολογικὸ-ἱστορικὸν τοῦτο θέμα, ἐν τῷ ὁποίῳ παρουσιάζεται τοῦτο τὸ ἰδιάζον, προκῦπτον ἐκ τῆς κατατάξεως τῶν πηγῶν, ὅτι ἔχομεν **μ ε γ ἄ λ α χ ἄ σ μ α τ α**.

3. Τὰ μεγάλα χάσματα.

Ἄλλ' ἃς ἴδωμεν ταῦτα βαινόντες ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς.

α. Ἐκ κ λ η σ ί α Ἰ ε ρ ο σ ο λ ὺ μ ω ν. Αἱ περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς πρώτης Ἐκκλησίας εἰδήσεις, ὡς προκύπτουσιν ἀπὸ τὴν Καθολικὴν Ἐπιστολὴν τοῦ Ἰακώβου καὶ τὰς Πράξεις, φθάνουσι μέχρι τοῦ 62 μ.Χ. περίπου. (Ἀπόστολοι πρεσβύτεροι διακονοῦντες καὶ Ἰακώβος πρεσβύτεροι). Ἡ κρίσιμος διὰ τὸ ἡμέτερον θέμα ἐποχὴ, ἥτοι 60-110 καλύπτεται βεβαίως ἀπὸ τὰς μεταγενεστέραις ἱστορικῆς εἰδήσεις περὶ Συμεῶν († 104), ἀλλ' ὁ φερόμενος διὰ τοὺς ἐφεξῆς χρόνους κατάλογος τῶν ἐπισκόπων Ἱεροσολύμων ἀπὸ τοῦ 104-134 εἶναι προφανῶς κατεστραμμένος.

1. Ἐνταῦθα δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς Δύσεως κατὰ τοὺς ὑπ' ὄψιν χρόνους περιλαμβάνει τὴν ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Μικρασίας (συμπεριλαμβανομένης) πρὸς δυσμᾶς περιοχὴν (Harnack).

β. Ἐκκλησία Ἀντιοχείας.

Αἱ Πράξεις καταλείπουν τὴν Διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης εἰς χεῖρας τῶν Χαρισματούχων, μεθ' ὃ ἀκολουθεῖ χάσμα τι, μεταξύ τοῦ 60 καὶ τοῦ 110, ὅτε ἐμφανίζεται εἰς τὸ προσκήνιον τῆς Ἱστορίας ἡ μορφή τοῦ ἱεροῦ Ἰγνατίου. Τὸ χάσμα τοῦτο πληροῦται βεβαιώτατα διὰ τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰγνατίου (παρ' ὃ παρατηροῦνται οἱ 3 ἱερατικοὶ βαθμοὶ) ἀλλὰ καὶ τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων περὶ Εὐοδίου, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 62 μ. Χ.

γ. Διὰ τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ν.Α. Μικρᾶς Ἀσίας (Πισιδίας κ.λ.π.), ἔνθα ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Παῦλος ἐχειροτόνησαν πρεσβυτέρους (δὲν ἔχομεν ἄλλας εἰδήσεις, ὅπως καὶ διὰ τὴν Κύπρον, ἐκ τῶν Πράξεων). Ἐχομεν ἄρα « Πρεσβυτέρους » μεταξύ τοῦ 42-7 μ.Χ. Τὸ χάσμα ἐνταῦθα εἶναι μέγα, ἀλλὰ εἶναι ὅμως σπουδαῖον διὰ τὴν μεταγενεστέραν ἐξέλιξιν τὸ γεγονός τῆς χειροτονίας, « πρεσβυτέρων » κατὰ πόλεις».

δ'. Εἰς τὴν Ἐφεσον ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Παύλου ἐξ Ἑλλάδος «οἱ πρεσβύτεροι — ἐπίσκοποι», περὶ δὲ τὸ 60 μ.Χ. ὁ Τιμόθεος ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ χάσμα ἐνταῦθα εἶναι μεταξύ τῶν ἐτῶν 60 καὶ 110, ὅτε εἰς τὴν πρὸς Ἐφesoῦς τοῦ Ἰγνατίου ἐμφανίζεται ἐπίσκοπος ὁ Ὀνήσιμος (κεφ. I, 3) καὶ εὐκόλως γεφυροῦται (παράδοσις Ἰωάννου).

ε'. Εἰς τὴν λοιπὴν Ἀσίαν καὶ τὸν Πόντον.

Ἐκ τῆς Α' Πέτρου (5,1) συνάγεται, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω, ὅτι μεταξύ τῶν ἐτῶν 50-64 ἐχειροτονήθησαν κατὰ πόλεις «πρεσβύτεροι», τοῦ Πέτρου χαρακτηρίζοντος ἑαυτὸν ὡς «συμπρεσβύτερον». Τὰ χάσματα ἐνταῦθα εἶναι πολλὰ, δεδομένου, ὅτι διὰ τὰς πλείστας τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀσίας, ὀνομαστὶ ἀναφερομένης, ἔχομεν τὸ πρῶτον εἰδήσεις ἀπὸ τὸν Ἰγνατίου (110). Πάντως εἶναι ἀξιοσημεῖωτον ἐνταῦθα, ὅτι ἔχομεν εἰδήσεις ἀσφαλεῖς ἐκ τῆς Ἀποστολικῆς καὶ Μεταποστολικῆς ἐποχῆς, ὥστε νὰ δυνάμεθα μὲ ἐπιτυχίαν νὰ γεφυρώσωμεν ἐν ἱκανῷ μέτρῳ χάσματά τινα.

στ'. Ἑλλάς. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Παύλου ἐν Ἑλλάδι εἶναι διάφορος ἐκείνης τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀσίας κατὰ τὰ πρῶτα 10 ἔτη τοῦ βίου των.

Οὕτω 1) εἰς τοὺς Φιλιππους, ἐνῶ δὲν κατεστάθησαν ἐν ἀρχῇ λειτουργοί, ἐμφανίζονται περὶ τὸ 62 μ.Χ. «οἱ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» (πρῶτη μνεῖα τοῦ διπλοῦ ὄρου ἐν Φιλίπ. Παύλου 1,1), κατὰ δὲ τὸ 110 (Πολύκαρπος πρὸς Φιλίππ.) «οἱ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι», οὐχὶ δὲ «ὁ Ἐπίσκοπος». Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐκτὸς τοῦ χάσματος (62-110) ὑπάρχει τὸ εἰδικὸν πρόβλημα τῆς μῆ μνείας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰγνατίου τοῦ ἐπισκόπου τῶν Φιλιππησίων.

2) Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν μετὰ τὴν Α' Θεσσαλονικεῖς (50 περίπου μ.Χ.), ἐν ἧ ἐμφανίζονται μόνιμοί τινες λειτουργοὶ ὑπὸ διάφορα ὀνό-

ματα, ἔχομεν μέγιστον χάσμα, διότι στερούμεθα ἀσφαλεστάτων εἰδήσεων περὶ τοῦ Πολιτεύματος ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν Μεταποστολικὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων. Ἡ πλήρωσις τοῦ χάσματος ὅμως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ὅλου προβλήματος: περὶ τῶν ἀρχικῶν μορφῶν τοῦ ἐκκλ. πολιτεύματος.

3) Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν Βέρροϊαν, δι' ἣν μάλιστα οὐδὲ ἐκ τῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς ἔχομεν (ἐκτὸς τῆς μνείας ἐν Πράξ.) εἰδήσεις ἀφορώσας εἰς τὸ Πολίτευμα».

4) Ἀθῆναι. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουσι καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν, περὶ ὧν ὅμως αἱ μεταγενέστεραι εἶναι ὅπωςδὴποτε ἀξιόλογοι.

5) Κόρινθος. Αἱ εἰδήσεις περὶ τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας ταύτης προέρχονται κατὰ κύριον λόγον ἐκ τῆς Α' πρὸς Κορινθίους, ἥτις παρῶσι ἀξίζει ἐν δράσει, ἐν τῇ εἰρημένῃ κατ' ἐξοχὴν Παυλείῳ κοινότητι, ποικιλίᾳ χαρισματοῦχων καὶ διακονιῶν, ἐνῶ εἰς τὰς Πράξεις οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ χειροτονίας «πρεσβυτέρων».

Μετὰ 45 ἔτη περίπου ἡ Α' Κλήμεντος ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους προϋποθέτει τὴν «κατάστασιν» «πρεσβυτέρων» ἢ «ἐπισκόπων καὶ διακόνων», περὶ τῆς μονιμότητος τῆς θέσεως τῶν ὁποίων ὑπάρχει θεμελιώδης διαφορὰ ἀντιλήψεων μεταξὺ Ρώμης καὶ Κορίνθου. Ἀξιοσημείωτα ἐνταῦθα δὲν εἶναι μόνον τὸ χρονικὸν χάσμα (50-96 μ.Χ.) εἰς τὰς περὶ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης εἰδήσεις, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἐμφανίζονται κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν ἐποχὴν οἱ ἐν Μ. Ἀσίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ λειτουργοὶ τοῦ Πολιτεύματος (πρεσβύτεροι ἢ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι), ἐνῶ εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους τοῦ Παύλου ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἡ διάκονος Φοίβη.

Ἰδιάζοντα προβλήματα συνάπτονται πρὸς τὰς πηγὰς ταύτας.

β. Κρήτη. Αἱ περὶ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης εἰδήσεις στηρίζονται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολὴν, ἥτις φαίνεται ἔχουσα Παύλειον τὴν προέλευσιν. Τὸ χάσμα ἐνταῦθα εἶναι μέγα, διότι στερούμεθα ἀμέσων εἰδήσεων ἐκ τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς.

7. Λοιπὴ δύσις. 1) Ρώμη. Οὔτε ἐκ τῶν Πράξεων, οὔτε ἐκ τῆς πρὸς Ρωμαίους δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τι τὸ θετικὸν περὶ τοῦ ἀρχηγόου πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, πλὴν τῆς ὅλως ἐμμέσως δυναμένης νὰ διατυπωθῇ εἰκασίας, ὅτι κατὰ τὸ 64 (μ. Χ.), ὅτε ἐγράφη πιθανώτατα ἀπὸ Ρώμης ἡ Α' Πέτρου, ὑπῆρχον ἴσως «πρεσβύτεροι» κλπ. (πρβλ. ἄνωτ). Κατὰ τὰ ἄλλα ἰσχύει ἐνταῦθα, ὅτι καὶ διὰ τὴν Κόρινθον (Α' Κλήμεντος) μετὰ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἡ Β' Κλήμεντος οὐδὲν προσθέτει τὸ σπουδαιότερον πέραν τοῦ τοπικοῦ τούτου θέματος, ἐνῶ τοῦναντίον συμβαίνει ἐν σχέσει πρὸς τὸ αὐτὸ θέμα καὶ τὸν Ποιμένα τοῦ Ἑρμᾶ. Κατὰ ταῦτα τὰ χάσματα 56-96 καὶ 96-140 πληροῦνται μερικῶς, χρειάζεται δὲ κατ' ἐξοχὴν ἐνταῦθα ἡ δημιουργικὴ φαντασία καὶ ἡ ἀνίχνευσις μετ' ἐπιμονῆς τῶν τοπικῶν συνθηκῶν καὶ ὁ συνδυασμὸς τῶν πηγῶν

Ἐκκλησίας (Ἰγνατίου πρὸς Ῥωμαίους περὶ τῆς Α' Κλήμεντος) καὶ Δύσεως πρὸς ἐξαγωγὴν οὐσιαστικῶν συμπερασμάτων περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης, διὰ ν' ἀποδειχθῆ ἠδηλαδὴ, ὅτι ὑπῆρξαν ἐν ταῦθα εὐθύς μετὰ τὸ 64 οἱ τρεῖς Ἱερατικοὶ βαθμοί. Φυσικῶς τῷ λόγῳ οὐδεὶς δύναται οὔτε μακρόθεν νὰ γίνῃ λόγος διαδοχῆς τοῦ Πέτρου καὶ Πρωτείου τῆς Ῥώμης, διότι τοιοῦτον ζήτημα δὲν ὑπῆρξεν οὔτε διὰ τοὺς Ῥωμαίους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πάπα Στεφάνου τοῦ Α' (253-7).

2) Α Ἰ γ υ π τ ο ς. Τὸ χάσμα εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν, καὶ φυσικῶς καὶ εἰς τὰ τοῦ πολιτεύματος, τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας εἶναι μέγα, ἀφοῦ αἱ ἀρχαὶ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, αἱ ὁποῖαι φαίνονται σοβαρῶς συνδεόμεναι μετὰ τοῦ Ἀποστόλου Μάρκου, καὶ ἡ ἀκολουθοῦσα ἱστορία μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἐπισκόπου Δημητρίου (189-232) καὶ τοῦ Πανταίνου (180-200) κεῖνται εἰς τὸ σκότος. Ὅθεν ἡ λεγομένη «Διδαχὴ τῶν 12 Ἀποστόλων», ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βαρνάβα καὶ τ' Ἀπόκρυφα εἶναι ὅλως ἀνεπαρκῆ οὐχὶ μόνον διὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν ἀφορώντων εἰς τὸ ἡμέτερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε ἐπὶ μόνῃς τῆς προβληματικῆς Διδαχῆς ὀφείλει νὰ στηριχθῆ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν καθόλου. Ἐντεῦθεν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ καταφύγωμεν εἰς τὰς μεταγενεστέρους εἰδήσεις καὶ νὰ κάμωμεν, ἐὰν ἐπιτρέπεται, σύγκρισιν.

Συμπέρασμα. Τὰ χάσματα εἶναι μεγαλύτερα διὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Δύσεως ἢ τῆς Ἐκκλησίας, δι' ὃ καὶ αἱ δυσχέρειαι εἶναι πολὺ μεγαλύτεραι¹. Αἱ πηγαὶ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πολὺ περισσότεραι καὶ διαφιλότεραι εἰς εἰδήσεις. Εἰς ταῦτα δέον νὰ προστεθῆ, ὅτι ἐκτείνονται αἱ εἰρημέται πηγαὶ εἰς γεωγραφικὸν χῶρον εὐρύτερον, καὶ συνεπικουροῦνται διὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν ἀπὸ τὰς «Πράξεις Ἀποστόλων», ἐνῶ ἡ Μεταποστολικὴ ἐποχὴ δὲν ἔχει τοιαύτην εὐτυχίαν.

III. Η ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΞΕΝΩΝ ΚΑΙ ΗΜΕΤΕΡΩΝ

ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΑΙ, ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΑΙ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ.

Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις.

Δὲν ἐπιθυμοῦμεν, οὐδὲ εἶναι δυνατόν, νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐν ταῖς λεπτομερείαις, κατὰ συγγραφεῖς, ἐξέτασιν τῆς Ἱστορίας τοῦ ὅλου θέματος, περὶ τῶν ἀρχικῶν μορφῶν τοῦ Ἐκκλ. Πολιτεύματος τῆς Ἀρχιεγόνου Ἐκκλησίας, περὶ τὸ ὁποῖον ἀνεπτύχθη ἀληθῶς κολοσσιαία γραμματεία, ἰδίως ἀπὸ τοῦ παρελ-

1. Πλὴν τῆς 10ετηρίδος 50-60 ἦν καλύπτουσιν αἱ Πράξεις ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου. Διὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν. Ἴδε Χρυσ. Παπαδοπούλου: Ἱστορίαν Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας 1935.

θόντος αιώνας¹, διότι τοῦτο θά ἤγεν ἀναποφεύκτως εἰς μακρηγορίαν καὶ ἀληθῶς εἰς λαβύρινθον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον θά χρειασθῆ νέος μίτος τῆς Ἀριάδνης, διὰ νὰ ἐξέλθῃ ὁ μὴ εἰδικὸς ἀναγνώστης. Δὲν ἐνδιαφέρουν ἄλλως τε αἱ εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ἀπὸ τῶν βασικῶν ἐπιστημονικῶν ἀπόψεων ἀποκλίσεις, τὰς ὁποίας ἔχουν εἴτε Ἐκκλησίαι, εἴτε ἱστορικοὶ συγγραφεῖς, θεολόγοι καὶ κανονολόγοι κ.ἄ. Θὰ εἴμεθα κατ' ἀνάγκην ἐκλεκτικοί, ἐκθέτοντες τὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀντιπροσωπευτικὰς ἀπόψεις συγγραφέων, ἐρμηνευτῶν τῆς Κ.Δ. καὶ ἐκκλ. ἱστορικῶν. Τοῦτο δὲ τὸ πράττομεν, διότι πιστεύομεν, ὅτι ἡ λύσις τῶν μεγάλων θεμελιωδῶν προβλημάτων, ὅσα ἐκ τῶν πηγῶν ἀνακύπτουσι, θέλει δώσει καὶ τὴν λύσιν καὶ τῶν λεπτομερειῶν, περὶ ἃς ἀσχολοῦνται ἱκανοὶ συγγραφεῖς. Εἰς τὴν ἡμετέραν ἱστορικὴν ἔκθεσιν θά περιλάβωμεν κατ' ἀρχὴν καὶ τὰ κατὰ τὴν γένεσιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, διότι τὸ ὅλον ἔργον ἀπεφασίσαμεν νὰ περιλάβῃ καὶ 4ον τόμον, εἰς τὸν ὁποῖον θά ἐξετάσωμεν τὴν ἰδρυσιν τῆς Ἐκκλησίας, τὴν Ἀποστολικὴν διαδοχὴν, τὴν γένεσιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Καθολικισμοῦ.

1. Ἐκ τῆς Ἱστορίας τοῦ προβλήματος ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας Ἱερωνύμου μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Λουθήρου. Θεμελιώδεις προτεσταντικαὶ ἐρμηνεῖαι τῶν πηγῶν καὶ ἀπόψεις ἱστορικῶν καὶ θεολόγων ἰδίᾳ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως τῶν Προτεσταντικῶν ἀπόψεων, ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῆς συντόμου ἀλλὰ λίαν οὐσιώδους καὶ ἐπιτυχοῦς ἐκθέσεως τοῦ Fr. Gerke², διότι ἐκεῖ κυρίως ἀνέκυψε τὸ πρόβλημα τῆς ἀγενέσεως τοῦ Πολιτεύματος, διότι ὁ Προτεσταντισμὸς καθόλου — ἐν τῇ ἀναλήψει τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν καταχρήσεων τοῦ Παπισμοῦ —, ἔφθασεν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀρνήσιν τοῦ παπικοῦ πρωτείου, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς — πλὴν τινῶν ἐξαιρέσεων, — ἔτι δὲ καὶ τῆς ἱερωσύνης, ὡς βασικοῦ μυστηρίου καὶ θεμελιώδους προϋποθέσεως ὑπάρξεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ἡ Προτεσταντικὴ θεολογία, εἰς τὸ περὶ τῆς Ἐκκλησίας ζήτημα, ἔφθασεν εἰς πλέον τολμηρὰ συμπεράσματα, ὑποστηρίζουσα, ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν ἠθέλησε νὰ ἰδρῦσῃ Ἐκκλησίαν (ὁ K. Müller,

1. Ἴδε ταύτην ἐν σελίδι 122, 235, 776 καὶ 791 τῆς Kirchengeschichte τοῦ Kirsch (1930) καὶ ἰδίᾳ τὴν ἐν σελ. 1-18 τῆς ἐργασίας τοῦ Gerke μνημονευομένην καὶ παρὰ K. Müller: Kirchengeschichte I. 1941 σ. XXX, 81-84 καὶ 109-118. Νεωτέραν ἴδε εἰς Theologisches Wörterbuch zum N. Testament εἰς λέξιν ἀπίσκοποι καὶ νεωτάτην εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ παρόντος, εἰς τὴν πραγματείαν Μ. Σιώτη: Die Klassische κ.λ.π. Βιβλιογραφίαν τοῦ Α' τεύχους τοῦ παρόντος ἔργου ὡς καὶ τὴν ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς ἐρεύνης ταύτης διὰ τὴν Οἰκουμ. Κίνησιν, ἐν τῷ τιμητικῷ τόμῳ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου (σελ. 189-215). Διὰ τὴν πλέον πρόσφατον ἴδε τὴν 2αν ἐκδοσιν τῆς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἀνακοινώσεως 1959 σ. 19 καὶ Μ. Kaiser: Die Einheit der Kirchengewalt...1956.

2. Καίτοι ἡ κριτικὴ τῆς μεθόδου θ' ἀπακολουθήσῃ, ἐν τούτοις γίνονται ἐνταῦθα προκαταρκτικῶς μερικαὶ σημαντικαὶ κριτικαὶ παρατηρήσεις.

ἐν Kirchengeschichte I, 1941 σ. 65, λέγει «eine Religionsgemeinde hatte Jesus nicht stiften wollen).

Πᾶσαι δὲ αὐται αἱ ἀπόψεις ἐστηρίχθησαν πολλάκις ἐπὶ ὑποκειμενικῆς κριτικῆς ἐρμηνείας τῶν κειμένων τῆς Κ.Δ. καὶ οὐχὶ εὐμεθόδου συνεξετάσεως τῶν ἀνωτέρω πηγῶν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ προσέτι, ὅτι αἱ ἐν τῇ Προτεσταντικῇ θεολογίᾳ ἀναπτυχθεῖσαι ἀπόψεις ἀφίστανται ἀπ' ἀλλήλων, εἰ καὶ αἱ προϋποθέσεις ἀφ' ὧν ὀρμῶνται φαίνονται ἐνιαῖαι. Διὰ νὰ εἴμεθα ἀκριβεῖς ὅμως, πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ ζητήματος, ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως καὶ μορφῆς τοῦ Πολιτεύματος εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ Προτεσταντισμοῦ, διότι ἀνέκυψεν πρότερον ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ Δύσει. Πρῶτος ὁ Ἰερώνυμος, ἐρμηνεύων τὸ Τίτου α' 7 («δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι ὡς Θεοῦ οἰκονόμον» κλπ.) συνήγαγε τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ συμβουλίου πρεσβυτέρων, ἀλλὰ κατὰ παρακίνησιν τοῦ διαβόλου ἐξήρθη εἰς τοῦ Συμβουλίου τούτου καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐπίσκοπος· ἐπεκαλεῖτο δὲ εἰς ἐπιρρωσιν τῆς θέσεώς του τὸ Φίλιπ. 1,1, ἐνθα «ἐ π ἰ σ κ ο π ο υ» εἶναι «ο ἰ π ρ ε σ β ὺ τ ε ρ ο υ» (Migne Patr. L. τόμ. 26 σελ. 597). Ἡ ἄποψις αὕτη, ἡ ἀντικειμένη σφόδρα πρὸς τὴν περὶ παπικοῦ πρωτείου ἀντίληψιν τῆς Ῥώμης, ἐξήτάσθη πολὺ βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου (Aquinas), ὅστις ἀπεφήνατο, ὅτι ἂν καὶ εἷς τινα χωρία δὲν παρουσιάζεται διαφορά κατ' οὐσίαν εἰς τὴν ἔκφρασιν, ἐν τούτοις κατὰ τοὺς ἀποστολικούς ἔτι χρόνους ὑπῆρχεν ὡς ἀρχικὴ ἡ διαφορά ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρων.

Ἐπειτα, ὅταν ἡ Μεταρρύθμισις τοῦ Λουθήρου διέσεισεν ἐκ θεμελιῶν ὅχι μόνον τὸ ῥωμαϊκὸν πρωτεῖον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀντιμεταρρυθμίσεως συνελθοῦσα περιώνυμος 19ῃ διὰ τὴν Δύσιν «Οἰκουμενικὴ σύνοδος» τῆς Τριδέντου (1545-63) ἐθέσπισε περὶ τῶν ἱερατικῶν βαθμῶν, ὅτι «episcopus, qui in Apostolorum locum successerunt... eosque presbyteris superioris esse ... docet insuper sacrosancta synodus episcoporum sacerdotum et ceterorum ordinum nec populi nec cujusvis saecularis potestatis» (παρὰ Mansi 33,139).

Κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα σφοδρὰ ἠγέρθη περὶ τὸ ἡμέτερον πρόβλημα συζητήσεις μεταξὺ Παπικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων θεολόγων. Ἐκ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν οἱ Thomasiaus, Natalis Alexander καὶ Manachi, ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῶν Ἀγγλικανῶν θεολόγων καὶ ἐπισκόπων Hall, Ussher, Hammond κ.ἄ., ἤλθον εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς προτεστάντας, Salmasiaus, Blondel κ.ἄ. ἐπὶ τοῦ βαρυσημάντου τούτου προβλήματος. Ἡ θεμελιώδης ἀντίθεσις δὲν ἀφεώρα μόνον εἰς τὸ περὶ πρωτείου τοῦ Ῥώμης θέμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ βᾶσιμον τῆς διακρίσεως ἐπισκόπου ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου. Οἱ παπικοὶ ἐθεώρουν τοὺς ἐπισκόπους διαδόχους τῶν Ἀποστόλων ὠρισμένων Ἐκκλησιῶν. Οἱ Προτεστάνται, ταυτίζοντες ἀμφοτέρω τὰ λειτουργήματα, ἠρνοῦντο καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν θεῖαν σύστασιν αὐτῶν, χαρακτηρίζοντες ταῦτα ὡς ἔργα ἀνθρώπων «προ

κύψαντα) ἀπλῶς ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐνιαίου τῶν πιστῶν συνδέσμου πρὸς ὑπαρξίν Χριστ. Κοινότητος»¹. Ἄλλοι νεώτεροι ὑποστηρίζουν τὴν γνώμην, ὅτι οἱ ὄροι «ἐπίσκοποι» καὶ «πρεσβύτεροι» ὑπεμφαίνονται τὰ διάφορα ἔργα τοῦ αὐτοῦ Ἐκκλ. λειτουργήματος. Ἡ ὀνομασία ἐπίσκοποι ἐδήλου τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν διοικητικῶν, πειθαρχικῶν, οἰκονομικῶν καὶ ἄλλων καθηκόντων, ἐν ᾧ τὸ «πρεσβύτεροι», προῖστάμενοι τῆς Ἐκκλησίας, ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν ἱερατικῶν καθηκόντων, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ἐγένετο χρῆσις τοῦ ὄρου διὰ τὸ λειτούργημα τοῦ ἐπισκόπου, ἐν ᾧ τὸ «πρεσβύτεροι» παρέμεινεν (Baur Στεφανίδου σ. 37) δηλωτικὸν τῶν ἱερατικῶν καθηκόντων.

Ὡς πρὸς τὴν γένεσιν τοῦ λεγομένου «μ ο ν α ρ χ ι κ ο ὺ ἐ π ι σ κ ο π ι κ ο ὺ ἀ ξ ι ῶ μ α τ ο ς» διετυπώθη ἡ γνώμη, «ὅτι τοῦτο προῆλθεν ἐκ τῆς θέσεως τοῦ προέδρου ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν πρεσβυτέρων, ἀπεδόθη δὲ ἐν τοῖς μετὰ τοὺς ἀποστόλους χρόνοις τῷ προεδρεύοντι πρεσβυτέρῳ τὸ πρῶτον» (Κατὰ τὸν Ziegler, Geschichte der Kirchl. Verfassungsformen σ. 7. Neander: Kirchengeschichte I, 292. Lechler. Das Apostolische und Nachapostolische Zeitalter σ. 142, πρβλ. καὶ Μακρῆ ἐν θ' ἄνωτ. σ. 58).

Ἔτεροι διετύπωσαν τὴν γνώμην, ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς κατ' οἶκον Ἐκκλησίας (Κορινθ. ιστ' 15. Φιλιπ. 1,1). Εἰς μεγαλυτέρας, δῆλον ὅτι, πόλεις αἱ καθ' ἕναστον χριστιανικαὶ οἰκογένειαι εἶχον συμπτυχθῆ περι τὰ ἐξέχοντα τῆς κοινότητος πρόσωπα, ἐν οἷς καὶ ἐξ ὧν διεκρίθη ὁ ἐ π ἰ σ κ ο π ο ς καὶ συνεπτύχθη τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα (ἴδε Μακρῆν ἐνθ' ἄνωτ. σ. 58, ἔνθα καὶ ἡ παραπομπὴ εἰς Hase: Kirchengeschichte I, 210 καὶ Winderstein: Der episcopat σ. 38). Εἶναι ὀρθὴ ἡ παρατήρησις τοῦ ἀειμνήστου ὑφηγητοῦ Χρ. Μακρῆ, ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τῆς Διδαχῆς προὐκάλεσε νέας ἀντιθέσεις καὶ πολεμικὴν σφοδρὰν περὶ τὸ ζήτημα τοῦ Πολιτεύματος, πρὸς τὰς ὁποίας συνεβάλλετο καὶ ἡ κατὰ τὸ 1882 ἐκδοθεῖσα καὶ εἶτα εἰς γερμανικὴν μετάφρασιν (ὑπὸ τοῦ Harnack) κυκλοφορηθεῖσα ἔργασίᾳ τοῦ Ἄγγλου Hatch: Die Gesellschaftsverfassung der Kirche im Altertum, Leipzig 1886.

Αὕτη νέα προσέθεσεν ἐπιχειρήματα εἰς τὴν ἀρνητικὴν κριτικὴν. Ὁμοῦς ὁ διάσημος πλέον καθηγητῆς τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας Adolf Harnack δὲν ἠρέκεσθη μόνον, ἐν παραρτήματι τῆς ἀνωτέρω μεταφράσεως, νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμην του, ἀλλὰ καὶ εἰς ἰδιαιτέραν περισπούδαστον πραγματείαν περὶ τῆς Διδαχῆς νὰ διατυπώσῃ τὴν θεωρίαν, ὅτι οἱ μὴ μνημονευόμενοι ἄλλως ἐν τῇ Διδαχῇ πρεσβύτεροι² τὴν ἡλικίαν διεκρί-

1. Μακρῆ ἐνθ' ἄνωτ. σ. 57 καὶ Rothe: Die Anfänge der Kirche 1837 σ. 174. Ritschl: Die Entstehung d. Alt Katholische Kirche, Bonn 1857² σελ. 339. Hatch Harnack: Die Gesellschaftsverfassung der Kirche im Altetum, Giessen 1883 σελ. 17 ἐξ.

2. Θὰ ἴδωμεν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τοῦ ἐπομένου τόμου, διατὶ ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Harnack εἶναι ἐσφαλμένη.

θησαν τῶν νεωτέρων ὡς σύμβουλοι (προϊστάμενοι) τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν¹ διὸ καὶ ἀπεδίετο εἰς αὐτοὺς ἡ προσήκουσα τιμὴ. Οὗτοι ὅμως δὲν κατελέγοντο ἐν τοῖς ἔχουσιν ἐκκλ. ἀξιώματα, δι' ὃ καὶ ἡ ὑπαρξὶς πρεσβυτέρων ἐν τῇ κοινότητι δὲν εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτῆς ὡς χριστιανικῆς. Οἱ πρεσβύτεροι δὲ οὗτοι συνεκέντρωσαν σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ διοικητικῶν καὶ πειθαρχικῶν ὑποθέσεων ἐν τῇ κοινότητι, καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν πατριαρχικὸν ὀργανισμόν!! Ἄλλ' ἐπειδὴ θὰ ἔπρεπε ἐκτὸς τοῦ διοικητικοῦ νὰ ὑπάρχη καὶ ὁ θρησκευτικὸς ἢ θεωρητικὸς ὀργανισμός, οὗτινος τὰ σκῆπτρα κατεῖχον οἱ χαρισματοῦχοι ('Απόστολοι, Προφῆται καὶ Διδάσκαλοι) καὶ ὁ διοικῶν καὶ ὁ ἀσχολούμενος μὲ τὰς μὴ πνευματικὰς ὑποθέσεις —οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ διάκονοι — οἱ ἐπίσκοποι λαμβάνοντες μέρος εἰς τὸ συνέδριον τῶν ἐκλεγομένων πρεσβυτέρων μεθ' ὧν ἡ δύναμις καὶ νὰ ταῦτίζωνται, παρηυδοκίμασαν σὺν τῷ χρόνῳ, οἱ δὲ ἡγούμενοι, κατορθώσαντες νὰ συγκεντρώσουν εἰς ἑαυτοὺς τὸν τριφυᾶ ὀργανισμόν², διεδέχθησαν ὄχι μόνον τοὺς πρεσβυτέρους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποθανόντας Ἀποστόλους καὶ διδασκάλους (ἐν «Texte und Untersuchungen» II, 1, 2 σ. 146 ἐξ. Dogmengeschichte I, § 73. 204-5).

Δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παραλειφθῇ καὶ ἡ περὶ τοῦ ζητήματος ἀποφίς τοῦ κανονολόγου Loening³, διότι, ἂν καὶ φαίνεται κατ' ἀρχὴν ἀπομακρυνομένη τῆς πραγματικότητος, ἐφ' ὅσον ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξίν οἰουδήποτε ἐν ἀρχῇ ὀργανισμοῦ τῶν πρώτων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ Μ. Ἀσίας καὶ δέχεται τοὺς ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Φιλίππους προϊσταμένους ἐπισκόπους οὐχὶ ὡς λειτουργούς, ἀλλὰ προϊσταμένους ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ τῆς κοινότητος, ἐν τούτοις «δέχεται τὸ πρεσβυτεριανὸν σύστημα ἰσχυρὸν ἐν Παλαιστίνῃ». Ὁ αὐτὸς σ., παραδεχόμενος ὅτι, μετὰ τὴν πρὸς Φιλίππους ἐπιστολήν, ἡ Διδαχὴ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην «περὶ ἐπισκόπων πηγὴν»! συνάγει, ὅτι «ἐν ταῖς μεταγενεστέραις ταύτης ποιμαντορικαῖς ἐπιστολαῖς συγχωνεύονται τὰ δύο συστήματα, ἐπισκοπικὸν καὶ πρεσβυτεριανόν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ β' αἰῶνος, ὅτε ἐν Ῥώμῃ καὶ Κορίνθῳ ὑπάρχει τὸ πρεσβυτεριανὸν σύστημα. Τὸ δὲ ἰδιόρρυθμον τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις κοινότητος, καθ' ὃ ταύτης προϊσταται ὁ Ἰάκωβος καὶ εἶτα ὁ Συμεών, προὔκάλεσε τὸ μοναρχικὸν τῆς Ἐκκλησίας πολίτευμα, ὥστε ἡμισυ αἰῶνα μετὰ τὸν θά-

1. Ἐχρησιμοποίησα τὸν ὄρον τοῦτον, ἀντὶ τῆς κοινότητος=Gemeinde, διότι ἐπιθυμῶ νὰ εὐρίσκωμαι ἀπολύτως εἰς τὴν σύγχρονον ὀρολογίαν τῶν ἐξεταζομένων κειμένων.

2. τ.ξ. ὡς παρεστᾶθη ἐν σελίδι 18 τῆς 2ας ἐκδ. τῶν πορισμάτων.

Χαρισματούχων ('Αποστόλων, προφητῶν καὶ διδασκάλων).

πρεσβυτέρων-ἐπισκόπων καὶ διακόνων,

'Επισκόπου-πρεσβυτέρων-διακόνων.

3. Gemeindeverfassung des Urchristentums, Halle 1888.

νατον αὐτοῦ, περὶ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος, εἶχε τὸ μοναρχικὸν τοῦτο πολίτευμα κατακτήσει κατὰ μέγα μέρος τὴν καθ' ὅλου Ἑκκλησίαν.

Τοῦτο ἀκριβῶς δεικνύουσιν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰγνατίου. Δὲν ἀρνείται ὁμως, ὡς πράττει ὁ Harnack, τὸ ἐξ ὑπαρχῆς τῶν λειτουργῶν τούτων ἔργον, τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου, ὡς καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν αὐτῶν δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν (Μακρῆ ἐνθ' ἄνωτ. σ. 60-61).

* * *

Αἱ περὶ τὸ πολίτευμα τῆς πρώτης Ἑκκλησίας ἔρευνα, αἱ τόσον ἐπεκταθεῖσαι διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῆς Διδαχῆς, νέαν ἔλαβον ὄθησιν περὶ τὸ 1890-1ον) διὰ τῶν ἐπὶ τῆς Α', Κλήμεντος ἐργασιῶν τοῦ Lightfoot (1890) καὶ τοῦ Wrede 2ον) διὰ τῶν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τοῦ πολιτεύματος γνωμῶν τοῦ Harnack¹ τοῦ Weiszäcker καὶ 3ον) πρὸ πάντων τοῦ Sohm (Kirchenrecht I, 1892). Ἡ περὶ τὸ πολίτευμα ἔρευνα ἐπεξετάθη διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων καὶ ἐπὶ τῶν θεωρητικῶν ζητημάτων τῆς γενέσεως τοῦ Ἑκκλ. Δικαίου καὶ εἶτα τῆς Καθολικῆς Ἑκκλησίας. Ὅθεν δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι τὰ συστηματικὰ διαφέροντα περὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἑκκλησίας καὶ δὴ ἡ περὶ τὴν Διδαχὴν καὶ τὴν Α' Κλήμεντος ἐργασίαι συνέβαλον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὸ νὰ προσδοθῆ μικτὸς χαρακτήρ εἰς τὸ ἡμέτερον πρόβλημα, ἥτοι συστηματικὸς καὶ ἱστορικὸς με καταφανῆ ὑπεροχὴν τοῦ πρώτου στοιχείου, ἀντὶ τοῦ δευτέρου, διότι πράγματι τὸ πρόβλημα εἶναι ἱστοριοφιλολογικὸν καὶ μόνον, ὅταν ἐπιτευχθῆ διευκρίνησις τῶν ἱστορικῶν δεδομένων, ἅτινα περιέχονται εἰς τὰς ἐποικοδομητικὰς ἐπιστολάς (ἔχομεν πρὸ ἡμῶν, ὡς εἴπομεν, τὸ ἔργον τῆς ἐξαγωγῆς ἱστορικῆς ἐξελιξέως ἀπὸ fragmenta, διασωθέντα ὑπὸ μορφήν ἐποικοδομητικῶν ἐπιστολῶν), τότε θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν θεωρητικῶν ζητημάτων. Πρῶτον δὲ καὶ κύριον πρόβλημα ἀσφαλῶς εἶναι τὸ περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν ἱερατικῶν βαθμῶν καὶ λειτουργημάτων ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ. (Προτιμῶ τοὺς ὅρους τούτους ἀντὶ τῶν ὄρων ἱερατικῆ ἐξουσίας καὶ ἀξιώματα, οἵτινες ἀποδίδουσι κάτι πλέον, ἢ μᾶλλον προσδίδουσι κοσμικὴν μορφήν εἰς τὴν διακονίαν τῶν ψυχῶν, τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸν Κύριον.

Ἡ Προτεσταντικὴ ἱστοριογραφία ἐξαίρει ἐν τῇ ἐρευνῇ μεταξὺ τῶν πηγῶν ὄχι μόνον τὴν Διδαχὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν Α' Κλήμεντος. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἔχομεν τοὺς Χαρισματούχους: ἀποστόλους, προφῆτας καὶ διδασκάλους, ἐν ᾧ παραλλήλως γίνεται λόγος περὶ ἐπισκόπων—διακόνων, εἰς δὲ τὴν Α' Κλήμεντος γίνεται λόγος περὶ Ἐπισκόπων, διακόνων καὶ πρεσβυτέρων, ἀλλὰ καὶ

1. Harnack 1. Ἡ Βιβλιογραφία ἐσημειώθη εἰς τὸ Α' τεῦχος τοῦ παρόντος τόμου Πρβλ. Adolf von Harnack: Dogmengeschichte I 1909⁵ σ. 233 ἐξῆς.

πρεσβυτέρων ἢ («ἡγουμένων») γενικῶς καὶ κατὰ τὴν ἡλικίαν. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἐντῆ ἱστοριογραφία, τοῦτο μὲν ἡ ἀντίληψις περὶ ὑπάρξεως ἐν ἀρχῇ ἀντιθέσεως ἢ τοῦλάχιστον ἀντιδιαστολῆς καὶ ὑπερτιμήσεως ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν τῶν Χαρισματούχων καὶ μονίμων λειτουργῶν, ὧν οἱ δεῦτεροι τάχα σχεδὸν περιεφρονοῦντο, τοῦτο δὲ σύγχυσις μεταξὺ ἐπισκόπων, διακόνων καὶ πρεσβυτέρων, τούτων δὲ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τὴν ἡλικίαν. Τὴν προβληματικότητα τῶν προτεσταντικῶν ἱστορικῶν ἀντιθέσεων ἐπαυξάνουν τὸ γεγονός τῆς μὴ μνείας ἐν τῇ «Διδαχῇ» τοῦ ὅρου «πρεσβύτεροι»¹, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰγνάτιος ἔχει οἰονεὶ ἀπομονωθῆ ἀπὸ τὴν ἔρευναν, διὰ τῆς ἀποδόσεως τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιστολῶν του διὰ τῆς ἐννοίας «μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα». Ἀλλὰ ἀκριβῶς τὰ ἱστοριοφιλολογικῶς ἐρμηνευτέα σχήματα, εἰς ἃ κυρίως, ὡς πλεόν συγκεκριμένα, περιορίζεται ἡ μετὰ χειρᾶς πρώτη συνολικὴ ἔρευνα, περιέχονται εἰς τ' ἀνωτέρω κύρια κείμενα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια — ἡ ἔρευνα φυσικῶς ἀφορᾷ καὶ μερικῶς εἰς τὸν ἱερατικὸν αὐτῶν χαρακτήρα — καθ' ἑαυτὰ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ σχῆμα, ὅπερ πράγματι ἐμφανίζεται παρ' Ἰγνατίου, ἦτοι τῶν 3 ἱερατικῶν βαθμῶν («ὁ ἐπίσκοπος, τὸ πρεσβυτέριον καὶ οἱ διάκονοι»).

Ἐξετάζων τὰς ἀνωτέρω προτεσταντικὰς ἀπόψεις, ἔθεσα εἰς ἑμαυτὸν τὸ ἐρώτημα. Εἶναι δυνατὸν νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀνωτέρω κειμένων ὁ Ἰγνάτιος καὶ ὁ Πολύκαρπος, καὶ ἀντιθέτως ποίαν δύνανται νὰ προσφέρουν βοήθειαν εἰς τὴν Ἑρμηνείαν τοῦ Ἰγνατίου π.χ. ἡ Α' Κλήμεντος, ἀλλὰ ὁ χριστιανικὸς κόσμος τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς, εἰς ὃν ἀνήκουν τὰ ὑπὸ ἔρευναν κείμενα, ὄχι μόνον ἦτο στενώτατα συνδεδεμένος, διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς πίστεως εἰς τὸν ἐν Τριάδι Χριστὸν καὶ τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπὶ μέρος Ἐκκλησίαι εὐρίσκοντο εἰς διαρκῆ ἐπικοινωνίαν μεταξὺ των. Τὰ ἐρωτήματα ὅμως ἅτινα θέτομεν ἐν ὄψει τῶν μέχρι τοῦ 1890 περίπου ἐρευνῶν πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν δι' ἐνὸς ἔτι θεμελιωδεστέρου, ὅπερ ἀπετέλεσε καὶ τὴν ἀφορμὴν τῆς παρουσίας ἐρένης, καθ' ὃν χρόνον, πρὸ 26 περίπου ἐτῶν ἐξεδηλοῦμεν ἐν τῷ φροντιστηρίῳ τοῦ Καθ. Hans Lietzmann (†1942) μετὰ προσοχῆς τὰς πρώτας ἀντιρρήσεις κατὰ τῶν περὶ πολιτεύματος ἀπόψεων τοῦ Προτεσταντισμοῦ τὰς ὁποίας ἐξεθέσαμεν.

Τὸ πρῶτον ἐρώτημα ὅπερ ἔθεσα εἰς ἑμαυτὸν ἦτο. Ἡ ἀτμόσφαιρα καὶ αἱ διαθέσεις καὶ αἱ κύριαι τάσεις τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς, ὅπως τὰς γνωρίζομεν εἰς τὰ ἀνωτέρω σπουδαῖα ἱστορικὰ fragmenta, ἐπέτρεπον νέας βασικὰς δημιουργίας καὶ δὴ ἀξιώματα καὶ φιλοπρωτεῖα; Ἡ φυσικὴ ἀπάντησις, ἡ ἀνακύπτουσα ἀπὸ τὴν πρώτην τῶν κειμένων ἀνάγνωσιν, ἦτο ἀρνητικὴ. Ἡ ἐποχὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συγχωρήσῃ μίαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Διοικησεως ἐπανάστασιν.

1. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Harnack εἶναι ἐσφαλμένη, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὴν παροῦσαν πρὸς τὴν ἔκθεσιν εἰς πάντα τὰ προβλήματα, ἀλλὰ μόνον εἰς ἐκεῖνα, ἅτινα προπαρασκευάζουν ἀπλῶς τὴν τελικὴν λύσιν, ὅτε θὰ ἐξετασθοῦν ἐξαντλητικῶς καὶ τὰ θεωρητικὰ θέματα, ἅτινα τίθενται ἀπὸ τὰς ἐπὶ τοῦ σπουδαιότητος τούτου προβλήματος σχετικὰς πραγματείας, τὰς μετὰ τὸ 1890 ἐκδοθείσας, περὶ ὧν ἐφεξῆς ὁ λόγος.

*
* *

Περὶ τῶν μέχρι τὸ 1930 περίπου Προτεσταντικῶν ἐρευνῶν ἀπὸ τὸν Wrede καὶ ἐφεξῆς θὰ παραθέσω τὴν συνοπτικὴν ἔκθεσιν τοῦ Fr. Gerke, ὅστις ἐξήτασε εἰσαγωγικῶς τὴν σχετικὴν γραμματείαν, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ περὶ τῆς Α' Κλήμεντος πραγματείας του, ὑπὸ τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «ἡ θέσις τῆς Α' Κλήμεντος ἐντὸς τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀρχαιοχριστιανικοῦ κοινοτικοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου», ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν 47ον τοῦ περιωμένου περιοδικοῦ τοῦ Harnack «Texte und Untersuchungen». Θεωρῶν ὁ Fr. G. ὡς ἀνεπαρκῆ τὴν μέχρις αὐτοῦ ἔρευναν τῆς Α' Κλήμεντος — ἐν προκειμένῳ ἔχει δίκαιον, διότι ὄχι μόνον ὁ ἴδιος ὁ Harnack ἐπανῆλθεν ἐπὶ τοῦ θέματος, ἀλλὰ καὶ ὁ τελευταῖος ὡς κύκνειον αὐτοῦ ἄσμα ἐξέλεξε τὴν Α' Κλήμεντος, μετὰ τὸν χαρακτηριστικὸν μάλιστα τίτλον «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἐκκλ. Ἱστορίαν» Λειψία 1929 — προβαίνει ἐν τοῖς ἐφεξῆς εἰς περιληπτικὴν ἔκθεσιν τῶν ἐρευνῶν, πλην τῆς τελευταίας, ἧτις ἐξεδόθη μετὰ τὸ κλείσιμον τῆς ἰδικῆς του.

Κατὰ τὸν Fr. Gerke, ἐν ᾧ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα διεπραγματεύοντο τὰ κατὰ τὸν Ἀρχικὸν Χριστιανισμὸν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ζητήματα τοῦ πολιτεύματος, πάντοτε ὡς μίαν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον σταθερὰν ἐνότητά, ὁ Wrede ἐπεχείρησεν πρῶτος νὰ συντάξῃ μονογραφίαν τῶν προβλημάτων τοῦ πολιτεύματος εἰς τὴν Α' Κλήμεντος. Οὗτος δὲν προσέφερε μόνον τὴν ὑπηρεσίαν, ὅτι κατενόησε τὴν διορθωτικὴν (korrektiven) ἀξίαν τοιαύτης τινὸς ἀπομονωτικῆς μεθόδου, ἀλλ' αὐτὸς τὸ πρῶτον διήνοιξεν τὸν δρόμον διὰ μέσου τῶν θάμνων τῶν φανταστικῶν ὑποθέσεων τῶν προκατόχων του, ὥστε αὐτὸς σήμερον νὰ ἰσχύη ὡς ὑγιὲς σημεῖον ἀφετηρίας, εἰς ἃ ὀφείλει νὰ ἐγκατασταθῇ ἡ ἱστορικὴ τοῦ πολιτεύματος διαπραγματεύσεις».

Ἐν τούτοις, κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀκόμη (1891) συνέβη μία μεταβολὴ τοῦ τόνου τῶν προβλημάτων. Ὁ Rudolf Sohm (ὁ περιώνυμος κανονολόγος τῆς Λειψίας) ἔθεσεν ἔναντι τῆς ὑποθέσεως τοῦ Harnack περὶ τῆς διπλῆς ὀργανώσεως τῶν παλαιοχριστιανικῶν κοινοτήτων τὴν ἰδέαν μιᾶς ἐνιαίας θρησκευτικῆς κεντρικῆς ὀργανώσεως τῆς ὅλης Χριστιανωσύνης τῆς ἀρχικῆς ἐποχῆς καὶ ἐπίστευσεν ὑπὸ τὸ πρῆσμα αὐτῆς τῆς ἰδέας του, ὅτι ἠδύνατο νὰ καθορίσῃ τὴν Α' Κλήμεντος ὡς τὸ σημεῖον μεγάλης στροφῆς ἀπὸ τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν Καθολικισμὸν. Διὰ τούτου αἱ ἔρευναι τοῦ Wrede προσ-

έλαβον δευτερεύοντα χαρακτήρα, αλλά δὲν διέσεισε τὴν παραδεδομένην βασικὴν γνώμην, ὅτι ἡ Α' Κλήμεντος δεικνύει τὸ ἄλλως τε δυνάμενον ν' ἀποδειχθῆ ἔν τῇ ἀρχικῇ χριστιανικῇ ἐποχῇ ἐπισκοπικὸν πολίτευμα μιᾶς τοπικῆς κοινότητος. Αἱ ἔρευναί του εἶχον ὡς κύριον διαφέρον τὴν ἔριδα τῆς Κορίνθου, καὶ τοὺς ἐξεγείραντας αὐτήν. Οὕτω κυρίως οὐδὲν τὸ νέον εἰσεκόμισεν, ὅτι οἱ ἐγείραντες τὴν ἔριν ἦσαν χαρισματοῦχοι, καὶ ὅτι ἡ λατρεία ἦτο τὸ πεδίου τοῦ ἀγῶνος, τοῦτο δὲ ἐγένετο ταχέως καὶ γενικῶς ἀποδεκτόν. Περισσότερον δὲν ἠδύνατό τις νὰ συναγάγῃ.

Ἡ δὲ ὁ Sohm συνέβαλεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς μεγαλοπρεποῦς κατασκευῆς του περὶ τοῦ γίνεσθαι τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου εἰς τὴν Α' Κλήμεντος. Ἐβλεπεν ἐν τῇ Α' Κλήμεντος τὴν γένεσιν τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου, καὶ οὕτω τὴν ἀρχὴν τοῦ Καθολικισμοῦ (Kirchenrecht § 12 καὶ 13, 14). Διὰ συνδυασμοῦ τῶν πηγῶν ἔφθασεν εἰς τὸ ἐπόμενον σχῆμα τῆς ἀνεπίξεως, διότι ὁ Sohm, ὅπως ὠσαύτως καὶ ὁ Leoning ἀντελαμβάνοντο οὐσιαστικῶς τὸν Ἀρχικὸν Χριστιανισμὸν ὡς ἐνότητα καὶ ἡρμῆνευον παλαιότερας καταστάσεις διὰ νεωτέρων πηγῶν, π.χ. τὴν οὐσίαν τοῦ ἐπισκόπου διὰ τῶν κεφ. 67 καὶ 68 τοῦ Ἰουστίνου, ὑπολαμβάνων ὠσαύτως ἐνιαίαν τὴν ἐννοίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς ἐποχῆς καὶ δὴ τῆς Παυλείου.

1) Ὁ Ἀρχικὸς Χριστιανισμὸς ἐγνώριζε μόνον τὴν θρησκευτικὴν ἐννοίαν τῆς Ἐκκλησίας (ἀόρατον, οὐράνιον), ὅθεν οὐδεμίαν ἐννοίαν αὐτῆς ὡς ἐνώσεως προσώπων. Ταῦτα εἶναι ἐσφαλμένα ὡς ἔδειξεν καὶ ὁ Kattenburch.

2) Ὅθεν δὲν ὑπῆρχον εἰς τὸν Ἀρχικὸν Χριστιανισμὸν κοινότητες, πρὸ παντὸς δὲν ὑπῆρχον κυρίαρχοι καὶ ἐνόμως συντεταγμένοι τοπικαὶ κοινότητες, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον συνελεύσεις, αἵτινες εἶτα ἐκάστοτε παρίστων τὴν ὅλην Χριστιανωσύνην.

3) Ὅσαύτως ὑπῆρχε μόνον μία χαρισματικὴ τάξις τῆς θρησκευτικῆς (ἀοράτου) Ἐκκλησίας· αὐτὴ ἡ τάξις ἦτο τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Οἱ προσωπικοὶ λειτουργοὶ τῆς ὀργανώσεως ταύτης ἦσαν πάντοτε Χαρισματοῦχοι, ἐν ἀρχῇ Ἀπόστολοι, Διδάσκαλοι καὶ προφῆται, μετὰ ταῦτα δέ, ὡς ἀντικαταστάται αὐτῶν, οἱ πρεσβύτεροι (=πρεσβῦται μετ' ἐκκλησιαστικῆς ὑπολήψεως), ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι. Δὲν ὑπῆρχε τοπικὸν ἀξίωμα Ἐπίσκοποι, Πρεσβύτεροι, Διάκονοι ἴστανται κατὰ βᾶσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς τῶν Χαρισματούχων (ἰσότημοι).

4. Δὲν ὑπῆρξε, λοιπόν, ἐν τῷ ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον.

5. Πρὸς αὐτὴν τὴν κατάστασιν τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ εὗρίσκειται εἰς ὀξεῖαν ἀντίθεσιν ὁ Καθολικισμὸς¹, διότι εἶναι ἡ συνταύτισις τῆς θρη-

1. Νέα κατὰ Harnack ἔκθεσις τῶν ἀπόψεων τοῦ Sohm ἐν Leipzig 1912² (Wesen und Ursprung des Katholizismus).

σκευτικῆς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν νομικῇ ἐννοίᾳ. Αὐτὸς (τ.ἔ. ὁ Καθολικισμὸς) εἶναι λοιπὸν, ἡ πτώσις εἰς τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Χριστ. Ἐκκλησίας.

6. Παρὰ ταῦτα, ὁ Καθολικισμὸς προῆλθε κατὰ τρόπον συνεπῆ ἀπὸ τὸν τὸν ἀρχικὸν Χριστιανισμὸν! Τὸ σημεῖον τῆς καταβολῆς (τῆς ρίζης) κεῖται εἰς τὴν ἀφελῆ σύγχυσιν τῆς ἀοράτου Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὁρατῆς συνελύσεως, ὅπως αὐτὴν ἐξέλαβεν ἡ ἀρχαιοτάτη Χριστιανισμὸς. Ἐν τῷ αὐτῷ, λοιπὸν, μέτρῳ, ἐν ᾧ ἡ «ὁρατὴ συνελύσεσις» κατέστη νομικῆ, τουτέστιν ἐγένετο ἐνόμωσ συντεταγμένη Ἐκκλησία, ἐν τῷ ἰδίῳ μέτρῳ ἐγένετο ἡ ἁμαρτία (πτώσις ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ), ἡ ἀνταλλαγὴ τῆς ἀοράτου καὶ τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας.

7. Ὅποιαν ὑφὴν πρέπει νὰ ἔχη τὸ δίκαιον; Ἐφ' ὅσον ἡ ἀρχικὴ χριστιανικὴ ἐννοία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι καθαρῶς θρησκευτικῆ, τὸ δίκαιον, ἐφ' ὅσον εἰσάγει τις τοῦτο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, δὲν δύναται παρὰ νὰ εἶναι θεῖον τ.ἔ.:

α) Πρέπει ἐξ ὑπαρχῆς νὰ εἶναι Ἐκκλ. Δίκαιον (δὲν δύναται νὰ ἔχη ρίζας εἰς τὸ πολίτευμα τῶν ἐπὶ μέρους κοινοτήτων).

β) Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ κοσμικὸν Ἐκκλ. Δίκαιον,

γ) Ἡ διαδικασία αὐτὴ συντελεῖται εἰς τὴν Α' Κλήμεντος, ἡ ὁποία δεικνύει τὰ ἐπόμενα οὐσιαστικὰ σημεῖα τῆς μεταβολῆς εἰς ἐννομον ρύθμισιν.

α) Ἡ κυρία συνελύσεσις πρὸς τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶναι ὁ πρῶτος πυρὴν προσδόσεως δικαιοῦσ μορφῆς (Verrechtlichung) εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

β) ἡ τάξις—καὶ δὴ ἡ ἐπισκοπικὴ συνάθροισις—εἶναι τεθειμένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

γ) Τὸ ἐπισκοπικὸν λειτουργήμα¹ εἶναι ἰσόβιον καὶ ὑπάρχει θεόθεν Δίκαιον τῶν «καθισταμένων» ἐπισκόπων εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν.

δ) Ἡ ἀρέσκουσα τῷ Θεῷ ἑορτὴ τῆς Εὐχαριστίας εἶναι δυνατὴ εἰς ἕνα μόνον τόπον, τουτέστιν εἰς τὴν κυρίαν συνάθροισιν (ἐν, τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας),

9. Διὰ τούτων ἡ Α' Κλήμεντος ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν Ἀρχικὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἤνοιξεν εἰς τὸν Καθολικισμὸν τὰς πύλας, διότι:

α) Ἐκ τοῦ δικαίου τῶν «καθισταμένων» ἐπισκόπων² ἐπὶ τῆς Εὐχαρι-

1. Ἐννοεῖ τῶν ἐπισκόπων-πρεσβυτέρων. Τούτου τοῦ σχήματος ἡ ὑπαρξις γενικῶς εἶναι προβληματικὴ, δεδομένης τῆς ἐιδικῆς χρήσεως τοῦ σχήματος «ἐπίσκοποι διάκονοι», περὶ ἧς ἐπίκειται καὶ εἰδικὴ ἀνακοίνωσις μου εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν διὰ τοῦ κ. Κουγέα.

2. Ἡ ἔκφρασις αὕτη ἔχει τῶν «πρεσβυτέρων» (Α' Κλήμ. 54,2) καὶ ἔχει μὲν δικαίωμα ὁ S., ἕνεκα τοῦ ταυτοσήμου πρεσβυτέρων-ἐπισκόπων, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκριβής, διότι δὲν ἀπαντᾷ οὕτως ἀκριβῶς ἐν ταῖς πηγαῖς, ἀλλὰ διὰ τοῦ «καταστήσω τοὺς ἐπισκόπους» κλπ.

στίας — οἱ ἄλλοι διὰ τούτου ἀπεκλείσθησαν! — ἠκολούθησεν, ἐφ' ὅσον ἐξ ἀρχῆς πάντοτε εἰς ἐπίσκοπος ἠδύνατο ταύτοχρόνως νὰ διευθύνῃ τὴν θ. Εὐχαριστίαν, κατ' ἀνάγκην τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, ὅπως τοῦτο ἐπίσης ὀλίγα ἔτη βραδύτερον ὑφίσταται πράγματι (de facto) εἰς τὴν Ρώμην¹ (Sohm § 15-16).

β) Διὰ τούτου ὅμως, ὅτι ἡ Εὐχαριστία ἐπιφυλλάσεται εἰς τὴν κυρίαν ἢ τὴν («ἐπισκοπικὴν») συνέλευσιν, καθίσταται αὕτη βαθμιαίως ἡ μοναδικὴ ἀληθὴς συνέλευσις καὶ ἀποκλείει τὰς ἄλλας. Οὕτω δημιουργεῖ τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα (ὁ πρῶτος καρπὸς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος)², συνηνωμένη μετὰ τῆς ἀποκλειστικότητος, τὴν ὁποίαν ἀπονέμει ἡ ἐπιστολὴ εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν συνέλευσιν, τὴν νομικῶς συντεταγμένην ἐπὶ μέρους κοινότητα (Sohm S 17).

Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ Sohms ἡ Α' Κλήμεντος εἶναι πράγματι τὸ κρίσιμον χρονικὸν σημεῖον (στροφῆς) τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας, ἀκόμη δὲ καὶ αὐταὶ αἱ ἀντιλήψεις αὐτοῦ τοῦ Τερτυλλιανοῦ δὲν ἀποτελοῦν εἰ μὴ περαιτέρω ἀνέλιξιν. Οἱ ἐπίσκοποι ἐν τῷ ἀρχηγόνῳ Χριστιανισμῷ ἔχουσι κυρίως μὲ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν Α' Κλήμεντος διευθύνουν τὴν Κοινότητα, μόνον τὸ ὄνομα κοινόν, ὡς πρὸς δὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ λειτουργήματός των ἴστανται πολὺ πλησιέστερον πρὸς τὴν Ἀποστολικὴν Τριάδα παρὰ οἱ ὁμώνυμοὶ των μετὰ τὸ 96. Τὸ ἐπισκοπικὸν πολιτεύμα τῆς Κοινότητος δὲν ἐξελιχθῆ μέσα ἀπὸ τὴν φυσικὴν κατάστασιν τῆς ζωῆς. Ἀπεναντίας μάλιστα ἡ δογματικὴ θεωρία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτεύματος εἶναι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀρχαιότερα τῆς ἐξελιξέως.

Ἐνταῦθα ὁ πολὺς Sohms διαπιστώνει τὴν ἰδικὴν του συγγένειαν ἰδεῶν πρὸς τὸν Loofs: Δὲν εἶναι ἔτσι, ὅτι ἡ δογματικὴ θεωρία ἠκολούθησεν εἰς τὴν ἀνέλιξιν τοῦ πολιτεύματος· τὸ ἀντίθετον ὑπῆρξεν ἡ περίπτωσις (Sohm σ. 267 σημ. 5). Ἐν τῇ προτάσει ταύτῃ, παρατηρεῖ ὁ Gerke (σ. 4 ὑποσ. 3), συνώψισεν ὁ Sohms τὴν σκέψιν, ἐφ' ἧς θεμελιῶνται τὰ συστήματά του. Ἡ ἔννομος ὀργανωμένη, τ.ἔ. ἐπισκοπικῶς συντεταγμένη, ἐπὶ μέρους κοινότης ὑπῆρξεν ἀκριβῶς ἐπακόλουθον τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ πάλιν στηρίζεται εἰς τὸ θεῖον Δίκαιον τῶν ἐπισκόπων ἐπὶ τῆς διευθύνσεως τῆς εὐχαριστίας, δῆλα δὴ ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς θεωρίας τῆς Α' Κλήμεντος.

Πρὸς αὐτὴν τὴν ἀρτιωτάτην λογικῶς σαφῆ κατασκευὴν τοῦ Sohms ἀντιτίθεται μία ἐκ διαμέτρου σχεδὸν ἀντίθετος θεωρία, ἡ τοῦ Harnack (ἡ γένεσις καὶ ἐξέλιξις τοῦ Ἐκκλ. πολιτεύματος τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ Δικαίου τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τοὺς 2 πρώτους αἰῶνας. Λειψία 1910).

1. Ὁ Gerke, αὐτόθι σ. 4, ὑπόσχεται, ὅτι εἰς τὰ περὶ τῆς γενέσεως τῆς πρώτης ἐπὶ μέρους κοινότητος νὰ ἐξετάσῃ ταῦτα: 1) εἰς τὴν δεδομένην πραγματικότητα 2) εἰς τὴν θεωρίαν γνώμης καὶ 3) εἰς τὸ ἱστορικὸν εὑρημα τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος.

2. Προβληματικώτατον Γ.Κ.

Παρά τὴν γνώμην τοῦ O. Scheel (ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ Ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ Tübingen 1912 σ. 9 καὶ ἐξ.) καὶ ὡσαύτως τὴν ἰδίαν γνώμην τοῦ Sohm, ὅτι ἡ κριτικὴ τοῦ Harnack εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ συμπλήρωσις τῆς ἀπόψεως τοῦ Sohm, ὁ βασικὸς τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῶν ζητημάτων εἶναι διάφορος. Τὸ γεγονός, ὅτι ἀμφότεροι ἐξῆρρον ἀποκλειστικῶς τὸν καθαρῶς πνευματικὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Πολιτεύματος του δὲν φαίνεται εἰς ἡμᾶς σήμερον τόσον σπουδαῖον, διότι τὸ πρόβλημα σήμερον δὲν ἀποτελεῖ πλέον ἀντικείμενον ἔριδος. Βλέπομεν σήμερον σαφῶς ποῦ τὰ δύο πνεύματα χωρίζονται: εἰς τὴν Α' Κλήμεντος. Πῶς ἠδύνατο νὰ ἔχη τὸ πρᾶγμα ἄλλως, ἐφ' ὅσον αὕτη ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν ἐρευνητῶν θεωρεῖται ὡς τὸ σπουδαιότατον κείμενον τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς; Ἡ ἀποψις τοῦ Harnack περὶ τῆς ἐξελιξέως τοῦ πολιτεύματος ἦτο περίπου ἡ ἐξῆς:

1) Ὅπως ὁ Sohm, οὕτω καὶ αὐτὸς ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ Ἀρχικὴ Χριστιανωσύνη εἶχε γνωρίσει μόνον τὴν θρησκευτικὴν ἔννοιαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ εἰς τὴν θέσιν τῆς δ υ α ρ χ ι κ ῆ ς θ ε ω ρ ί α ς τοῦ Sohm (1 Ἀρχικὸς Χριστιανισμός: ἀόρατος Ἐκκλησία — ὄρατὴ συνέλευσις, 2 Καθολικισμός: ἀόρατος Ἐκκλησία—νομικῶς συντεταγμένη Ἐκκλησία), ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀρχὴν (princip) τῆς ἀντικαταστάσεως καὶ εἰς τὸ ὅτι ἐξελήφθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐκ πλάνης, ἄλλοι ἀντὶ ἄλλου, εὔρηται παρὰ τῷ Harnack ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως πολώσεως. Οὗτος στηρίζεται ἐπὶ τῆς πολώσεως (Goethe «ἐνδον καὶ ἐκτὸς») εἰς τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν, ὅτι ἡ ἰδέα ἐν τῷ κόσμῳ πρέπει νὰ λάβῃ μορφήν).

Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας κυριαρχεῖται ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τὸν νόμον τῆς πολώσεως, ὁ ὁποῖος ὡσαύτως ἐξ ἀρχῆς ἐκδηλοῦται εἰς τρεῖς τύπους:

α) Ὅλη ἡ Χριστιανωσύνη — ἐπὶ μέρους Κοινότης (Κεντρικὴ ὀργάνωσις — τοπικὴ ὀργάνωσις).

β) Πνεῦμα καὶ λειτουργία (χάρισμα — ἔννομος τάξις, πνεῦμα — γράμμα. Πνευματικοὶ — ὑπάλληλοι — προσωπικοὶ φορεῖς τῆς θρησκείας — ἐπαγγελματικοὶ ἐκπρόσωποι αὐτῆς). Δύναται τις μάλιστα νὰ ὀμιλήσῃ περὶ νόμου τοῦ Harnack, λέγει ὁ Gerke, ὅτι εἶναι ὁ νόμος τῶν δύο ρευμάτων, ἅτινα διὰ τὸ πολιτεῦμα εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων. Τὸ ρεῦμα ἐκ τῶν ἄνω καὶ τὸ ρεῦμα ἐκ τῶν κάτω. Ἡ εἰκὼν καθιστᾷ ἰδιαιτέρως ἐμφανές, ὅτι ἐξ ἀρχῆς τίθεται σύνοψις, ἀλλ' ὡς προσαρμογὴ, ἀντίθεσις καὶ σύζευξις.

γ) Δημοκρατία—Μοναρχία (Δημοκρατία — Ἀριστοκρατία, λαϊκοὶ — κληρῶς).

3) Αὐτὴν τὴν ἱστορικὴν ἀρχὴν ἀναγνωρίζει τις εἰς τὰς πηγὰς, αἵτινες ἐπιτρέπουν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐπὶ μέρους κοινότης δὲν ἐδημιουργήθη τὸ πρῶτον διὰ τῆς Α' Κλήμεντος, ἀλλ' ὑφίσταται ἤδη πρότερον (!). Τὸ περιστατικόν, ὅτι κάθε συνέλευσις ἀπὸ 2 ἢ 3 ἡσθάνετο ἑαυτὴν ὡς ἀπεικόνισμα τῆς ὅλης Χρι-

στιανωσύνης δὲν ἀποκλείει τὴν σύνταξιν μιᾶς τοπικῆς ἐκκλησίας. Ἐκάστη τοπικὴ κοινότης γνωρίζει ἐαυτὴν ὡς προβολὴν τῆς οὐρανοῦ Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς γῆς. Τοῦτο εἶναι αὐτονόητον, ἀλλὰ δὲν ἐμποδίζει, ὥστε ἡ γῆτιν προβολὴ νὰ ὀργανωθῆ ὡσαύτως κατὰ τὰς γῆτινας ἀρχάς. Ὑπῆρχον ἐν τῷ Ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ ἤδη ὀργανωμένοι τοπικαὶ κοινότητες μέμπρεσβυτέρους (ἢ ἐπισκόπους καὶ διακόνους) ὡς τοπικοὺς ὑπαλλήλους(!)

4) Ὁ νόμος τῶν δύο ρευμάτων (ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀντιστρόφως) ἦτο, λοιπὸν, ἤδη ἐν τῷ Ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ ἐν ἐνεργείᾳ. Εἶναι ἐσφαλμένη ἡ γνώμη τοῦ Sohm, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν Ἐκκλ. Δίκαιον εἰς τὸν Ἀρχέγονον Χριστιανισμόν. Ἀπεναντίας μάλιστα κεῖνται ἐν τῷ Ἀρχ. Χριστιανισμῷ τὰ σπέρματα διπλῆς τινος δημιουργίας δικαίου.

α) Ἐν τῷ Ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ κεῖνται τὰ σπέρματα δημιουργίας κοσμικοῦ Δικαίου. (Τὸ φυσικὸν δίκαιον ἀφίεται νὰ ἰσχύη, ἐφ' ὅσον τοῦτο κατὰ χριστιανικὸν μέτρον εἶναι καλόν). Ὡσαύτως ἀνήκει εἰς αὐτὴν τὴν συνάφειαν ἡ μεταμόρφωσις τῆς ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς· διὰ ταύτης ἐτέθη ἐξ ἀρχῆς ὁμοῦ μετὰ τοῦ κοσμικοῦ Δικαίου ἐν εἶδος ἱεροῦ δικαίου εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν χριστιανικῶν Κοινοτήτων.

β) Ἐφ' ὅσον θέλει τις νὰ ὀμιλήσῃ περὶ θεοῦ Ἐκκλ. Δικαίου, πρέπει νὰ εἴπῃ, ὅτι ὑπῆρξε τοῦτο ἐξ ἀρχῆς. Τὰ χαρίσματα οὐδαμῶς εὐνοοῦν τὴν ἀναρχικὴν πνευματοκρατίαν, ἀλλ' εἶναι αὐθεντικὰ καὶ ἀπαιτοῦσιν ὑπακοήν, στηρίζονται εἰς ὕψιστον Δίκαιον καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν δημιουργουμένη αὐθεντία εἶναι αὐτὴ αὐτῇ μία καταβολὴ Δικαίου (εἶναι αὐτὴ συμβολὴ Δικαίου).

5) Τὴν οὐσίαν τοῦ Καθολικισμοῦ βλέπει ὁ Harnack¹ ἄλλως ἢ ὁ Sohm. Καθορίζων εἰδικεῖει συνταύτισιν ἀοράτου Ἐκκλησίας καὶ νομικῶς συντεταγμένου Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. «Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς ὡς νόμου καθορισθείσης ἀποστολικῆς παραδόσεως» (Harnack σ. 176).

Ἐφ' ὅσον εἶναι γενικῶς ἀνεγνωρισμένον, ὅτι εἰς τὴν Α' Κλήμεντος δὲν ὑπάρχει ὁ διῆχυρισμὸς τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς ὁ Harnack ἀπωθεῖ οὕτω τὴν ἀρχὴν τοῦ Καθολικισμοῦ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Τερτυλλιανοῦ². Διὰ τούτων λαμβάνεται ἀπὸ τὴν Α' Κλήμεντος μέρος σημαντικῶν τῆς κεντρικῆς θέσεως.

1. Ἴδε Harnack αὐτόθι σ. 173-185. Δὲν εἶναι ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ Δικαίου ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οἰκοδομεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ Καθολικισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπεναντίας μάλιστα ἐν τῷ ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ ὑπῆρξεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δυνατότης καὶ κίνδυνος, ἕνεκα τῆς πνευματικῆς—δικαιτικῆς—παραδοξότητος τῆς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ. Καθολικὴ Ἐκκλησία ὑπάρχει ἐκεῖ, ὅπου διεσπάσθη ἡ παραδοξότης διὰ τῆς νομικῶς καθορισμένης Ἀποστολικῆς παραδόσεως.

2. Ὁ Harnack ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀποψιν του ταύτην ἀκόμη καὶ διὰ τοῦ οὐσιαστικοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ Καθολικισμοῦ: Εἶναι οὕτω τὸ παλαιδιαθηρικὸν καὶ Χριστιανικὸν κήρυγμα μετεννεγμένον καὶ ἐμβεβαπτισμένον εἰς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ τ.ε. εἰς τὸν συγκρητισμὸν τῆς ἐποχῆς καὶ τὴν ἰδεοκρατικὴν φιλοσοφίαν (σελίς 180). Ταῦτα ὄντα ἐξόχως διαφέροντα θὰ κριθῶσιν εἰς τὸν δ' τόμον.

Διότι ἀφ' ἑνός — ἂν τις ἀφορμᾶται ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ θείου Δικαίου — αὕτη εἶναι μόνον κατ' εὐθείαν ἐπέκτασις τοῦ Ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ οὔτε προβάλλεται ὡς ἰσχυρισμὸς οὔτε καθορίζεται ὡς νόμος. (Εἰς τὸν δ' τόμον θὰ ἴδωμεν διατὶ εἶναι ἱστορικὸν γεγονός).

6) Τὴν θεωρίαν, ὅτι ὁ Καθολικισμὸς ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀφελοῦς συγχύσεως τῆς ἀοράτου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ὄρατὴν συνέλευσιν θεωρεῖ ὁ Harnack ὡς τὴν μεγίστην ἀδυναμίαν τοῦ συστήματος τοῦ Sohm. Ἡ ὄρατὴ συνέλευσις ἔχει ἀνάγκη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῆς μορφῆς. Ὅθεν ἀπ' ἀρχῆς εἶναι τεθειμέναι ἔννομοι τάξεις — ἔστω καὶ εἰς ἐμβρυώδη κατάστασιν. Ἡ μεταμόρφωσις τῆς Ἐκκλησίας εἰς γήϊνας μορφὰς (τύπους) εἶναι τὸ δεδομένον, ὅπερ εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ ἀνθρωπίνης θεωρήσεως. Ὅθεν δὲν δύναται διὰ ταύτης νὰ ὑπάρξῃ ἁμαρτία. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ Α' Κλήμεντος δὲν ἀποτελεῖ τὴν πτώσιν εἰς τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ ἐπικυρώνει ἀπλῶς, συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν, τὸ ἤδη ὑφιστάμενον καὶ ἀνελίσει περαιτέρω (ὅμως μὲ μεγάλα βήματα).

7. Αἱ ρίζαι τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου κεῖνται ἐν τῷ κοσμικῷ δικαιοῦ πολιτεύματι τῆς κοινότητος, ὅπως καὶ εἰς τὰ θεῖα δικαιώματα, ἅτινα ἰσχύουσι διὰ τὴν ὅλην Ἐκκλησίαν· τὸ ἐκκλ. Δίκαιον οὐδέποτε δύναται νὰ εἶναι δημιουργία, πάντοτε εἶναι ἀποτέλεσμα.

8) Ἡ Α' Κλήμεντος εἶναι συνέχισις καὶ θεώρησις τῶν πρὸ αὐτῆς συνθηκῶν· οὐδὲν τὸ νέον ἐν τῇ ἐννοίᾳ μιᾶς πτώσεως. Ἐνῶ ὁ Sohm ἀναιρεῖ τὴν ὅλην Ἐκκλησίαν ἐπιδοκιμάζει ταύτην ὁ v. Harnack, ἀκριβῶς ἕνεκα τῶν «ἁμαρτημάτων», καὶ θεωρεῖ ὡς ὑφισταμένην ἕνεκα τούτου: ὅτι ζῶμεν ἐν μικτῷ κόσμῳ, διὸ καὶ εἶναι ταυτοχρόνως χρέος καὶ τραγικότης.

Εἶναι σαφές, ὅτι δύο κόσμοι χωρίζονται εἰς τὴν Α' Κλήμεντος. Ἐν αὐτῇ δηλ. ἡ ἐξέλιξις φθάνει εἰς κάποιαν πληρότητα, διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ἐν αὐτῇ τὸ πρόβλημα τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐντὸς τοῦ Ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ. Ὅ,τι προηγήθη ὑπῆρξαν μικραὶ καταβολαί, κρίσεις, διαδικασίαι, ὅλως τὸναντίον ἡ Α' Κλήμεντος δεῖκνυει ἤδη κατεῦθυσιν (σελ. 9).

* * *

Ἡ ἔρις τοῦ Sohm καὶ τοῦ Harnack ἐφάνη ἐν ἀρχῇ ἄμοιρος συνεπειῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Sohm εἰς τὸν πρόλογον τῆς β' ἐκδόσεως τοῦ ἄρθρου του «Οὐσία καὶ γένεσις τοῦ Καθολικισμοῦ» (Leipzig 1912) δὲν διώρθωσε κανὲν σημεῖον του. Ἄλλ' ὡσαύτως οὔτε κατ' εὐθείαν προωθήθη ἡ ἔρις, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν Μεταποστολικὴν ἐποχὴν. Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸν Scheel, ὅστις ἠκολούθησε τὸν Sohm (πρβλ. σημ. 4), διότι εἰς αὐτὸν ἐκτὸς τῆς δημιουργίας τῆς νέας λέξεως (νεολογισμοῦ) «πνευματοκρατία» — πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς οὐσίας τῶν κοινοτήτων τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ — δὲν ὀφείλομεν καμμίαν κατ' οὐσίαν νέαν γνῶσιν εἰς αὐτὸ τὸ πεδῖον (σ. 9). Ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἀντιμετώπισις τῶν ἀπόψεων τοῦ Sohm ἐγένετο (κατ' ἀρχὰς) ἐφεξῆς συνέβη ἐμμέ-

σως ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐπισταμένως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Sohm δῆλα δὴ ἐδέχθη τὴν Παύλειον ἔννοιαν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς γενικῶς πρωτοχριστιανικὴν, καὶ ἔθεσεν ταύτην εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανικοῦ πολιτεύματος ὡς γενικῶς ἐπιδοκιμαζομένην (concessum). Οὕτως ἐθεώρησε ὁλόκληρον τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν ὑπὸ τὸ πρῶσμα τῆς παυλείου θεωρίας ὡς ἐνιαίαν (ὅλην) Ἐκκλησίαν. Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον παρενέβη ἡ Κριτική.

Ὁ Kattenbusch, πρὸ πάντων ὅμως ὁ Holl, νεωστὶ ὁ K. L. Schmidt συνέχισαν τὴν περαιτέρω ἔρευναν, ἀκολουθοῦντες τὰς ἀντιθέτους σκέψεις τοῦ Harnack, Sohm, εἶχε διὰ τοῦ ὅτι οὗτος ἀπέδιδε τὴν κατὰ Παῦλον ἔννοιαν τῆς Ἐκκλησίας ὡς τὴν ἔννοιαν τῶν πρώτων χρόνων καθόλου καὶ προσέδιδεν τοιαύτην συστηματικὴν μορφήν εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν ἐν τῷ Ἀρχηγόνῳ Χριστιανισμῷ φαινομένων.

Εἰς τὸν K. Holl ἰδιαιτέρως ὀφείλεται, ὅτι πρὸς τὴν ἀπλοποιοῦσαν κατασκευὴν τοῦ Sohm ἀντέταξε τὸ γεγονός τῆς ποικιλίας τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ.

α) Ἡ εὐχαριστήριος συνέλευσις εἶναι βεβαίως οὐσιώδης, ἀλλὰ οὐδαμῶς ὁ μοναδικὸς παράγων τῆς διαμορφώσεως Δικαίου.

β) Μετὰ τοῦ Sohm καὶ ἄλλων ἐρμηνευτῶν ἐρμηνεύει καὶ ὁ Harnack τὴν Ἀ' Κλήμεντος, οὕτως, ὥστε οὗτος θεωρεῖ τὴν ἐπισκοπικὴν ὀργάνωσιν ὡς θεημιμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ Harnack ὑπολαμβάνει ὡς θεῖον δίκαιον κάτι ριζικῶς διάφορον ἢ ὁ Sohm. Ἐν ᾧ ὁ τελευταῖος βλέπει τὸ jus divinum ὡς ἁμαρτωλὸν ἀνθρωπίνην πρᾶξιν τῆς Ἀ' Κλήμεντος, ἀνευρίσκει ὁ Harnack ἐν τῇ Ἀ' Κλήμεντος τὴν ἀρχέγονον Χριστιανικὴν πίστιν εἰς τὴν θεῖαν θέσιν (δικαίου) ὡς θρησκευτικὴν πραγματικότητα.

γ) Ἡ ἰσοβιότης τῆς ὑπηρεσίας — ἀντιθέτως πρὸς τὸν Sohm — δὲν προβάλλεται ὡς ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ ἰσοβιότης, ὅπως ἐν τῷ Ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ, ὡσαύτως καὶ παρὰ τοῖς προφήταις προέκυπτεν ἐξ ἑαυτῆς, ἐκ τῆς ἀμέμπτου διεξαγωγῆς τοῦ λειτουργήματος δὲν σημαίνει τίποτε τὸ νέον ἔναντι τῶν συνθηκῶν τοῦ Α' αἰῶνος.

δ) Εἶναι προβληματικὸν — ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ Sohm — κατὰ πόσον ἡ παραπομπὴ εἰς τὴν Π.Δ. πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ἐν ταύτῃ τῇ ἐννοίᾳ, ὅτι ὁ τρόπος — τὸ τοπικὸν τάγμα — πρέπει νὰ εἶναι ἐπακριβῶς προκαθωρισμένον, ἂν καὶ ἐρμηνεῖα τῆς χριστιανικῆς λατρείας, συμφώνως πρὸς τὴν τῆς Π.Δ. τάξιν, εἶναι προφανῆς.

9. Ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι ὁ v. Harnack δὲν ἐξήγαγε τὰ ἐπακόλουθα τῶν ἀπόψεων τοῦ Sohm.

α) Κατ' ἀλήθειαν εἶναι ὡσαύτως, ὡς κατὰ τὸν Harnack, ἡ Ἀ' Κλήμεντος ἐν περαιτέρῳ βῆμα εἰς τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίω-

ωμα· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὡς πόρισμα εὐθέως συναγομένου ἐκ τῆς ἐπιστολῆς¹.

β) Πρὸ παντὸς ὅμως ἡ ἐπὶ μέρους κοινότης δὲν εἶναι προῖον τοῦ ἐκ τῆς Α' Κλήμεντος συναγομένου ἐπισκοπικοῦ λειτουργήματος (Episcopats), ἀν καὶ τὸ «μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα» ἐσταθεροποίησε καὶ κατέστησε κυρίαρχον τὴν ἐπὶ μέρους Ἐκκλ. κοινότητα (ὁ Gerke ὀρθῶς παρατηρεῖ ἐνταῦθα ὅτι ὑπῆρξεν ἐν τῷ ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ ἀνέκαθεν ἐπὶ μέρους κοινότητες).

Ἡ ὑπὸ τοῦ Harnack ἀσκηθεῖσα κριτικὴ ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ Sohm συμφωνεῖ πρὸς τὴν τελευταίαν καὶ ἀποδίδει τὸ δίκαιον εἰς ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις οὐχ ἤττον καθάπτεται τοῦ συνόλου εἰς τὰ θεμελιώδη τοῦ οἰκοδομήματος.

Κατὰ τὸν Sohm εἶναι τὸ θεῖον Ἐκκλ. Δίκαιον ἀμαρτία· ἐφ' ὅσον μετ' αὐτοῦ συνδέεται ἡ γένεσις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὅθεν ἡ ὅλη Ἐκκλησία εἶναι ἀμαρτία. Ἐπιτρέπεται ὄντως μία μόνον χριστιανοσύνη νὰ ὑπάρχη, ἡ ὁποία νὰ συνέρχεται ὡς πνευματικὴ συνέλευσις ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, σήμερον εἶναι τρεῖς ἀδελφοί, αὖριον χίλιοι. Ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπεται ποτὲ ὁ Χριστιανισμὸς νὰ διαμορφώσῃ ἑαυτὸν ὡς ἴδρυμα, ἀλλὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ παραμείνῃ πνευματικὴ ἐνέργεια εἰς τὸ χαρισματοῦχον σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Κατὰ τὸν Harnack ἀντιθέτως ἡ χαρισματοῦχος ιδιότης (das charismatische) εἶναι αὐτὴ αὐτὴ δημιουργικὴ μορφῶν, διαμορφουσῶν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω καὶ προσδιδουσῶν πνευματικὸν περιεχόμενον εἰς προϋπαρχούσας ἤδη μορφάς. Ἐφ' ὅσον δρᾷ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ἀναμειγνύεται ἀμέσως μετὰ τῆς ἀρχῆς (princip) τῆς κοινότητος (Gemeinschaft), ὡς αὕτη εἶναι τεθειμένη, διὰ τῆς δημιουργίας πάσης ἀνθρωπίνης κτήσεως καὶ αὕτη ἡ μῆξις εἶναι οὐσιώδης διὰ τὸν κόσμον τοῦτον. Κάθε μορφή κοινότητος ὅμως — μάλιστα καὶ αὕτη ἡ οἰκογένεια — φέρει λανθάνοντα δικαιοῦντα χαρακτῆρα². Οὕτω συνάγεται, ὅτι ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ πολιτεύματος τῆς Χ/κῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τοῦτο ἔφθασε μέχρις ἑνὸς βαθμοῦ ἐξωτερικεύσεως εἰς τὴν Α' Κλήμεντος, δύναται τις νὰ ὁμιλήσῃ μόνον περὶ ἐξασθενίσεως τοῦ πνευματικοῦ (Depotentierung) ἢ περὶ χειραφετήσεως τοῦ δικαιοῦ (ἢ νομικοῦ) στοιχείου, οὐχὶ περὶ πτώσεως τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως.

1. Ὁ Gerke παρατηρεῖ, ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Sohm προσαχθέντες λόγοι (ἀνάγκη τῶν μαζῶν δι' αὐθεντίαν, διεύθυνσις τῆς θείας εὐχαριστίας) ὑπῆρχον ἐν δράσει καὶ πρὸ τῆς Α' Κλήμεντος. Ἱστορικῶς ὅμως αἱ ρίζαι τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καίενται ἐν Μ. Ἀσίᾳ Ἰγνατιανοί. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη ἀναμφιβόλως εἶναι ἐσφαλμένη, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸν β' τόμον τῆς παρουσίας ἐρεῦνης. Ἡ ἀποψις, ὅτι πάντοτε ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ ἐπὶ μέρους Κοινότητος ἀποτελεῖ καθ' ἡμᾶς κοινὸν τόπον.

2. Καὶ ὅπου δύο ἢ τρεῖς Χριστιανοὶ συνέρχονται συχνότατα ἐκεῖ εἶναι ἐν τῇ γενέσει τῆς μορφῆς κοινότητος. Ἡ θεωρία τοῦ Sohm τῆς ἀπλῆς συνελεύσεως καθιστᾷ μονομερῆ τὴν ἔννοιαν «Ἐκκλησία» καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς αὐτὴν — ὅταν τις ἀφορμᾶται ἀπὸ τοῦ Παύλου.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Sohm ἀρνεῖται τὴν ὅλην Ἐκκλησίαν, ὁ Harnack τὴν ἀποδέχεται ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας τῆς, ἣ ὅποια συνίσταται ἐν τούτῳ. Διὰ τῆς διατριβῆς του περὶ τῆς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ Παῦλον, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς ἀρχικῆς κοινότητος, κατέδειξεν, ὅτι πρὸ τοῦ Παύλου ὑπῆρξεν ἀκριβῶς ἐν Ἱεροσολύμοις εἰδικὴ κοινότης μὲ εἰδὸς τι ἀποστολικῆς ἱεραρχίας, ἣτις μάλιστα ἐκέκτητο δικαίωμα τι φορολογήματος ἐπὶ τῶν λοιπῶν κοινοτήτων — ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἐξ ἔθνῶν Χριστιανῶν. Διὰ τούτων ἡ θεωρία τοῦ Sohm ὑπέστη ἤδη ρήγματα:

Διότι: 1) Ἐπεδειχθῆ ἡ ὑπαρξίς μιᾶς ἐπὶ μέρους κοινότητος πρὸ τοῦ Παύλου καὶ μάλιστα ὀργανωμένης. Διὰ τούτου ὅμως ὡσαύτως εἰς τὴν θέσιν τῆς περὶ Ἐκκλησίας ἐννοίας τοῦ Sohm ἐτέθη ἡ — τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Harnack ἐξαρθεῖσα — ἐννοία τῆς πολώσεως, καθόλου Χριστιανωσύνης καὶ ἐπὶ μέρους κοινότητος.

2) Ἡ Παύλειος ἐννοία τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι οὔτε ἡ μόνη οὔτε ἡ πρωταρχικὴ ἐν τῷ ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ. Ἀπεναντίας μάλιστα ὑπῆρξεν ἤδη μία διαμαρτυρία ἐναντίον τῆς ἀναπτυσσομένης ὑπαλληλικῆς Ἱεραρχίας ἐν Ἱεροσολύμοις. Ὅθεν προϋποτίθεται ἐν τῇ Ἀρχικῇ Κοινότητι κατάστασις νομικῆς ρυθμίσεως (σ. 10).

Αὕτη ἡ ἔμμεσος ἀντιμετώπισις τοῦ Holl ἀφῆρσε τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἀπὸ τὴν θεωρίαν τοῦ Sohm. Ἡ δυνατότης τοῦ σχηματισμοῦ νομικῶν μορφῶν εἶναι ἤδη δεδομένη πρὸ τοῦ Παύλου, καὶ δὲν ἀρμόζει πλέον ἀπαραιτήτως νὰ συλλαμβάνη τις τὰς ἀρχεγόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ μορφὰς ἀπλῶς ὡς χριστιανικὴν ὁλότητα (Gerke, σελ. 11).

Ἐπειτα ὁ Günther Holstein (ἐν σελ. 34) συνάγει τὰ νομικὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὴν θεολογικὴν θέσιν εἰς τὸ ἔργον του «Αἱ βάσεις τοῦ Εὐαγγελικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου». Προσφέρει τὰς ἀποφασιστικὰς ἀντιρρήσεις ἐναντίον τῆς συστηματικῆς θεωρίας τοῦ Sohm, ἀκριβῶς ὅπως ὁ Holl εἰς τὴν ἀρχικὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν. Ἀλλὰ ἡ μέθοδος του κυριαρχεῖται ἀκόμη ἀπὸ τὰς βασικὰς σκέψεις τοῦ Sohm περὶ τοῦ γνησίου Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Σημεῖον ἀφετηρίας τοῦ Holstein εἶναι ἡ γνώσις, ὅτι ἡ κοινωνιολογικὴ καὶ νομικὴ σύνθεσις τῆς Ἐκκλησίας δύναται νὰ κατανοηθῆ μόνον ἀπὸ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἰδιοτυπίας αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ὅθεν δὲν ἔχει ἀνάγκην κοινωνιολογικῶν «ἐρμηνειῶν» ἐξ ἄλλης φύσεως κοινωνικῶν τύπων (πολιτεῦμα ἐνώσεων, δικαίον συναγωγῆς)¹. Ὁ Holstein καθορίζει νῦν τὴν κοινωνικότητα τῆς ἀρχικῆς κοινότητος διὰ τῆς κηρυκτικῆς (σύνολόν τι ἠθικῶν

1. σ. 34. Δι' οὐδεμιᾶς ἀνασκευῆς τῆς εἰδικῆς αὐτῆς θέσεως δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀρθῆ ἡ ὑπηρεσία, τὴν ὅποιαν προσέφερον ὁ Sohm, ὅστις μὲ ἰδιάζουσαν ἐσωτερικὴν διαίθεσιν (Kongenialität) ὡθεῖ, πᾶσαν καθαρῶς ἀνάλογον ἱστορικὴν περὶ τῶν θεσμῶν τοποθέτησιν ἐναντι τῶν ζητημάτων τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως τοῦ ἀρχικοῦ Χ/σμοῦ, ὅπερ τοποθετεῖ ἐνεργῶς εἰς τὸ θρησκευτικὸν κέντρον.

ἐπιταγῶν), τῆς ἠθικοψυχολογικῆς (σύνολόν τι τοῦ διὰ τῆς ψυχικῆς ἐπιδράσεως ἐπιτυγχανόν) καὶ τοῦ κοινωνιολογικοῦ ἐκλεκτικοῦ γεγονότος¹. Αὕτη ἡ κοινωνικότης περιέχεται εἰς τὸ κήρυγμα περὶ τῆς Βασιλείας καὶ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ τελευταῖον². «Τὴν ἰδιάζουσαν κοινωνικότητα τῆς Χριστιανικῆς κοινότητος (Gemeinschaft), ὅπως διαμορφοῦται ἤδη διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἰησοῦ, δὲν δύναται τις νὰ τὴν κατατάξῃ εἰς τὸν τύπον τῆς ἐνώσεως προσώπων, ἀλλὰ εἰς τὸν τύπον τῆς κυριαρχίας»³. Τοιοῦτοτρόπως τὸ λεγόμενον ἀρχεγόνου μορφῆς Δίκαιον, ὅπερ στηρίζεται εἰς τὴν ρευστότητα τῶν κοινωνιολογικῶν καὶ ἠθικοθρησκευτικῶν γεγονότων, εἶναι ἤδη θεθεμιμένον εἰς τὴν ἀρχικὴν Χριστιανικὴν κοινότητα. Διὰ τὸν Holstein λοιπὸν (σ. 11) θρησκεία καὶ δίκαιον δὲν ἀποτελοῦν ἀντιθέσεις, ἀλλὰ κάθε θρησκευτικὴ κοινωνικότης εἶναι διαμορφωτικὴ Δικαίου⁴, ἀλλὰ τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον εἶναι ἰδιόρρυθμον καὶ ριζικῶς διάφορον ἀπὸ κάθε ἄλλην νομικὴν κατασκευὴν ἤδη εἰς τὴν ἐμβρυώδη του κατάστασιν. Κατὰ τὸν Holstein ἡ ὀρθὴ θεμελιώδης σκέψις τοῦ Sohm εἶναι, ὅτι ἡ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας ἀποκλείει κάθε πολίτευμα (Καταστ. Χάρτην) τοῦ εἶδους τῶν διαφόρων ἐννόμων ρυθμίσεων ἐνώσεων, κάθε νομοθεσίαν καὶ Διοικήσιν, κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἄλλων νομοθεσιῶν καὶ Διοικήσεων⁵.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Holstein⁵ δὲν εἶδεν ἐπαρκῶς ὀξέως ὁ Harnack αὐτὴν τὴν ἰδιάζουσαν νομοτέλειαν τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου⁶. Ἐν τούτοις εἶναι παρεξήγησις, ἐάν τις ἤθελε θεωρήσει τὸν νόμον τοῦ Harnack περὶ τοῦ διπλοῦ ρεύματος, ὡς ἄρνησιν τοῦ ἰδιάζοντος χριστιανικοῦ στοιχείου. Ὁ Harnack οὐ-

1. σ. 26 ἐξ.

2. Ἐάν καὶ τὸ σημεῖον τοῦ παρόντος εἰς τὰς περὶ βασιλείας σκέψεις ἐπίσης δὲν ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὸ κοινωνιολογικὸν μέγεθος, ἐν τούτοις δρᾷ ἀκόμη: ... πολλαπλῶς κοινωνιολογικῶς (σελ. 25).

3. Holst. 30. «Ἡ κοινωνικότης τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀντανაკλάται κοινωνικῶς ἢ ἐν τῷ παρόντι δρῶσα δύναμις τοῦ περὶ βασιλείας Εὐαγγελίου του, εἶναι ὡς πρὸς τὸν τύπον τῆς διαμορφωμένης κοινότητος προσωποποιητικῆς, ἥτις αἰσθάνεται ἑαυτὴν ὡς ἐγκαθιδρυμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ λαμβάνουσαν ἀπὸ τὴν θεῖαν κυριαρχικὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἰησοῦ τὴν πᾶντα ὀρίζουσαν δυναμικὴν τῆς ἐνότητος. Τὴν διάκρισιν αὐτοῦ τοῦ τύπου τῆς κοινότητος ἀποδίδει ὁ Holstein (σ. 29), ἰδίᾳ εἰς τὸν O.v. Gierke. Ὁ Holstein λοιπὸν μεταθέτει τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικότητος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ.

4. Αὐτ. 57. Τὸ νομικὸν στοιχεῖον εἶναι συνδεδεμένον στενότατα μὲ τὸ θρησκευτικο-ἠθικὸν εἰς πάσας τὰς ἀρχεγόνους νομικὰς ὁργανώσεις, πρὸ πάντων δὲ εἰς κοινωνίας μὲ ἰσχυρὰ θρησκευτικὰ ἑλατήρια (σελ. 59). Τὸ νομικὸν στοιχεῖον τῆς Χριστ. κοινότητος ζῆ, ὅπως κάθε ὅμοιον δίκαιον, εἰς τὴν ἄμεσον συνόφασιν κανόνων καὶ ἀκολουθεῖ τοὺς Κανόνας. Ἄλλὰ ἡ συμφώνως πρὸς τὸ πολίτευμα διαμόρφωσις τῶν τύπων δὲν ἀνήκει βεβαίως ἀκριβῶς εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ.

5. Αὐτ. 59. παρὰ τὸ Sohm: Kirchenrecht I σ. 160-72 πρβ. σ. 51. Τὸ Δίκαιον ὑπάρχει ἐν τῇ ἐννόμῳ ἐνεργείᾳ του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ πνεύματος.

6. Ὁ Harnack ὑποτιμᾷ τὰς συναφείας τῶν νομικῶν στοιχείων εἰς τὴν Ἀρχικὴν Χριστιανικὴν Κοινότητα μὲ τὸ ἰδιάζον μόνον εἰς αὐτὴν περιεχόμενον (Holstein σ. 57).

δαμῶς εἶδεν· «πᾶν ὅ,τι βραδύτερον ἐπῆλθεν ἀπλῶς ὡς μεταμόρφωσις τοῦ ἀρχικοῦ πυρῆνος» τουτέστι τῆς ἰουδαϊκῆς θεοκρατίας — ἀλλὰ εἶδεν, ἰδίᾳ ἐν τοῖς πολιτεύμασι τῶν κοινοτήτων, «πλέον τι ἢ μεταμόρφωσιν τῆς κοσμικῆς κοινότητος»¹.

Ἄλλὰ τὴν κυρίαν τοποθέτησιν τοῦ Harnack, ὅτι τὸ πεδίον τῆς καταβολῆς τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου κεῖται εἰς τὰς πνευματικὰς Δημοκρατίας, ὁ Holstein πολὺ σημαντικῶς ἐνίσχυσε διὰ τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου τῆς ὁμοταξίας καὶ ὁ Sohm ἀπέρριψε τὸ δίκαιον τῆς ὑποτελείας (Holstein 58).

Ἄλλὰ τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσον ἀπλᾶ. Ἐν ᾧ ὁ Harnack τὰ πρῶτα χριστιανικὰ πολιτεύματα εἰς μίαν πολὺν προσωρινὴν διατύπωσιν ὠνόμασεν «θεοκρατίαν» καὶ ὅμως ὄχι «θεοκρατίαν», ὁ Holstein ὅμως διαδηλώνει τὰς ἰδίας σκέψεις μετὰ πᾶσαν ὀξύτητα (σ. 12). Ἄφ' ἐνὸς μὲν τὴν κοινωνικότητα τῆς ἀρχικῆς Χριστιανωσύνης καταλογίζει εἰς τὸν κυριαρχικὸν τύπον, ὡς τελοῦσαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περὶ βασιλείας κηρύγματος, ἀφ' ἑτέρου ἐν αὐτῷ κατεσκευάσθη τὸ ἀρχικὸν μορφοῦν Δίκαιον ἀπὸ τὴν ὁλότητα πάντων τῶν ἐννόμων ἐτέρων².

Ἡ διατύπωσις τοῦ Holstein ἐναντίον τοῦ Sohm κεῖται ἀπολύτως εἰς τὴν ἰδίαν γραμμὴν πρὸς τὸν Harnack. «Ἐὰν ἐπίσης ὁ Θεὸς ἔχη ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ κτήματος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διοίκησις του εἶναι πρᾶξις ἱερατικὴ, αὐτὴ ὅμως εἶναι διοίκησις δι' ἀνθρώπου καὶ εἶναι τοιουτοτρόπως ἐν τμημα καθοριζόμενον ὄχι μόνον ἐκ τῶν ἔνδον, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης τεθειμένον τμημα τάξεως, ἣτις δέον ν' ἀσκητῆται ἐξωτερικῶς»³.

Ὁ Holstein ἠρμήνευσε νομικῶς τὴν κατάστασιν πρὸ τῆς Α' Κλήμεντος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς θεολογίας: τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον ἀρχικὸν μορφοῦν Δίκαιον δὲν ἴσταται μόνον ἐν ὀργανικῇ συναφείᾳ πρὸς τὸ Χριστ.

1. Οὕτω ζητεῖ ὁ Holstein σ. 60. Δὲν ἴσταται λοιπὸν καθόλου εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Harnack: πρβλ. ἀνωτέρω ἔκθεσιν θεωρίας Harnack ὑπὸ τοῦ Gerke.

2. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευμένων σημείων ἴδε Holstein σ. 58. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔντασιν ὁ Sohm ἔβλεπε μόνον τὸν ἀρνητικὸν πόλον. Ἀκριβῶς δὲ διότι πρὸς τὸ Ἀρχικὸν Δίκαιον Ἐκκλ. τύπου εἶναι ἀκόμη συνυφασμένοι αἱ κοινωνιολογικαὶ καὶ κηρυγματικαὶ καταστάσεις, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀρθῇ αὐτὴ ἡ ἔντασις ἣτις, ἐδράζεται ἐπὶ τῆς μίξεως ὑπερβατικῶν (Σῶμα) καὶ ἐγκοσμίων (ἀδελφότητος) δυνάμεων.

3. Holstein σ. 57. Ὁ Holstein καταγίνεται καθόλου εἰπεῖν μετ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὁ Harnack ὀνομάζει «ἀναθάνον ἱερὸν Δίκαιον» εἰς τὴν σ. 58 διατυπώνει τὴν συσχέτισιν πρὸς τὸν Schönfeld: Ἡ ἐπὶ τοῦ χαρίσματος τοποθετημένη τάξις εἶναι ἀκριβῶς ὁμοία τάξις πρὸς τὴν στηριζομένην εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ἢ διαδικασίαν τῆς διαδοχῆς» σ. 58. Μετ' αὐτὴν τὴν ἐξασφάλισιν (πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν εὐχαριστίαν καὶ διοίκησιν τῶν οικονομικῶν τῆς Ἐκκλησίας) ὠρισμένης σειρᾶς ἐνεργειῶν καὶ τρόπων τοῦ φέρεσθαι εἰς τὴν συγκεκριμένην τῶν ἀρχικῶν Χριστιανικῶν συναθροίσεων καὶ λειτουργιῶν εἶναι δεδομένον ἐν τμημα ἐννόμου τάξεως. Ἐδῶ προσβάλλεται ἀποφασιστικῶς ὁ Sohm. Παρβλ. Schönfeld κ α τ α σ τ ρ ο φ ἢ τῆς «Πνευματικῆς ἀναρχίας» (Arch. f. Rechts-und Wirtschaftsphil XVIII 58 ἐξ. 79 ἐξ.

κήρυγμα¹ ἀλλ' αἶρει τὸ δίλημμα: Χάρισμα—Δίκαιον, ὀριστικῶς. Τὸ ἐν τῇ κοινότητι δρῶν Πνεῦμα εἶναι τοποθετημένον ἐπὶ τῆς τάξεως: ἐν τούτῳ κεῖται τὸ ἀρχικὸν Δίκαιον. Δὲν εἶναι διατετυπωμένον Δίκαιον, ἀλλ' εἶναι ὡσαύτως ἤδη κάτι πλέον ἀπὸ ἀναπτυσσόμενον δίκαιον (Holstein σ. 59). Ἡ δημοκρατικὴν καὶ ἔννομον τάξιν θέτουσα ἐνέργεια τῆς Ἀρχικῆς Χριστ. Κοινοῦτος ἐνεργεῖ deklaratorisch² καὶ οὐχὶ konstitutiv³, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ περιορισμῷ διαμορφοῦσα Δίκαιον (Holstein σ. 19, σ. 40: ἐπιβεβαίωσις τῆς θέσεως τοῦ Holstein). Τὸ ἀρχικῶς διαμορφοῦν Δίκαιον ἐν τῇ Χριστ. Κοινοῦτητι εἶναι λοιπὸν ἐπίσημον, ἴσεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πνεύματος.

Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης προκύπτει ἓνας μέγας ἀριθμὸς σειρῶν σκέψεων τοῦ Κλήμεντος, ὡς ἀρχαῖον Χριστ. κτῆμα (σ. 61....). Ἡ τάξις τῆς θείας λατρείας, ἡ ἄλυσις «Θεὸς—Χριστὸς—Ἀπόστολοι» καὶ ἡ ὑπερέχουσα θέσις τῶν Ἀποστόλων ἐν τῇ Ἀρχικῇ Χριστ. Κοινοῦτητι. Ἐν σχέσει πρὸς τὰς θεωρίας τῆς Ρώμης φαίνεται, ὅτι καὶ παρὰ Holstein ἡ παιδαγωγικὴ τάξις ἦτο σπουδαιότερα παρὰ ἡ νομικὴ. Παρὰ ταῦτα εὕρισκει οὗτος ἐν αὐτῇ λειτουργίαν «χρωματισμόν» τινα (Nuancierung) ἐκείνης τῆς (σ.γ. τ.ε. τῆς γνωστῆς) παλαιοχριστιανικῆς σειρᾶς σκέψεων: διὰ τὴν λατρείαν δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀναγκαῖα ἡ τάξις καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καταγίνεται τις ἤδη μέ τι ἐπὶ τῆς ἰουδαϊκῆς ἱερατικῆς παραδόσεως ἐδραζόμενον «σύμπλεγμα ἱερῶν θεσμῶν» ἐν αὐτοῖς δὲ ἐκφράζεται ἡ «ιδέα τῆς λατρευτικῆς σταθερότητος εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διατεταγμένους καιροὺς, τόπους, πρόσωπα» (Holstein σ. 63). Περαιτέρω ἡ ἄλυσις «Θεὸς — Χριστὸς — Ἀπόστολοι» δὲν ἐπεκτείνεται μὲν ἐπὶ τῶν ἐπισκόπων, διακόνων, ἀλλὰ δὲν θεωρεῖται ὡσαύτως πλέον ὡς ἀπλῆ χρονικὴ διαδοχὴ, ἀπεναντίας ὡς θρησκευτικῶς θεμελιωμένη παράδοσις. Ἐνταῦθα ἤνοιξε κατὰ τὸν Holstein «μὲ κάθε σαφήνειαν μία ὁδός, ἡ ὁποία ὀφείλει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἐκεῖνο τὸ νομικὸν ὅμιον πρὸς τὸ ἰσχύον εἰς τὰ καθιδρύματα ἀποτελεσματῆς γενέσεως τοῦ Ὑπουργήματος (σ. 64). Οὕτω γίνεται ἡ ὑπηρεσία ἀποφασιστικὴ Ἀρχὴ εἰς τὴν ζωὴν τῆς κοινοῦτος Ὁ Holstein δὲν ἔθεσεν εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀποστολὴν (νὰ δώσῃ) ἀκριβῆ τινα ἀνάλυσιν τῆς Α' Κλήμεντος. Τούναντίον τὸ σημεῖον τῆς βαρύτητος τῶν παρατηρήσεων του κεῖται πρὸ τῆς Α' Κλήμεντος. Ἐκεῖ διεσαφῆνισε νομικῶς ἅπαξ διὰ παντὸς ἐναντίον τοῦ Sohm τὴν κατάστασιν, ὅπως ἐξεκαθαρίσθη θεολογικῶς τελευταίως ὑπὸ τοῦ Holl

1. σ.60 (κατὰ Harnack). Τὸ μεταφυσικὸν προσωπικὸν στοιχεῖον εἰς ἐκεῖνο τὸ σύμπλεγμα τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος αἰτιολογεῖ τὸ ὑπερπροσωπικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ κοινωνικοῦ δεσμοῦ, τὸν ὁποῖον θέτει ἐξάρτημα ἀπὸ τὴν κοινὴν βούλησιν, ἥτις πρέπει νὰ παραχθῇ. «Ἡ αἰχμὴ δὲν ἐπιτυγχάνει τὸν Harnack, διότι εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ὁμολογούσης κοινοῦτος», ἔνεκα τῆς ἰδέας τοῦ σώματος τὸ ὑπερβατικὸν στοιχεῖον κυριαρχεῖ τελείως.

2. ἐρμηνευτικῶς.

3. κατασκευαστικῶς.

ἡ ὑπὸ τοῦ Sohm τεθεῖσα (διλημματική) ἐκλογή μεταξύ δύο: «Πνεῦμα—Δίκαιον» δὲν τίθεται πλέον ὀρθῶς, τὸναντίον κεῖται ἀρχικόν τι μορφοῦν δίκαιον εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ Πνευματικοῦ¹.

Εἶναι λοιπὸν πλέον ἀναγκαῖον νὰ διαπραγματευθῶμεν ἀκόμη μίαν φορὰν διὰ μονογραφίας τὰ κατὰ τὴν κατάστασιν τοῦ πολιτεύματος ἐν τῇ Α' Κλήμεντος καὶ νὰ συνεχίσωμεν ἐναυθὰ τὴν συζήτησιν πρὸς τὸν Sohm. Ἡ μονογραφία τοῦ Wrede εἶχε στρέψει τὸ κύριον διαφέρον ἀκόμη εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἔριδος ἐν τῇ Κορίνθῳ καὶ δὲν ἠδύνατο ἀκόμη καθόλου νὰ ἴδῃ τὰ δικαίικα προβλήματα, ἐξ ἄλλου ὅμως παρέλειψεν ὁ Sohm νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐρευνῶν τοῦ Wrede. Ὁ Holstein βεβαίως διάσεισε τὴν θέσιν τοῦ Sohm, ἀφοῦ ἤδη ὁ Holl εἶχε συντρίψει ἐν τῇ Α' Κλήμεντος τὸ δόγμα τῆς πτώσεως εἰς τὴν ἀμαρτίαν· ἀλλὰ ἡ Nuancierung τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ἀγαθοῦ, ὅπως ὁ Holstein ὀνομάζει τὰς ρωμαϊκὰς θεωρίας τῆς ἐπιστολῆς, κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ διερευνηθῶσιν ἀπαξ ἔτι ἀκριβέστερον. Ἡ νέα διαφώτισις, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἡ ἐπιβολὴ διὰ τοῦ urförmige Δικαίου τοῦ Holstein καὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Holl τὴν μετέφερον εἰς νέαν προβληματικότητα. Ἐφ' ὅσον τὸ δίλημμα: «Δίκαιον - Πνεῦμα» δὲν δύναται πλέον νὰ τεθῆ, θὰ πρέπει ἡ πνευματικὴ σφαῖρα διὰ τὴν Α' Κλήμεντος καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν ὀρίων ἐναντι τῆς ἀπιστίας τῆς ἐποχῆς καθόλου πρῶτον νὰ καθορισθῆ ἐκ νέου καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστολῆς εἶναι τὸ τῆς διαμορφώσεως τοῦ Ἀρχικοῦ Δικαίου εἰς Πολίτευμα καὶ τῶν ἐν αὐτῷ περιχλειομένων θεμελιωδῶν καταστατικῶν δικαίικῶν (verfassungsrechtliche) ριζῶν².

Ἡ γνῶσις τῶν σχέσεων τοῦ Πολιτεύματος εἰς τὴν Α' Κλήμεντος, ἕνεκα δύο σημείων, εἶναι δυσχερὴς. Πρῶτον πρόκειται περὶ δύο κοινοτήτων διὰ τὰς ὁποίας δὲν εἶναι ἄνευ ἐτέρου ἐπιτετραμμένον νὰ γίνουιν δεκταὶ αἱ αὐταὶ σχέ-

1. Ὅπως διὰ τὸν Walt. Schönfeld (ἐνθ. ἀνωτέρω) οὕτω καὶ διὰ τὸν Holstein αἱ ρίζαι τοῦ Δικαίου κεῖνται εἰς τὰς ἐννόμους ἐπενεργείας τοῦ δραστηρίως ἀποδεικνυομένου πνεύματος ἐντὸς τῆς διὰ τοῦ κηρυκτικοῦ ἠθικοῦ συμπλέγματος δημιουργουμένης κοινωνικότητος. Αὐτὴ ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν περιορισμῶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Δικαίου, τῇ βοήθειᾳ τῆς ἐνιαίας τάξεως, καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ διὰ τοῦ χαρίσματος διεπομένου δικαίου, χωρὶς νὰ πλήττεται ἡ ἐννοια τοῦ δικαίου.

2. Αἱ ρίζαι τοῦ συντακτικοῦ Δικαίου ἀκριβῶς δὲν κεῖνται πλέον κατ' εὐθεῖαν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀρχικοῦ μορφοῦντος Δικαίου, ἀλλὰ εἰς τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας οἱ τελευταῖοι ἔλαβον εἰς τὸ πολίτευμα. Εἰς αὐτὸ τὸ διαβατικὸν στάδιον, ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ Δικαίου εἰς τὸ τυπικὸν Δίκαιον, κεῖται ἡ Α' Κλήμεντος· διὰ τοῦτο παραμένει αὐτὴ ὡς ἡ ἀποφασιστικὴ πηγὴ διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου. Εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Förster τὴν ἐπιγραφομένην «ἀνηρέθη ἡ θέσις τοῦ Sohm;», (Z. f. K. G. 1929), ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς παρούσης μελέτης, δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ εἰσέλθω, διότι ἐξαίρει βεβαίως τὰς θέσεις τοῦ Sohm ἀπαξ ἔτι ὀξέως, ἀλλὰ δὲν βλέπει τὸ διὰ τοῦ Holstein ἐκ νέου προβληθὲν δικαίικόν πρόβλημα. Εἰς τὴν γνῶσιν τῆς πραγματικῆς καταστάσεως τῆς Α' Κλήμεντος δὲν προσφέρει τι (Gerke σελ. 15).

σεις (=καταστάσεις) πολιτεύματος¹. Δεύτερον ὅμως ἡ ἐπιστολή περιέχει συνυφασμένως πραγματικότητας καὶ ρωμαϊκὰς γνώμας, κρίσεις καὶ θεωρίας. Αἱ δυσχέρειαι παρεγνωρίσθησαν πρὸ τοῦ Wrede. Ὁ Wrede τοῦλάχιστον ἔκαμε ἀρχὴν τινα νὰ τὰς ἄρη, ἐφ' ὅσον εἰς τὴν μονογραφίαν του ἔθεσε, μετέθεσε τὸν τόνον εἰς τὰς πραγματικὰς καταστάσεις τῆς τῶν Κορινθίων Κοινότητος. Τὰς ἀνακατεσκευάσεν ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς γνώσεως, ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς θεωρίας, ἰδιαιτέρως τῆς περιπτώσεως τῆς ἔριδος τῆς Κορίνθου. Παρὰ ταῦτα ὑπερεῖδε τὴν Ρωμαϊκὴν κρίσιν. Ὅπως ὁ Sohlm ἐθεώρησεν μερικὰ, ἄτινα ἀπὸ μακροῦ ἀνῆκον ἐκ παραδόσεως ὡς κτῆμα τῆς κοινότητος τοῦ πολιτεύματος, ὡς νέαν ἄθεον θεωρίαν τῶν Ρωμαίων· οὕτω ἐξ ἀντιθέτου ὁ Wrede μερικὰς ἐπιθυμίας τῆς Ρώμης ἐνέβαλεν εἰς τὸ πραγματικὸν πολίτευμα τῆς Κορίνθου. Ἀμφότεροι οἱ ἐρευνηταὶ ἐπεχείρησαν ἓνα μονόπλευρον τονισμόν.

Διὰ νὰ κυριαρχήσωμεν τῶν δυσχερειῶν ὀρῶμεθα ἀπὸ τὸ ἀπλοῦν καὶ σαφές γεγονός, ὅτι εἰς τὴν Α' Κλήμεντος ἔχομεν νὰ κάμωμεν μέ τινα ρωμαϊκὴν κρίσιν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Κορίνθου καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦ σκανδάλου «ἀποβολῆς πρεσβυτέρων» (σ. γρ. τινῶν τοῦτο εἶναι θεμελιῶδες, διὰ τὴν κρίσιν μας περὶ τῶν συμβάντων ἐν Κορίνθῳ Γ.Ι.Κ.). Διὰ τούτων καθορίζομεν σταθερῶς δύο τινά: 1ον) Ὅτι μανθάνομεν ἀπὸ τὴν ἐπιστολήν, ὡς πρὸς τὰς νομικὰς καὶ περὶ πολιτεύματος καταστάσεις· τοῦτο ἰσχύει ἐκ τῶν προτέρων (a priori) διὰ τὴν ρωμαϊκὴν Κοινότητα. 2ον) Ἡ Ρώμη πρέπει ἀναγκαιῶς νὰ εἶχε ἀκριβῆ τινα πληροφορίαν περὶ τῆς κορινθιακῆς ἔριδος. Αἱ φῆμαι λοιπὸν διὰ τὸ κορινθιακὸν σκάνδαλον εἶχον διαδοθῆ παντοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ δὲν συνεζητοῦντο ἀπλῶς ζωηρῶς εἰς ἕλας τὰς Χριστ. Κοινότητας, ἀλλὰ ἐχρησιμοποιήθησαν μάλιστα ὑπὸ τῶν Ἐθνικῶν, διὰ δριμείας ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐκτὸς αὐτῶν τῶν γενικῶν φημῶν φαίνεται ὅτι ἡ Ρώμη θὰ εἶχε λάβει ἀκόμη ἀκριβεστέρας πληροφορίας (ὁ Gerke ἐρωτᾷ: ὑπὸ πρεσβυτέρων, οἵτινες ἀπεστάλησαν ἐκ Κορίνθου εἰς Ρώμην; Ἴσως ὑπὸ τοῦ Φορτουάτου;). Ἡ ρωμαϊκὴ κοινότης ἠσχολήθη ἐπὶ μακρὸν μὲ τὸ πρόβλημα καὶ δι' αὐτὸ ζητεῖ συγγνώμην, διότι παρημποδίσθη νὰ γράψῃ ἐνωρίτερον, ἕνεκα ἰδίων δυσχερειῶν, τῶν διωγμῶν. Πάντως ἡ ἐπιστολή παρέχει τὴν ἐντύπωσιν, ὡς ἐὰν ἡ ἐκ τῆς ἀγγελίας γνώσις τῆς Ρώμης περὶ τῶν σχέσεων τοῦ πολιτεύματος ἐν Κορίνθῳ ὑπῆρξεν ἐν τῷ μέτρῳ συνολικαί.

Παρὰ τὴν πολλὴν γενικὴν ταύτην γνώσιν τῆς ἐν Κορίνθῳ πραγματικῆς καταστάσεως ἡ Ρώμη ἐπικρίνει ὀξέως τὴν περίπτωσιν τῆς ἔριδος πλήρως ἀρνητικῶς, λαμβάνει μονόπλευρον θέσιν ὑπὲρ τῶν ἀποβληθέντων πρεσβυτέρων ἐναντίον τῶν στασιαστῶν.

1. Πρβλ. ἐν τούτοις ἀντίθετον ἄποψιν Harnack, ἐν Einführung in die Alte Kirchengeschichte I Clemensbrief 1929.

Πόθεν λαμβάνει ἡ Ρώμη τὸ δικαίωμα καὶ τὴν δυνατότητα δι' αὐτὴν τὴν ἐπέμβασιν εἰς τὴν Κορίνθιον κοινότητα; Ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἐξ οἰουδήποτε πρωτείου. Ἐξ ἐναντίας γράφει ἡ Ρώμη προφανῶς ἀπὸ Χριστιανικὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην.

Παριστᾶ τὸ σκάνδαλον ὡς ἐν τῇ ἰδίᾳ κοινότητι καὶ τὸ κρίνει μὲ τὰ ἴδια μέτρα: Τὸ περιληπτικὸν ἡμεῖς (ἡμῶν κλπ.) δὲν πρέπει, νὰ ἐκλάβωμεν ὡς Χριστιανικὴν ἔκφρασιν εὐγενείας, ἀλλὰ προϋποθέτει, ὅτι αἱ σχέσεις τοῦ πολιτεύματος ἐν Ρώμῃ καὶ Κορίνθῳ εἶναι σχετικῶς αἱ ἴδιαι¹. Ὡσαύτως ἐὰν ἡ Ρώμη δὲν ἤθελεν ἔχει οὐδεμίαν γνῶσιν τοῦ πολιτεύματος τῆς Κορίνθου θὰ ἦτο δυνατὸν ἐν τούτοις, νὰ συντάξῃ τὴν ἐπιστολὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περὶ τῶν σκανδάλων φημῶν (πρβλ. τὴν σχετικὴν ὁμοιομορφίαν τῶν κοινοτήτων τοῦ Παύλου). Ἡ διεύθυνσις τῆς Α' Κλήμεντος μαρτυρεῖ περὶ τῆς συγγενείας τῶν πολιτευμάτων ἀμφοτέρων τῶν κοινοτήτων. Ἡ μία ἐκκλησία γράφει πρὸς τὴν ἄλλην. Αἱ ἡγετικά προσωπικότητες (οἱ διευθύνοντες τὴν κοινότητα, οἱ γράφοντες τὴν ἐπιστολὴν κ.ἀ.) δὲν ἐμφανίζονται. Τοῦτο οὐδαμῶς συμβαίνει πάντοτε: ἡ διεύθυνσις τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πολυκάρπου δεικνύει, ὅτι ἡ μὲ τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα συντεταγμένη Κοινότης τῆς Σμύρνης γνωρίζει τὴν ἔχουσαν δημοκρατικὸν—ἐπισκοπικὸν πολίτευμα Ἐκκλησίαν τῶν Φιλιππῶν. Εἰς τὴν Α' Κλήμεντος τὸναντίον «ἡ Ἐκκλησία ἡ παροικοῦσα Ρώμην γράφει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τὴνπαροικοῦσαν Κόρινθον». Τὰ πολιτεύματα ἀμφοτέρων τῶν κοινοτήτων ἐδράζονται λοιπὸν ἐπὶ τῶν ἰδίων, ἰδία τῶν δημοκρατικῶν βάσεων.

Διὰ τῆς Α' Κλήμεντος ἐμφανίζονται ἐν ταύτῳ ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν κοινοτήτων τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς αἱ δύο μέγιστα κοινότητες τῆς Δύσεως: ἡ Ρώμη καὶ ἡ Κόρινθος, τῶν ὁποίων τὸ πολίτευμα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς Ἀνατολῆς—ἐδράζεται ἐπὶ σχετικῶς ὁμοιομόρφου δημοκρατικῆς πνευματικῆς βάσεως.

Τί ἐξάγεται ἀπὸ αὐτὸν τὸν καθορισμὸν διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ πολιτεύματος ἐν τῇ Α' Κλήμεντος;

1) Ἡ δυνατότης ἀναπαραστάσεως τῶν πραγματικῶν σχέσεων τοῦ πολιτεύματος, ὅπως αὗται δύνανται νὰ προϋποθετώσι, ὡς ὁμότροποι ἐν Ρώμῃ καὶ Κορίνθῳ, πρὸ τῆς ἐν Κορίνθῳ ἔριδος.

2) Ἡ δυνατότης νὰ διαχωρίσωμεν σαφῶς μεταξὺ τῆς Ρωμαϊκῆς θεωρίας, τῶν προϋποθέσεών της καὶ τῶν σημείων τῆς καταβολῆς της.

Αἱ Ρωμαϊκαὶ θεωρίαι δύνανται νὰ ἀποχωρισθῶσιν πολὺ εὐκόλως, ἕνεκα τῆς ἀκριβοῦς, σκοπίμου διατυπώσεως. Μ' ὅλα ταῦτα ὑπόκειται τις εἰς κίνδυνον νὰ ἴδῃ τὰς βάσεις των². Αὐτὰς παρουσιάζει ἡ Α' Κλήμεντος ὡσαύ-

1. Σημ. γρ. Ἡ διαφορά μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἦτο θεμελιώδης εἰς τὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἰσοβιότητος τῶν μονίμων λειτουργῶν.

2. Ἀπ' αὐτὸν τὸν κίνδυνον κατεβλήθη ὁ Sohm. Ἐβλεπε τὰς Ρωμαϊκὰς θεωρίας μόνον ὡς τινα ἔτοιμα δόγματα καὶ δὲν ἔβλεπε τὴν σχέσιν των πρὸς τὴν ζωντανὴν πραγμα-

τως ικανῶς σαφῶς, ὅταν τις τὰς βλέπῃ ἀκριβέστερον. Εἶναι πολὺ σπουδαῖον νὰ ἔχῃ τις ἐν ἀρχῇ σαφῶς γνωρίσει τὴν πραγματικότητά ταύτην, διὰ νὰ κερδίσῃ τὰ θεμέλια, διὰ τινὰ κατανόησιν τῶν Ρωμαϊκῶν θεωριῶν. Θὰ λάβωμεν λοιπὸν διὰ τὴν ἔρευνάν μας τὴν ἀκόλουθον πορείαν.

1) Δὲν θὰ λάβωμεν κατ' ἀρχὴν καθ' ὅλου ὕπ' ὄψει τὰς ἐπιθυμίας καὶ κρίσεις τῆς Ρώμης καὶ τὴν ἐξαιρετικὴν κατάστασιν, ἣ ὅποια ἐδημιουργήθη, ἕνεκα τῆς ἔριδος ἐν Κορίνθῳ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον φθάνομεν εἰς μίαν ἀναπαραστάσιν τῶν πραγματικῶν καταστάσεων τῆς κοινότητος, ὅπως αὐταὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀληθεύουν εἰς Ρώμην καὶ Κόρινθον.

2) Διὰ τούτου εἶναι δεδομένη ἡ πραγματικὴ βᾶσις διὰ τὰς Ρωμαϊκὰς θεωρίας. Ἐν ἀρχῇ πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ ἡ ἀφορμὴ (ἀποβολὴ ἐπίσκοπων¹) τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπιστολῆς καὶ εἶτα τῆς Ρωμαϊκῆς κρίσεως περὶ τῆς Κορινθίου περιπτώσεως, ὅπως διεμορφώθη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης παραδόσεως. Ἐπειτα πρέπει νὰ διαφωτίσωμεν κριτικῶς τὸν τρόπον τῆς παρατηρήσεως τῆς Ρώμης μήπως μερικαὶ κρίσεις καὶ ἐπιθυμίαι δύνανται νὰ κατανοηθῶσιν, ὡς γενικῶς Χριστιανικαί.

3) Ἐν τέλει πρέπει νὰ τεθῇ τὸ ζήτημα. Πῶς διαρθροῦται ἡ Α' Κλήμεντος εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἐκκλῆσ. Δικαίου καὶ τοῦ Ἐκκλ. Πολιτεύματος τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Προσέτι πρέπει νὰ μελετηθῇ ἡ σχέσις τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῶν μεταγενεστέρων μαρτυριῶν. Διὰ τούτου θὰ προκύψῃ μία θέσις εἰς τὴν ἔριδα τοῦ Sohmn-Harnack, καὶ μία ἀπάντησις εἰς τὸ ζήτημα περὶ τοῦ Δικαίου, τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

* *

Ἡ ἀκολουθοῦσα ἔρευνα τοῦ Gerke, διηρημένη εἰς 3 μέρη, ἀποβλέπει εἰς τὴν διερεύνησιν: 1) τῶν πραγματικῶν καταστάσεων ἐν Ρώμῃ καὶ Κορίνθῳ. 2) τῶν Ρωμ. θεωριῶν τῆς Α' Κλήμεντος, ὡς ἐξετέθησαν αὐταὶ ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐν Κορίνθῳ ἐπεισοδίων. 3) τῆς θέσεως τῆς Α' Κλήμεντος εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἐκκλ. Πολιτεύματος τῆς ἀρχαίας κοινότητος καὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ὡς πρὸς τὸ α' ζήτημα ὁ Gerke καταλήγει εἰς τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα.

1) Ἡ Ρώμη καὶ ἡ Κόρινθος εἶναι ἐπὶ μέρους κοινότητες, ἔχουσαι σχετικῶς ὁμοίωτον πρεσβυτεριανὸν πολίτευμα, θεμελιωμένον ἐπὶ βάσεων δημοκρατικῶν.

τικότητα τῶν πραγματικῶν καταστάσεων, ὅπως αὐταὶ τόσον ἀπλῶς προσεφέροντο εἰς τὴν Α' Κλήμεντος.

1. Τὸ κείμενον τῆς Α' Κλήμεντος (κεφ. 42 καὶ 44) λέγει «πρεσβυτέρων», ἀλλ' αὐτόθι τ.ἔ εἰς τὴν Δύσιν ὁ ὄρος ἦτο ταυτόσημος πρὸς τὸν ὄρον «ἐπίσκοποι».

2) Μίαν Ἐκκλησίαν ἐν νομικῇ ἐννοίᾳ δὲν γνωρίζει εἰσέτι ἡ Α' Κλήμεντος. Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ σώματος Χριστοῦ (ὡς ὀλότητα, ἐξ ὅλων τῶν Χριστιανῶν) εἶναι ὅπως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Παύλου πνευματικὸς ὄργανισμός. Χαρακτῆρα ἰδρύματος (institutionalism=θεσμικόν) φέρει μόνον ἡ τοπικὴ κοινότης. Ὑπάρχει λοιπὸν εἰς τὴν Α' Κλήμεντος πολιτεύμα τῆς Κοινοτήτος καὶ ὄχι πολιτεύμα τῆς Ἐκκλησίας (τοῦτο εἶναι προβληματικόν Γ. Κ.).

3) Ἡ ὑπηρεσία τῆς κοινότητος (λειτουργία — Ἐπισκοπὴ) σχετίζεται ὀλοσχερῶς καὶ οὐσιωδῶς πρὸς τὴν λατρείαν (διεϋθύνσις τῆς Εὐχαριστίας, παραλαβή, διοίκησις καὶ διανομὴ τῶν ἀγαθῶν τῆς κοινότητος) ἐπίσης δὲ καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν· διεϋθύνεται δὲ ὑπὸ περισσοτέρων ἰθυνοῦσῶν προσωπικοτήτων (ἡγούμενοι — προηγούμενοι), οἵτινες ἐκλέγονται ὑπὸ τῆς ὅλης κοινότητος (τοῦ πλήθους¹) ἐκ τῆς τάξεως τῶν πρεσβυτέρων τὴν ἡλικίαν μὲ ἐκκλ. ἐκτίμησιν (πρεσβύτεροι). Οἱ «καθεστάμενοι πρεσβύτεροι» φέρουν τὸν ὑπηρεσιακὸν τίτλον «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι». Ὁ Gerke ὡς καὶ ὁ Harnack κ. ἄ. συγχέουσιν ἐν προκειμένῳ τοὺς διακόνους πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους.

4) Ἡ ὑπηρεσία τῶν ἐπισκόπων ἔχει ἤδη ἐξησφαλισμένην παράδοσιν. Κατὰ τὴν μεταποστολικὴν γενεάν μετεβιβάσθη βαθμιαίως ἡ διεϋθύνσις τῆς Εὐχαριστίας, ἡ ὁποία ἐπίσης ἤδη παρέμεινε προνόμιον τῆς Χαρismaticoῦ Τριάδος, εἰς τοὺς ἐπισκόπους καὶ διακόνους, ὡς «ὑποκαταστάτους ἀνθρώπους» (Ersatzleute). Ἐν ᾧ ἡ «Διδαχὴ» δεικνύει αὐτὴν τὴν διαδικασίαν ἐν τῷ γίνεσθαι, φαίνεται αὕτη ὡς τετελειωμένη ἐν τῇ Α' Κλήμεντος.

Ἐν τοῖς πράγμασιν οἱ Ἐπίσκοποι — Διάκονοι ἦσαν οἱ διεϋθύνοντες τὴν Εὐχαριστίαν εἰς τὴν Ρώμην καὶ Κόρινθον. Αὐτὸς ὁ κανὼν περικλείει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀξίωσιν ἰσχύος καὶ εἶναι κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἄμεσος προβαθμὶς τῆς διακονικῆς διαμορφώσεως τῆς Κοινοτήτος.

Ἡ ἐπισκοπικὴ κυρία συνέλευσις ἀποτελεῖ τὴν σπονδυλικὴν στήλην τῆς κοινοτικῆς ὀργανώσεως². Ἦδη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Παύλου, οἱ Χριστιανοὶ ἐνός τόπου συνηθροίζοντο κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς μίαν (κυρίαν) συνέλευσιν. Ἀπόστολοι, Προφῆται καὶ Διδάσκαλοι ἦσαν οἱ διεϋθύνοντες αὐτὴν τὴν ἐορτήν. (Ἡ γενίκευσις τῶν πορισμάτων τῆς «Διδαχῆς» εἶναι συνήθης παρὰ τοῖς Προτεστάνταις). Παραπλευρῶς ὅμως ἐγένετο κλάσις τοῦ ἄρτου ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς τὰς οἰκίας: Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου προϋποθέτουν σαφῶς τοιαύτας κατ' οἶκον ἐκκλησίας, ὧν τινες προσέλαβον τὸν χαρακτῆρα τῆς κοινοτικότητος. Ἡ ἀνάγκη διὰ τοιαύτας συναθροίσεις ἦτο φυσικὰ πολὺ ἰσχυρά· διότι οἱ Ἀπόστολοι καὶ προφῆται ἦσαν ἱεραπόστολοι, οἵτινες μετέβαινον ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἦσαν πάντοτε παρόντες εἰς μίαν κοινότητα. Ἡ «Δι-

1. Ὁ Gerke ἀφιερῶ φιλολογικὴν ἔρευναν πρὸς διευκρίνησιν τῆς σημασίας τῶν λέξεων: ἐπίσκοποι-πρεσβύτεροι-λειτουργία κλπ. Ταύτην θὰ παραθέσωμεν ὡς παράρτημα.

2. Ὁρθότερον θὰ ἦτο νὰ εἴπωμεν τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας.

δαχή» θέλει ἴσως νὰ προλάβῃ ἐν περιπτώσει ἐλλείψεως προφητῶν καὶ διδασκάλων νοητὰς ἀφθόνως πληθυνόμενας ἀτάκτους τελετὰς τῆς Θ. Εὐχαριστίας καὶ τὰ κακὰ ἐπακόλουθά των, συνιστῶσα τὴν ἐκλογὴν «ἐπισκόπων καὶ διακόνων» εἰς τὴν θέσιν τῶν διδασκάλων καὶ προφητῶν δι' ὃ καὶ δικαιολογεῖ τὴν ἐκλογὴν σαφῶς: «ἕνα μὴ κοινωθῆ ἢ θυσία ὑμῶν... Χειροτονήσατε οὖν ἑαυτοῖς ἐπισκόπους καὶ διακόνους» (15,1). Ἡ ἐπισκοπικῶς διευθυνομένη συνάθροισις ἔπρεπε λοιπὸν ἐξ ἀρχῆς νὰ ἀποσοβῆσθαι, παρακαλῶσα «ἀτάκτους» Θείας Εὐχαριστίας. Αὕτη ἦτο ἡ ἐξ ὅλων τῶν τελετῶν τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἡ «τακτικὴ», τουτέστιν ἡ μία ἢ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἢ προφητῶν διευθυνομένη καὶ ἄριστα ἀρμόζουσα¹ καὶ ἔχει πρὸ τῶν τελευταίων τὸ πλεονέκτημα, ὅτι αὕτη, ἐφ' ὅσον οἱ διευθύνοντες ἦσαν τοπικοὶ ὑπάλληλοι, ἐτελεῖτο κανονικῶς Κυριακὴν πρὸς Κυριακὴν. Αὐτὸς ὁ χαρακτήρ τῆς ἐπισκοπικῆς² ἑορτείου Εὐχαριστίας (τακτικῆς καὶ κανονικῆς) ἐπέφερε μεθ' ἑαυτῆς, ὅτι ἐντὸς μιᾶς κοινότητος ὁ κύριος τόνος ἐκπίπτει ἀπ' αὐτῆς· τουτέστι αἱ κατ' οἴκους συναθροίσεις ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἔχονον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν σπουδαιότητά των. Ἡ ἐπισκοπικὴ τελετὴ τῆς Θείας Εὐχαριστίας κατέστη τὸ πρωτόπλασμα τῆς ἐνιαίας συνειδήσεως τῆς κοινότητος. Ἀπὸ τῆς «Διδαχῆς» μέχρι τῶν Ἰγνατιανῶν (εἶναι προφανές ὅτι ὁ Gerke ἐνταῦθα τοποθετεῖ ἀμφοτέρω τὰ κείμενα εἰς δύο σημεῖα τῆς ἐξελιξέως εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν τόπον, τὴν Συρίαν, ἀλλ' ὡς θὰ δειχθῆ κατωτέρω τοῦτο εἶναι σφαλρόν), λοιπὸν δύναται τις νὰ παρακολουθήσῃ εἰς τὴν Ἀρχ. Χριστ. Γραμματεῖαν τὴν τάσιν νὰ ἐξαλειφθῇ πᾶσα «ἀτακτος» θεία λατρεία πρὸς ὄφελος τῆς ἐπισκοπικῆς κυρίας συναθροίσεως³. Ἐπίσης ἀρνεῖται ἡ Α' Κλήμεντος πλήρως ἄλλας συναθροίσεις. Δύναται τις σαφῶς νὰ γνωρίσῃ, ὅτι ἡ ἐπισκοπικὴ συνάθροισις εἶναι φυσιολογικὴ καὶ κυρίως φορεὺς τῆς λατρείας τοῦ Χριστοῦ, εὐρίσκεται δὲ εἰς τὴν ὁδὸν νὰ καταστῇ ἡ μοναδικὴ (Ἀγνοεῖται ἐνταῦθα ἡ ποικιλία κατὰ περιοχάς).

6) Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς καταστάσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξερράγη ἡ ἔρις ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Ρώμῃ, ἐνθα ἐγράφη ἡ Α' Κλήμεντος, εἶναι ἡ βαθμιαία μεταβολὴ τῆς δημοκρατίας τῶν φορέων τῆς ὑπερησείας εἰς μίαν ὀλιγαρχικὴν ἀριστοκρατίαν (Αὕτη εἶναι

1. Ὁ Gerke χρησιμοποιεῖ ἐνταῦθα τὸ χωρίον 15,1 τῆς «Διδαχῆς», «ὕμῖν γὰρ λειτουργοῦσι καὶ αὐτοὶ τὴν λειτουργίαν τῶν προφητῶν καὶ διδασκάλων», μεταβάλλων προφανῶς τὴν σημασίαν αὐτοῦ.

2. Ἡμεῖς θὰ πρέπη νὰ προσθέσωμεν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Α' Κλήμεντος, ἐπισκόπους — σβυτέρους.

3. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐπισκόπων καὶ διακόνων, ὅπως καθοδηγεῖ ἡ «Διδαχὴ», ἴσταται ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς «τακτικῆς» λατρείας, οἱ Ἰγνατιανοὶ (θεωρῶ τὴν ἔκφρασιν οὐχὶ ἐπιτυχῆ) ἀκριβῶς ἔχον τὸν σκοπὸν ν' ἀποκόπτουν πάσας τὰς μὴ ἐπισκοπικὰς συναθροίσεις, ὡς μὴ χριστιανικὰς, συμφάνως πρὸς τὸ χωρίον τοῦ Ἰγνατίου: Πρὸς Σμυρναίους 8,2.

Καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι χρειάζονται διευκρινήσεις ἀκριβέστεραι, ἀς θὰ παράσχωμεν εἰς τὴν θετικὴν ἔκθεσιν.

μία αναπόδεικτος και παράδοξος θέσις τοῦ Gerke, εἰ και οὐδαμῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἀμφισβητήσῃ τις τὸ γεγονός τοῦ περιορισμοῦ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἐπισκόπου κατὰ τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν εἰς τινὰς περιοχὰς τῆς Δύσεως και τοῦ περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ¹ εἰς ταύτας. Τοῦτο τὸ σημεῖον ἔχει ἀνάγκην κριτικῆς ἀναλύσεως.

* Ἦτο ἀναγκαῖον νὰ χαρακτηρίσωμεν λεπτομερῶς τὰς πραγματικὰς καταστάσεις ἐν Κορίνθῳ, διότι μόνον οὕτω καθίσταται σαφές εἰς ποίαν σχέσιν εὐρίσκεται πρὸς αὐτὰς ἡ Ρωμαϊκὴ παρατήρησις. Αἱ παρατηρήσεις εἶναι τι τὸ δευτερεῖον εἶπεν ὁ Harnack. Οὕτως ἐπίσης τοποθετοῦνται αἱ Ρωμαϊκαὶ θεωρίαι και κρίσεις ἐναντι τῶν πραγματικότητων. Κατὰ τὸν Sohm αὐταὶ αἱ θεωρίαι σημειώνουν τὴν μεγάλην και ὀριστικὴν ρῆξιν πρὸς τὸ παρελθόν, τὴν

* Καίτοι δὲν ἐθίξαμεν τὰς Ρωμαϊκὰς θεωρίας, αὐτίνες κατὰ τὸν Sohm ἐπέφερον τὴν ἐξάλειψιν τῶν ἀρχικῶν Χριστιανικῶν Καταστάσεων τοῦ πολιτεύματος, ἀπεδείχθησαν αἱ ἐξῆς θεωρητικαὶ κατασκευαὶ τοῦ Sohm ὡς ἐσφαλμέναι. Ἡ θρησκευτικὴ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι καθόλου, ὡς ὁ Sohm ἐνόμιζεν, ἡ μόνη τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ. Διὰ τὴν κοινότητα ἀκριβῶς παρομοίως ὑφίσταται και ἡ συνεταιρικὴ. Οὐδὲλως συνέχουν οἱ ἀρχαῖοι Χριστιανοὶ τὴν ὁρατὴν και ἀόρατον Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ — ἐφ' ὅσον θέλει τις καθόλου νὰ σκέπτεται οὕτω—, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι πράγματι ἀμφότεραι κεῖνται εἰς ἀλλήλας, τὰς διαστέλλομεν καθαρῶς: Ἐν ᾧ εἰς τὴν Α' Κλήμεντος ἡ Οὐράνιος Ἐκκλησία παραμένει ὡς ζωντανὸς μεταφυσικὸς ὀργανισμὸς ἡ ἐπὶ μέρους κοινότης εἶναι ἀπλῶς μόνον ἐν δικαιοῦχος συντεταγμένον ἴδρυμα. Ἡ μεγίστη ἀδυναμία τοῦ συστήματος τοῦ Sohm ἦτο ὅτι ἠρνήθη τὴν ὑπαρξίν τῶν ἐπὶ μέρους κοινότητων ὑπάρχει μόνον μία Ἐκκλησία και οἱ ἐπίσκοποι και διάκονοι εἶναι οἱ ἐνεργοῦντες τοῦ σώματος. Ἡ ἔρευνα τῶν πραγματικῶν σχέσεων μᾶς ἔδειξεν, ὡς ἐξαγόμενον, ὅτι ἀκριβῶς ἀντιθέτως μία ἐξωτερικῶς ὀργανωμένη Ἐκκλησία δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη και ὅτι μόνον ὑπῆρχον πολιτεύματα τῶν κοινότητων και ἀκόμη Ἐκκλησιᾶ. Πολίτευμα. (Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Gerke εἶναι ὅτι δὲν ὑπῆρχε μία Ἐκκλ. ἐν τῷ κόσμῳ μὲ ἐνιαίαν ὀργάνωσιν, ἀλλ' ἀπλῶς κοινότητες πολλαὶ μὲ ἴδια πολιτεύματα). Ἡ θεωρία αὕτη καιτοι περιέχει πυρῆνα ἀληθείας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτὴ αὐτοσφαιρῶς ὡς ἀντικειμένη εἰς τὰ πράγματα, πολλῶ μᾶλλον, ὅτι ὁ Ἰγνατίος εἶναι σχεδὸν σύγχρονος. Ἡ θεωρία τοῦ Sohm περὶ τῆς προτεραιότητος τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου πρὸ τῆς κοινότητος τοῦ πολιτεύματός της πίπτει ὡσαύτως διὰ τοῦτου. Αἱ πηγαὶ ἔδειξαν, ὅτι τὰ πολιτεύματα τῶν κοινότητων εἶναι τὸ πρότερον και εἶναι αἱ ρίζαι τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου. 5) "Ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ὑπαρξίς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου εἶναι ἀξίωμα ἀυθαίρετον ἐναντι τῶν πηγῶν. Ἡ Α' Κλήμεντος δὲν παρουσιάζει βεβαίως τὸ πρόβλημα, δεικνύει ὅμως ἡδη εἰς τὰς προϋποθέσεις τῆς καταστάσεως τοῦ πολιτεύματος π λ ἡ θ ο ς κ ο σ μ ι κ ῶ ν κ α ι ἰ ε ρ ῶ ν δ ι κ α ι ῶ ν κ α τ α β ο λ ῶ ν, αὐτίνες διὰ τοῦ μεσάζοντος (medium) τοῦ πολιτεύματος τῆς κοινότητος θὰ κατασκευάσουν τὸ Ἐκκλ. Δίκαιον. 6) "Ὅτι τὸ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσακτέον Δίκαιον, κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ εἶναι καθαρὸν jus divinum ἀλλ' ὅτι ὡς τοιοῦτον πρέπει νὰ εἶναι ἀνθρώπινον ἀμάρτημα, εἶναι ὁμοίως ἀυθαίρετως συστηματικῶς κατεσκευασμένον. Τὸ δίκαιον ἐξελίσσεται ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ, δὲν δύναται λοιπὸν νὰ εἰσαχθῇ. β) Κοσμικαὶ και ἱεραὶ καταβολαὶ δικαίου ὑπῆρξαν ἐξ ὑπαρχῆς ἐκεῖ και γίνονται δεκταὶ ὡς ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ. γ) Τὸ Ἐκκλ. Δίκαιον δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἀμαρτία, ἀλλὰ ὄντολογικὸν δεδομένον.

ἀμαρτίαν, τὴν πτώσιν ἀπὸ τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Διδασκαλίαν τοῦ (Kirchenrecht I § B καὶ ἰδίᾳ σελ. 158). Τοῦτο θὰ ἐσήμαινε πρακτικῶς, ὅτι μεταξὺ τῶν Ἰγνατιανῶν π.χ. καὶ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν πραγματικοτήτων κεῖται ἀγεφύρωτον χάσμα: Διότι μεταξὺ τῶν δύο κεῖται ἡ ρωμαϊκὴ θεωρία. Εἶναι κατάδηλον, ὅτι κρίσις αὐτῆς τῆς θεωρίας καὶ διὰ ταύτης ἄσκησις κριτικῆς ἐπὶ τῆς περὶ Ἐκκλησ. Δικαίου θεωρίας τοῦ Sohm μόνον ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῶν ἀνακατασκευασθεισῶν πραγματικῶν καταστάσεων τῆς κοινότητος δύναται νὰ προκύψῃ. Ὁ Gerke ἐξετάσας εἰς τὸ Β' μέρος τὸ πρόβλημα τοῦ πολιτεύματος ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῶν θεωριῶν τῆς Ρώμης καταλήγει εἰς τὰ ἐξῆς (σελ. 93):

- 1) Ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος εἶναι ἀμαρτία.
- 2) Τὸ τάγμα (ἡ ὑποτεταγμένη κλιμάκωσις) εἶναι διὰ τὴν Χριστιανικὴν τάξιν (ordo) οὐσιαστικὴ.
- 3) Τὸ τάγμα σχετίζεται — ὅπως καὶ εἰς τὴν Π. Διαθήκην — μὲ τὴν τάξιν τῆς λατρείας.
- 4) Αἱ ὑπηρεσίαι τῆς κοινότητος, τῶν ἐπισκόπων καὶ διακόνων, ἀνάγονται εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ.
- 5) Προαηγγέλθησαν εἰς τὴν Π. Διαθήκην.
- 6) Κατεστάθη ὡς ὑπηρεσία (λειτουργία) ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, μὲ διατήρησιν τοῦ πνευματικοῦ (στοιχείου ἢ χαρακτῆρος τῆς Ἐκκλησίας).
- 7) Ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἐδόθη ἡ διάταξις τῆς διαρκείας τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἐπισκόπων.
- 8) Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἐπισκόπων (σ. γρ.—ἢ πρεσβυτέρων) κεῖται τὸ ἀποκλειστικὸν δίκαιον τῆς διευθύνσεως τῆς Εὐχαριστίας, συμφώνως τῇ ἀποστολικῇ διατάξει. Ἀκόμη σαφέστερον ὁ Gerke λέγει.

9) Διὰ τούτου ἡ ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων καὶ διακόνων¹ διευθυνομένη συνέλευσις εἶναι ἡ κυρίως τοιαύτη, ἰδεατῶς μάλιστα ἡ ἀποκλειστικὴ φορεὺς τῆς λατρείας τοῦ Χριστοῦ.

Προσεπαθήσαμεν νὰ δεῖξωμεν, λέγει ὁ Gerke, πῶς αὐταὶ αἱ νομικαὶ διατυπώσεις ἐν μέρει ἤδη προνομιοῦχοι ἦσαν ἀποτέλεσμα (Fazit) ἐκ κανονικῶς λεγομένων πραγματικοτήτων καὶ ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Ἱστορικο-πραγματικοῦ εἰς Ἱστορικο-δογματικόν.

Δὲν δύναται τις νὰ εὕρῃ εἰς τὴν Α' Κλήμεντος:

- 1) Τὴν ταγματικὴν νομικὴν διαίρεσιν τῶν δικαιοδοσιῶν: διαφοροποιήσιν τῆς ὑπηρεσίας².

1. Οὕτω δίδεται ἐντελῶς ἰθύνουσα θέσις εἰς τοὺς διακόνους. Αὕτῃ ἡ ἀποφίς στηρίζεται εἰς τὴν παρερμηνείαν τῆς Α' Κλήμεντος κ.ἄ. κειμένων, εὐκόλως νοητέαν, ἕνεκα τῆς ἀσαφείας αὐτῶν.

2. Ἡ ἀντίληψις τοῦ Gerke εἶναι συνέπεια τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων.

2) Τὸ *jus divinum*, ὡς νεοδημιουργηθὲν καὶ εἰσαχθὲν θεῖον Ἐκκλ. Δίκαιον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Sohm.

3) Θεωρίαν τινὰ περὶ διαδοχῆς ἢ μόνον τῆς ἰδέας, ὅτι τὸ ἀποστολικὸν ἀξίωμα συνεχίζεται.

4) Τὴν παράστασιν τοῦ «ἀνεξαλείπτου χαρακτῆρος» (*indelebilis*) ἢ ἀκόμῃ μόνον τῆς ἰσοβιότητος τῆς ὑπηρεσίας ἢ τῆς μὴ ἀποβολῆς τῶν ὑπαλλήλων. (Ἡ θέσις αὕτη τοῦ Gerke, ὡς καὶ ἡ προηγουμένη εἶναι ἐσφαλμένη, ὡς θὰ ἴδωμεν).

5) Τὸ μοναρχικὸν ἐπίσκοπικὸν ἀξίωμα. Ἡ θέσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή διὰ τὴν Α' Κλήμεντος, ἐφ' ὅσον τις ἐξετάζει ταύτην μεμονωμένως, διότι δὲν ὑπάρχει ὄντως τοιοῦτον ἀξίωμα εἰς τὸ κείμενον, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὀρθή καὶ ὡς πρὸς τὴν Ὀλην Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Ρώμην, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλην ἔννοιαν, ὡς θὰ ἴδωμεν (σ. 93).

Δεχόμενος ὁ Gerke, εἰς τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς ἐρεύνης του, ἐνθα ἐξετάζει τὴν θέσιν τῆς Α' Κλήμεντος ἐντὸς τῆς ἐξελιξέως τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ πολιτεύματος τῆς κοινότητος, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ ἀναγνωρίζει χαρακτηριστῆρα ἰδρύματος (Θεσμοῦ—*Institution*) μόνον εἰς τὴν τοπικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἰσχυρίζομενος τοῦτο καὶ διὰ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἰγνατίου, ἐξαίρει, ὅτι ἡ Α' Κλήμεντος δὲν γνωρίζει τὴν ἔννοιαν Μιᾶς ἐξωτερικῶς συντεταγμένης Ἐκκλησίας καὶ τοῦ δικαίου της.

Ἡ Ἐκκλησία ὡς ὀλικὴ Χριστιανοσύνη εἶναι ἀντιθέτως δι' αὐτὸν ἐν καθαρῶς δυναμικὸν πνευματικὸν μέγεθος (σ. 94 καὶ 136).

Ἀκόμῃ σαφέστερον ὁ Gerke σημειώνει, ὅτι ἀπὸ τοῦ 60 μέχρι τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ Β' αἰῶνος, τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν συνέβη ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν πνευματικῶν χαρισματοῦχων εἰς τοὺς μονίμους λειτουργοὺς, «πανταχοῦ ἐν τῇ Δύσει μαρτυρεῖται πρεσβυτερικὸν πολιτεῦμα, τοῦ ὁποῦλου θεμέλια εἶναι ἡ πνευματικὴ Δημοκρατία». Ἰδεατῶς κεῖται πᾶσα ἐξουσία εἰς χεῖρας τοῦ πλήθους, ὅπερ ἐκλέγει τοὺς διευθύνοντας τὴν κοινότητα—καθεσταμένους πρεσβυτέρους — (περιουσίαν, διανομὴ δωρεᾶν καὶ διεύθυνσιν Εὐχαριστίας). Περαιτέρω δέχεται ὅμως τὴν ἄποψιν τοῦ H. Lietzmann, ὅτι πρὸ τοῦ Ἰγνατίου πρεσβυτεριανὸν πολιτεῦμα δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν μὲ κολλέγιον τῶν πρεσβυτέρων, ὅπως προϋποτίθεται τοῦτο εἰς τὴν M. Ἀσίαν καὶ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον καὶ διὰ τοῦτο τὸν φορέα τῆς κληρικῆς ἐξελιξέως (H. Lietzmann: *Zur altchristliche Verfassungsgeschichte* 1913. Z. f. Wiss. Theol. 55,97).

Ὁ Lietzmann διαιρεῖ τὸν ὄλικὸν εἰς δύο ομάδας (σ. 108 ἐξῆς — σ. 113 ἐξῆς), ἧτοι εἰς τὰς πηγὰς, αἵτινες ἔχουν τὸν χαρακτηρισμὸν «ἐπίσκοποι—διάκονοι» (Παῦλος—*Διδαχὴ*), ἐν ᾧ ἄλλαι δὲν γνωρίζουν τὸ ὄνομα, ἀλλὰ πάντοτε ὀμιλοῦν περὶ πρεσβυτέρων (Α' Πέτρου). Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δύο ὁ Lietzmann βλέπει δύο πολιτεύματα, ἅτινα ταχέως ἀνemiχθησαν (αὐτόθι σ. 132) καὶ ἐκ τούτων τὸ πρεσβυτεριανὸν ἦτο κυρίως χαρισματοῦχον, ἐφ' ὅσον εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ ποιμαίνειν αἱ τρεῖς λειτουργίαι τῶν προφητῶν, διδασκάλων καὶ ἐπισκόπων(;) εἶναι συνηνωμένοι συναδελφικῶς (αὐτόθι σ. 115).

Περαιτέρω ὁ Gerke ἐξαίρει τὴν ἐνότητα ἐπισκόπων- διακόνων καὶ σημειώνει, ὅπως ἐσφαλμένως βεβαίως, ὅτι εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους τοῦ Πολυκάρπου, ἐκ τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ Β' αἰῶνος βλέπομεν, ὅτι ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι εἶναι ὁ διατηρούμενος χαρακτηρισμός. Ματαίως θ' ἀναζητήσητε τοιοῦτόν τι εἰς τὸ κείμενον (βλ. ἔκδ. Harnack).

Τοῦναντίον μάλιστα, καὶ τοῦτο εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρον, ὡς θὰ ἴδωμεν, μνημονεύεται εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολὴν μόνον πρεσβύτεροι-διάκονοι. Εἰς ἀμφοτέρους ὁμῶς (σ. 99) προσήκει ὁ χαρακτήρ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ποιμένων! Αὐτὰ τὰ ὀνόματα καθιερώθησαν ὡς τεχνικοὶ ὅροι (termini) διὰ τὸ βαθμιαίως καθιστάμενον ὡς παράδοσις πρεσβυτερικὸν πολιτεῦμα, καὶ κατέστησαν φορεῖς τῆς ὀριστικῆς ἀπὸ τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν στροφῆς. Τὰ δημοκρατικὰ θεμέλια ὁμῶς — τὰ δικαιώματα τοῦ πλήθους — δὲν ἐγκατελείφθησαν. Παρέμειναν εἰς τὴν πρώτην Ἐκκλησίαν (σ. 99-100), ἀν καὶ ἀπέβη βαθμιαίως παθητικὴ ἢ θέσις τοῦ πλήθους. «Ἡ μετάβασις ὁμῶς ἀπὸ τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν μονίμων λειτουργῶν μεταξὺ τῶν 60-90 πανταχοῦ παρασύρει εἰς μεταβολὴν τῆς πνευματικῆς δημοκρατίας εἰς ὀλιγαρχικὰς ἀριστοκρατίας τῶν φορέων τῆς ὑπηρεσίας». Ἐφ' ὅσον οἱ ἀπόστολοι, προφῆται καὶ διδάσκαλοι, περιερχόμενοι ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, διηύθυνον τὴν Ἐκκλησίαν¹ τὸ πλῆθος εἶχεν ὅλην τὴν δύναμιν εἰς τὴν τοπικὴν Ἐκκλησίαν, ἣτις εἶχε τὴν δυνατότητα τῆς χειραφετήσεως, ἀλλ' ἡ δημιουργία τῶν τοπικῶν λειτουργῶν (πρᾶγμα, ὅπερ ἀποδέχεται καὶ ἐπικυρώνει ἡ Α' Κλήμεντος) κατέστησε τὸ πλῆθος δι' ἑαυτὸ ἕνα θεσμόν, ὅστις δυνάμει τῆς χαρισματικῆς ἐντολῆς ὑπερέκειτο αὐτοῦ. Ὁ κίνδυνος ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ τοὺς χαρισματούχους τῆς Κορίνθου(!), διὸ καὶ ἐπεχειρήθη ἡ ἀνακοχλίωσις τῆς ἐξελίξεως (σ. 10). Εἰς αὐτὸ τὸ κρίσιμον σήμερον ἡ Ἐκκλ. τῆς Ρώμης ἐξήγαγε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξελίξεως καὶ ἀνήγαγε τὸ λειτουργημὰ τῶν ἐπισκόπων εἰς θεῖαν θέλησιν καὶ διάταξιν τῶν Ἀποστόλων καὶ οὕτως ἐξησφάλισεν (νομικῶς) τὴν διάρκειαν τῶν λειτουργημάτων ἐπισκόπων καὶ διακόνων, ἐνῶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰγνατίου προϋποθέτουν ὑποβιβασμὸν τῆς Ὑπηρεσίας: τοῦ διακόνου διὰ τῆς παρεμβολῆς τοῦ πρεσβυτερίου². (Ἐγνωεῖται ἐνταῦθα ὅτι ἐν Ἐφέσῳ καὶ Φιλίπποις συνέβη). Οἱ διάκονοι οὕτω κατέστησαν εἶδος τι ἐνδιαμέσου βαθμίδος μεταξὺ τοῦ clerus major καὶ clerus minor. Αὕτη ἡ ἐξέλιξις, ἣν δύναται τις νὰ ἀντιληφθῇ καλῶς ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἰγνατίου, δὲν ἔχει κανενὸς εἶδους προβαθμίδα εἰς τὴν Α' Κλή-

1. Ἐνταῦθα γενικεύονται τὰ ἐκ τῆς «Διδαχῆς» πορίσματα καὶ ἀγνωοῦνται αἱ Ἐκκλησίαι Ἱεροσολύμων, Ἀντιοχείας, Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Ρώμης (τοῦλάχιστον).

2. Καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ γίνῃ ἡ αὐτῆ, ἀνωτέρω γενομένη, παρατήρησις μετὰ τῆς προσθήκης, ὅτι ἐν Κορίνθῳ δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε ζήτημα χαρισματούχων. Περιττὸν νὰ εἴπω, ὅτι ἡ ἀντιληψὶς στηρίζεται εἰς παρεξήγησιν τῶν κειμένων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν τίθεται οἱ διάκονοι καὶ ἐπίσκοποι εἰς τὴν ἴδιαν γραμμὴν.

μεντος, δὲν δύναται τις νὰ ὑποπτευθῆ ἔνταῦθα οὔτε τὸν μονάρχη ἐπίσκοπον, οὔτε τὸν «στέφανον τοῦ πρεσβυτερίου του». Ἡ ἔκφρασις θὰ ἴδωμεν πῶς ἔχει εἰς τὸν Ἰγνάτιον¹.

Ἡ ὑπὸ τῆς Α' Κλήμεντος μαρτυρουμένη ἀδιάκοπος πρεσβυτεριανὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ συγγένεια τῶν ἐπισκόπων καὶ διακόνων κρατεῖ ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν Δύσιν—ἐπὶ τῆς δικαϊκῆς—. Εἰς πολλὰς κοινότητας, ἰδιαιτέρως ἐν Ρώμῃ, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ τοῦ ἱερατικοῦ χαρακτῆρος, οἱ ἐπίσκοποι ἐξελέγοντο οὐχὶ ἀπὸ τὸ πρεσβύτεριον, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ομάδα τῶν διακόνων².

Ἡ κληρικὴ ἐξέλιξις διὰ τούτων προήχθη ἐπὶ τοσοῦτον ὅπου τὸ δυαδικὸν σχῆμα (ὑπάλληλοι)—(κοινότης)—ἐπεκυρώθη τῶρα νομικῶς, εἰς δὲ τοὺς ἐπισκόπους καὶ διακόνους παρεχωρήθη πνευματικὸς (τ. ἔ. πρεσβυτεριανός, ἀλλ' οὐχὶ ἱερατικὸς) χαρακτήρ καὶ τοιοῦτοτρόπως ἡ πνευματικὴ θεμελιώδης διαφορά, ἡ ὅποια τοὺς «τετιμημένους πρεσβυτέρους»³ ἐξῆρεν ἐκ τῆς κοινότητος καὶ ἐφεξῆς ἐπίσης ὥριζε τὴν σχέσιν ὑπαλλήλου καὶ λαϊκῶν, ἥτις προήγατο διὰ τοῦ νομικοῦ χαρακτῆρος τοῦ λειτουργήματος.

Περαιτέρω ἐξέλιξις τοῦ πολιτεύματος τῆς ἐπὶ μέρους κοινότητος ἦτο δυνατὴ πλέον ἐν τῷ μέλλοντι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἐπισκοπικῶς⁴ συντεταγμένης κοινότητος. Ἀκριβῶς ἡ Α' Κλήμεντος δεικνύει, ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡ ἐποχὴ τῆς κυριάρχου κοινότητος. Ἡ ἐποχὴ τῆς χαρισματοῦχου τριάδος ἀποσβένυται καὶ μετ' αὐτῆς ἡ «ἐποχὴ τῆς Ἐκκλησίας» (Kirchzeit) τοῦ νεαροῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπόστολοι, προφῆται καὶ διδάσκαλοι ὑπῆρξαν τὸ κυματίζον αἶμα, ὅπερ ἐκίνει ζωηρῶς πᾶσαν ἐπὶ μέρους κοινότητα⁵ (σ. 102).

Διὰ τῆς Α' Κλήμεντος ἀνοίγει ἡ ἐποχὴ τῆς κυριάρχου ἐπὶ μέρους κοινότητος καὶ διὰ ταύτης ὁ κίνδυνος νὰ μερισθῆ εἰς ἐπὶ μέρους κοινότητας (Ver-einzelung) ὁ Χριστιανισμός. Ὅτι αὐτὸ τὸ ἀπέφευγεν ὀφείλεται εἰς τὸ ἰσχυρὸν αἶσθημα κοινότητος, ὅπερ, ἐξερχόμενον τῶν συνόρων τῆς τοπικῆς κοινότητος συνέδεσε πάντας τοὺς Χριστιανούς καὶ ὅπερ οὕτω σταθερῶς προβάλλεται

1. Τὰ ζητήματα, ἅτινα ἀνακύπτουσι ἐκ τῶν προτεσταντικῶν ἐκθέσεων: 1) περὶ τῆς σχέσεως χαρισματοῦχων-μονίμων λειτουργῶν ἢ 2) περὶ τῆς σχέσεως πρεσβυτέρων—ἐπισκόπων, θὰ διευκρινισθῶσι διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν ἐξῆς ζητημάτων: 1ον) ὑπάρχει τοπικὸς καὶ χρονικὸς περιορισμὸς τῶν χαρισματοῦχων· 2ον) ὑπάρχει τοπικὸς καὶ χρονικὸς περιορισμὸς ἐν τῇ χρήσει τοῦ ὄρου «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι»· 3) δὲν διαπιστοῦνται, ὅτι εἰς ὀρισμέναις περιοχαῖς (τὸ τοπικὸν καὶ χρονικὸν στοιχεῖον εἶναι καίριον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐρεύνῃ) οἱ πρεσβύτεροι ὀνομάζοντο καὶ ἐπίσκοποι ἐνῶ εἰς ἄλλας ὄχι; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ναί. Ἀλλὰ περὶ τούτων εἰς τὸν 2ον τόμον.

2. Ἡ μεταφορὰ εἰς τὸν Α' αἰῶνα παραδειγμάτων ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα ἐξελίξεως εἶναι προβληματικὴ.

3. Ἐννοεῖ προφανῶς τὴν ἡλικίαν, ἴδε Α' Κλημ. κεφ. 1.

4. Ἐννοεῖ προφανῶς τὴν δι' ἐπισκόπων καὶ διακόνων.

5. Ἄπαντα προβληματικά.

ἀκριβῶς εἰς τὴν Α' Κλήμεντος. Αὐτὸ ἐξαναγκάζει τὴν Ρώμην νὰ γράψῃ ἐπιστολὴν πρὸς Κορινθίους καὶ ἡ ὁποία ἐν τῇ Δύσει εἶχε δημιουργήσῃ σχετικῶς ὁμοιόμορφα πολιτεύματα. Ἡ Α' Κλήμεντος, ἂν καὶ (κατὰ τὸν Gerke) δὲν γνωρίζει τὸ Ἑκκλ. Πολίτευμα, ἀλλὰ κοινολογῶν, προφητεύει τρόπον τινά, ὅτι δύναται νὰ προκύψῃ μία ἐνιαία, ἐνιαίως συντεταγμένη ἐμπειρικῶς προσιτὴ καὶ νομικὴ Ἐκκλησία, διὰ διπλῆς διαδικασίας, διὰ τῆς δυνάμεως ἀφ' ἑνὸς τῆς θρησκευτικῆς σκέψεως περὶ τοῦ σώματος (σ. γ. ὁ Παῦλος εἶπεν ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι σῶμα Χριστοῦ, ὅπερ καὶ ἐν τῇ Α' Κλήμεντος) καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ἀθροίσεως τῶν ἐπὶ μέρος Ἐκκλησιῶν: ἀλλὰ τὸ τελευταῖον δὲν εἶναι ἀπλῶς μία παραχώρησις πρὸς τὸ μέγα ὄλον, ἀλλὰ περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ θρησκευτικὴν ἀναγκαιότητα. Ἡ νομικῶς πνευματικὴ πόλωσις, ἥτις κατεσκεύασε τὴν ἐπὶ μέρος κοινότητα, θὰ διαμορφώσῃ καὶ τὴν ἐμπειρικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ὁδὸς πρὸς αὐτὴν ὀδηγεῖ διὰ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἔρευνά μας, ἐπιλέγει ὁ Gerke, ἐπεκύρωσε τὸν νόμον τῆς ἐξελίξεως τοῦ Harnack. Ἡ Α' Κλήμεντος δὲν ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ οὔτε θεῖον οὔτε Ἐκκλησιαν. Δίκαιον. Ἀλλὰ βεβαίως συμμερίζεται μετὰ τοῦ ὄλου ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν πίστιν, ὅπως πάντα εἰς τὸν κόσμον—οὕτως ἐπίσης πᾶσα τάξις—πολιτεύματα καὶ αἱ ἀρχαὶ εἰς τὴν ὅλην Χριστιανοσύνην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς τάξεως εἶναι τεθειμέναι: «δὲν ὑπάρχει καμμία τάξις μὴ προερχομένη ἀπὸ τὸν Θεόν».

Ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς τοῦ Θεοῦ, οἱ Χριστιανοί, ὅστις γνωρίζει ἑαυτόν, ὡς ἀνήκοντα εἰς ἕνα ἀόρατον σῶμα Χριστοῦ, μετασχηματίζεται ἐπὶ τῆς γῆς εἰς ἕνα πλῆθος ἐπὶ μέρος κοινοτήτων. Ἡ Α' Κλήμεντος δὲν γνωρίζει οὐδεμίαν ἐμπειρικὴν καὶ νομικὴν ἐκκλησίαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν Ἐκκλησιαν. Δίκαιον. Ἀλλὰ μαρτυρεῖ, ὅτι εἰς κάθε γῆιν προβολὴν τοῦ σώματος εἰσέρχεται μικτὴ τις διαδικασία. Ἡ ἐπὶ μέρος κοινότης εἶναι κρατημένη εἰς τὸ γῆινον, τὸ ἐξωτερικόν, τὸ κοσμικόν, διὰ τοῦτο εἶναι μία πνευματικὴ—νομικὴ παραδοξότης. Τὸ φυσικὸν κοσμικὸν δίκαιον εἶναι δι' αὐτὴν Konstitution, ὅπως τὸ ἄθροισμα ἱερῶν παραδόσεων αὐθεντικῶν καὶ δικαίων, Χριστιανικοῦ καὶ Ἰουδαϊκοῦ παρελθόντος.

Ἡ ἐπιδοκιμασία ἡμῶν τοῦ διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θεθέντος φυσικοῦ καὶ τοῦ διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἀποφασισθέντος Ἰεροῦ Δικαίου εἶναι χριστιανικὴ πίστις καὶ τὸ αἰώνιον θεῖον δίκαιον.

Ἡ Α' Κλήμεντος ἔφερεν εἰς ἐξέλιξιν τὰς ἀρχαῖκὰς χριστιανικὰς νομικὰς καταβολὰς καὶ προσέδωκε τὸν χαρακτῆρα δικαίου τῆς λειτουργίας τῶν ἐπισκόπων. Δεικνύει, ὅτι αἱ ρίζαι τοῦ δικαίου ἔκκειντο εἰς τὸ πολίτευμα τῆς κοινότητος, ὀρθῶς καὶ εἰδικῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Ἱεροσολύμων πρῶτον. Διὰ τούτου μαρτυρεῖ τὴν προτεραιότητα τοῦ πολιτεύματος τῆς κοινότητος πρὸ τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ δικαίου τῆς κοινότητος πρὸ τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου.

Ἐκκκλησίαν, ὡς ἐπενέργειαν τῆς ιδέας τοῦ σώματος, διὰ τῆς ἀναγκαίας ἀθροίσεως τῶν ἐπὶ μέρους κοινοτήτων, ἀποδεικνύει ἡ Α' Κλήμεντος τὴν δυνατότητα καὶ ἀναγκαιότητα (τῆς ὑπάρξεως) Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Αἱ ρίζαι τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου εἶναι εἰς τὰς σχέσεις τοῦ πολιτεύματος καὶ δικαίου τῶν ἐπὶ μέρους κοινοτήτων: ἐναπόκεινται πρωτίστως εἰς τὸν δικαιοῦν χαρακτῆρα τῆς ἐπισκοπικῆς λειτουργίας, ἥτις παρουσιάζει ὁμοίαν διαμόρφωσιν εἰς ὅλας τὰς κοινότητας¹. Ἄλλὰ καθ' ὅσον τὸ βῆμα πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν δικαιοῦν Ἐκκκλησίαν δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀθροιστικὴ διαδικασία, ἀλλὰ τελικῶς εἰς τὸν ἐξαναγκασμὸν του παραλαμβάνει ἀπὸ τὴν Χριστ. συνείδησιν τῆς κοινότητος (Communio Sanctorum = ἦτοι τὴν κοινωνίαν τῶν ἁγίων), λοιπὸν ἀπὸ τὸ πνεῦμα, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπίσης τὸ κοσμικο-ιερόν μικτὸν Ἐκκλ. Δίκαιον θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ὡς μία περίπτωσις ἐφαρμογῆς τῆς αἰωνίας Θείας Τάξεως

Ἡ Α' Κλήμεντος δεικνύει εἰς ἡμᾶς τὴν προβαθμίδα τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου: ἐξάγει τὰ νομικὰ ἐπακόλουθα ἐκ τῆς γηγῆνης συλλήψεως τῆς τοπικῆς κοινότητος καὶ δεικνύει, ὅτι αὐτὸ τὸ ἐπακόλουθον εἶναι ἀναγκαῖον. Διὰ τούτων ἀποδεικνύει αὕτη τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου διὰ τὴν Ἐκκκλησίαν, ἡ ὁποία διαμορφώνει ἑαυτὴν ὡς καθολικὴν Ἐκκκλησίαν, ὡς γηγῆνην ἐμφάνισιν.

* *

Τελικαὶ παρατηρήσεις.

Καὶ αὕτη μὲν εἶναι μία ἀξιολογητάτη ἐκθεσις λύσεων τῶν κυρίων προβλημάτων τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ τῆς μεταποστολικῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς Α' Κλήμεντος, ἥτις, ἔνεκα τοῦ βάθους τῆς θεολογικῆς καὶ γραφικῆς σκέψεως τοῦ συγγραφέως, δικαίως προῦκάλεσεν ἄχρι τοῦδε σοβαρὰς συζητήσεις καὶ μελέτας.

Ἄλλὰ πρέπει νὰ ἴδωμεν καὶ συνολικὰς τινὰς ἐκθέσεις ἐτέρων διαπραπῶν ἐπιστημόνων τῆς προτεσταντικῆς Θεολογίας, ἵνα οὕτω δυνηθῶμεν ν' ἀντιληφθῶμεν πληρέστερον πῶς ἐτέθη τὸ πρόβλημα κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας καὶ πρὸ πάντων νὰ ἴδωμεν τὴν ἀκολουθηθεῖσαν μέθοδον ἐν τῇ ἐπιλύσει τοῦ βαρυσημάντου προβλήματος.

Φυσικῶς στρεφόμεθα πρὸς τὸ σχέδιον τοῦ Harnack, ὅπερ ἐξέθεσε κατὰ τὴν ἀντίθεσιν του πρὸς τὸν Sohm, εἰς τὴν περιώνυμον μονογραφίαν του περὶ τῆς «Γενέσεως καὶ ἐξελίξεως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας». Ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων παραλαμβάνομεν τὸ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς τμήμα.

1. Ἐννοεῖ ἐπισκόπων καὶ διακόνων. Καθ' ἡμᾶς εἰς ὄρισμένας κοινότητας εἶχομεν διπλοῦν ὄρον: πρεσβυτέρων—ἐπισκόπων (καὶ διακόνων)

§ 15. Μνημεία αναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτεύματος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βεσπασιανοῦ (69-79) μέχρι τοῦ Ἀδριανοῦ (117-138) ἐκτὸς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου.

- α) Ἡ α' Πέτρου καὶ Ἰακώβου (περὶ πρεσβυτέρων—ποιμένων)
- β) ἡ πρὸς Ἑβραίους (περὶ ἡγουμένων)
- γ) Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου (περὶ πρεσβυτέρων καὶ προφητῶν)¹.
- δ) Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸ Εὐαγγέλιον (περὶ τοῦ ὄρου «ὁ πρεσβύτερος» τῆς β' καὶ γ' Ἰωάννου καὶ ἐποπτείας ἐπὶ Ἐκκλ. Ἀσίας).
- ε) Αἱ Ποιμαντικαὶ ἐπιστολαὶ (περὶ Τιμοθέου καὶ Τίτου, ὡς ἀντιπροσώπου τῶν ἀποστόλων, καταστάσεις πρεσβυτέρων = ἐπισκόπων καὶ διακόνων Τίτου 1,7-9 νόθον, ὅτε ἐπίσκοπος μονάρχης, ἄλλως πρεσβύτερος).
- ς) Ἡ Α' Κλήμεντος (Περὶ ἐπισκόπων-διακόνων, ἡγουμένων—πρεσβυτέρων καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει μονάρχης ἐπίσκοπος.
- ζ) Ὁ ποιμὴν τοῦ Ἑρμᾶ. (Περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἐκ τῆς Α' Κλήμεντος ἀπομεμακρυσμένη δυνατότης ὑπάρξεως μονάρχου ἐπισκόπου ἐν Ρώμῃ καὶ οὐχὶ ἐν Κορίνθῳ, ἀποκλείεται ἀπὸ τὸν Ποιμένα τοῦ Ἑρμᾶ. Περὶ ἀποστόλων, ἐπισκόπων, διδασκάλων, διακόνων, προηγουμένων τῆς ἐκκλησίας, πρωτοκαθεδριτῶν, περὶ πρεσβυτέρων τῆς Ἐκκλησίας: Ποία ἡ σχέσις τούτων πρὸς τοὺς ἐπισκόπους—διακόνους; σκοτεινὴ).
- η) Ἡ Διδαχὴ. Περὶ ἐπισκόπων—διακόνων, οὐχὶ πρεσβυτέρων καὶ ἀποστόλων προφητῶν καὶ διδασκάλων).
- θ) Ἡ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου (ὅτι δὲν ὑπῆρχε μονάρχης ἐπίσκοπος, ἀλλὰ ἡ τῶν πρεσβυτέρων ὀργάνωσις).

16) Ἡ γένεσις τοῦ Μοναρχικοῦ Ἐπισκοπικοῦ Βαθμοῦ

Αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰγνατίου (σ. 60 καὶ ἐξ.)

Ἐπιστῶ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν συστηματικῶν καὶ δευτερευόντως ἱστορικῶν τάσεων τῆς μεθόδου, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Harnack εἰς τὴν εἰδικὴν αὐτὴν μονογραφίαν. Μὲ ὅλον τὸ δέος τὸ ὅποῖον ἐμπνέει τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἔργον τοῦ καθολικοῦ ἱστορικοῦ καὶ συστηματικοῦ νοῦ, τοῦ μεγάλου Ἱστορικοῦ Harnack, πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι τρία εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μεθόδου, ἣν ἠκολούθησε.

1ον) διήρесе τὰς πηγὰς οὐχὶ κατὰ περιοχάς, ἀλλὰ κατὰ συστηματικὰ διαφέροντα, ἤτοι εἰς πηγὰς μαρτυρούσας ἐπισκοπικὴν - μοναρχικὴν ὀργάνωσιν καὶ πηγὰς μαρτυρούσας διάφορον συλλογικὴν (πρεσβυτεριανὴν) ὀργάνωσιν.

1. Ἀποκρούει ὅτι οἱ 7 ἄγγελοι εἶναι δυνατόν νὰ συμβολίζουσι τοὺς ἐπισκόπους, δέχεται ὅμως, ὅτι ὁ γράφων, ὁ Ἰωάννης, λαμβάνει τὴν θέσιν ἐπιθεωρητοῦ ἐπισκόπου (superintendent), καίτοι ἀπευθύνεται ὡς ἀδελφός (1,9). Πρβλ. Π. Μπρατσιώτου: Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου.

2ον) απέσπασε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Πολυκάρπου ἀπὸ τὰς συνημμένας αὐτῇ ἐπιστολάς τοῦ Ἰγνατίου.

3ον) δὲν ἀνεζήτησε τὰς δυνατὰς συναφείας Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἴδωμεν τὰς νεωτέρας γνώμας τοῦ Harnack (1924) καὶ ἄλλων μεγάλων Ἱστορικῶν.

Ὁ Harnack κατὰ τὸ 1924 (Mission 4 ἐκδ. σ. 357), δεχόμενος διπλῆν τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἀρχ. Ἐκκλησίας, παρατήρει, ὅτι τὰ περὶ τῆς πραγματικῆς ἀρχῆς τῆς ἐνθουσιαστικῆς τριάδος «Ἀπόστολοι, Προφῆται καὶ Διδάσκαλοι» εἶναι τόσον σκοτεινά, ὅπως ἡ ἀρχὴ τῆς τριάδος «Ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι διάκονοι», καὶ τὸ πολὺ μεταγενέστερον σύμπλεγμα τῶν λεγομένων κατωτέρω χειροτονιῶν. Πανταχοῦ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ συνειδητῶν δημιουργημάτων, τὰ ὅποια προῆλθον ἀπὸ ὠρισμένον σημεῖον, τὰ ὅποια ὅμως δυνατὸν νὰ ἐπεβλήθησαν ἐκ τῶν ἐν τῇ πράξει (ἀναπτυχθεισῶν) σχέσεων, συνθηκῶν. Ἀλλαχοῦ σελ. (456) προσθέτει, ὅτι «ἐντὸς τοῦ πολιτεύματος τῆς κοινότητος ἡ σημαντικωτάτη καὶ σπουδαιοτάτη δημιουργία ἦτο τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος (monarchisches Episcopat). Ὁ ἐπίσκοπος εἰσελθὼν εἰς τὸ συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων ἐσφετερίσθη τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ» (Dogmengeschichte 1894 σ.204)¹ παρατηρεῖ δ' ὅτι αἱ ἔρευναι διὰ τὰς προβαθμίδας εἶναι δυσχερεῖς², διὰ τὸ χασματῶδες τῶν πηγῶν καὶ τὴν διαφορὰν τῆς ἀρχικῆς ὀργανώσεως τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν. Ἡ βαθμιαία ἐπιρροὴ τῆς μοναρχικῆς θέσεως τοῦ Ἰακώβου ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τοῦ μετ' αὐτοῦ καθισταμένου Ἱεροσολυμιτικοῦ καὶ Παλαιστινίου ἀξιώματος ἐπὶ τοῦ πολιτεύματος τῶν ἐξ Ἑθνῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτὴ (πρβλ. Kommentar zur Apostelgeschichte σ.

1. Πρβλ. τὴν Ἱερωνύμιον ἄποψιν ἄνωτ.

2. Ἴδου αὐτῇ, ὡς ἐκτίθεται παρὰ τοῦ Gaspar: Geschichte des Papstums I (1930) σ. 7. Ὅπως φαίνεται ἐγνώρισεν ἡ πρώτη ἐποχὴ δύο μορφὰς ὀργανώσεως παραπλεύρωσιν ἀλλήλων, ἡ μία, στηριζομένη ἐπὶ χαρισματῶν θεμελιῶν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς ἀποστόλους, διδασκάλους, προφῆτας, παραπλεύρωσιν τῶν ὁποίων ἐμφανίζεται, διὰ τὰς τεχνικὰς ὑποθέσεις τῆς προνοίας καὶ τῆς διοικήσεως, μὲ ὀλιγωτέραν ὑπόληψιν, οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ διάκονοι, ἡ δ' ἑτέρα μὲ ἐν διευθύνον κολλέγιον τῶν πρεσβυτέρων, εἰς ὃ ἀνήκον πάντες οἱ κατέχοντες ὑπουργήματα τῆς κοινότητος. Τὸ πρεσβυτεριανὸν σύστημα προὔχεται μὲ ὀρμὴν ἀναμφιβόλως κατὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν χαρισματῶν δώρων καὶ ἐνεσωμάτων ἐν ἑαυτῷ τὰ στοιχεῖα τῆς ἄλλης ὀργανώσεως, ὥστε διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν κατέστη χαρακτηριστικὴ μιὰ μικτὴ μορφή. Φαίνεται δὲ νὰ πλησιάζῃ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἀστικῆς ὀργανώσεως τῶν κοινοτήτων τῆς Ἰουδαϊκῆς διασπορᾶς. Ἐκ τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες ἦσαν μέλη τοῦ πρεσβυτεριανοῦ Κολλεγίου, ἐξεύλιχθη κατόπιν ὁ εἰς ἐπίσκοπος, ὅστις ἴστατο ὑπὲρ τὸ Κολλέγιον τῶν πρεσβυτέρων. Πῶς τότε τοῦτο συνέβη, εἶναι ἐν ζήτημα, εἰς τὸ ὅποιον δὲν δύναται νὰ δοθῇ ἐνιαία ἀπάντησις, διότι ἡ ἐξέλιξις φανερώς δὲν ἐξετελέσθη ὁμοιομόρφως καὶ συγχρόνως. Ἐν ἀρχῇ τοῦ β' αἰῶνος ὅμως ὁ Ἰγνάτιος ἦτο μονάρχης ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας καὶ ἔγραψε πρὸς ἄλλους ὁμοίους του. Εἰς τὴν Δύσιν συνέβη τοῦναντίον.

508), ἀλλ' ὅμως δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψει μόνη καὶ δυσκόλως ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ. «Τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα» ἐμφανίζεται ὡς π ρ ω τ ὅ τ υ π ο ς δ η μ ι ο υ ρ γ ι α μ ε τ α γ ε ν ε σ τ ἔ ρ α, ἡ δὲ εἰσαγωγή τοῦ θεσμοῦ εἰς Ρώμην τίθεται ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Πίου (140-50), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Sohm, ὅστις δέχεται τὴν ἐποχὴν τοῦ Σίξτου (114-46). Ὁ Harnack ὅμως ἐδέχθη, ὅτι περὶ τὸ 115 ὑπῆρχον ἐπίσκοποι πόλεων εἰς Συρίαν καὶ Μ. Ἀσίαν καὶ ὅτι ἡ μορφή αὕτη προηγήθη τῆς ὑπάρξεως ἐπισκόπων μητροπολιτικῶν περιφερειῶν (Provinzialbischöfe). Ταῦτα διετύπωσε διὰ μακρῶν, ἐξ ἀφορμῆς γνώμης τοῦ Γάλλου Duchèsne ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπαρξίν ἐπισκόπου εἰς Βιένναν τῆς Γαλλίας περὶ τὸ 170 μ.Χ. (ἴδε Mission κ.λ.π. σελ. 440-485). Οἱ ἐπίσκοποι, συγκεντρῶσαντες τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρεσβυτερίου, διεδέχθησαν τοὺς προφῆτας καὶ διδασκάλους καὶ ὑπεσκέλισαν τοὺς πρεσβυτέρους¹.

Ἄλλ' ἄς στρέψωμεν τὴν προσοχὴν μας εἰς ἄλλον διαπρεπῆ ἱστορικόν.

Ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τοῦ κοσμικοῦ ἱστορικοῦ (Profanhistorikers) τῆς Προτεσταντικῆς θεολογίας Karl Müller: Kirchengeschichte τόμ. 1ος 1941³ σελ. 111 ἐξ.)², μνημονεύων τοὺς τίτλους τοὺς ἀπαντῶντας εἰς τὰς πηγὰς τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς, ἦτοι πρεσβύτεροι μόνον, ἐπίσκοποι, διάκονοι μόνον, καὶ τὰ τρία ὑπουργήματα, καὶ ἐπὶ πλέον «ἡγούμενοι καὶ προηγούμενοι» μόνον ἢ μετ' ἄλλων ὁμοῦ, καὶ ἐν τέλει τὰς σχέσεις (συνθήκας), αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι εὐθὺς ἀμέσως καθααί, «ἐπάγεται ὅτι» δὲν ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν ἐνιαία εἰκὼν καὶ πλήρως σύμμετρος ἐξέλιξις. Ἐπίσης εἰς τὰ ἐπὶ μέρους πολλὰ εἶναι ἐπισηφαλῆ καὶ ἀμφισβητήσιμα. Οἱ πρεσβύτεροι ἡγούμενοι δὲν εἶναι ὑπουργήματα, ἀλλὰ μία τιμητικὴ τάξις, ἀναπτυχθεῖσα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀρχικῆς Κοινοτήτος καὶ τῆς περιοχῆς τῆς, ἐνῶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι (Διδαχῆ), οὗς εὐρίσκομεν εἰς τὰς κ ο ι ν ὅ τ η τ α ς (ἀ ν τ ἰ Ἔ κ κ λ η σ ῖ α ς³) τοῦ Παύλου

1. Ἐν Mission, σελ. 354, δέχεται, ὅτι ἡ Χριστιανοσύνη τότε ἔλαβε τὰ Ἐκκλησιαστικὰ Ὑπουργήματα ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὰ τῆς Κοινοτήτος — ἀφορᾷ τὸ Ἐπισκ. ἀξίωμα, ὅπερ ἐκηρύχθη ὡς θεσμὸς ἐν τῷ ὁποίῳ ἐσυνεχίζετο ἡ Ἀποστολικὴ διαδοχὴ, καθ' ἣν ἕκαστος ἐπίσκοπος δὲν ἦτο μόνον ὁ φορεὺς ἐνὸς ὑπουργήματος, ἀλλ' ἴσχυεν ὡς ἐπίσκοπος τῆς Καθολ. Ἐκκλησίας. «Πρέπει ὅμως νὰ συμπληρωθῇ ἡ παρατήρησις διὰ τῆς ὑποδείξεως, ὅτι εἰς τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν ὑφίσταντο ἰδιότυποι θεσμοὶ (Einrichtungen-κατασκευαί), οἵτινες ὑπὸ τινά ἔποψιν, ὡς ἀναλογίαι πρὸς τὰ μεταγενέστερα ἐκκλ. ὑπουργήματα, δυνατὸν νὰ συμπεριλαμβάνωνται (sich fassenlassen).

2. Ὁ K. Müller, ἐκτὸς τῶν ἐν σελ. τοῦ παρόντος μνημονευομένων ἐργασιῶν, ὧν μόνον τμήμα εὑρον εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Θεολ. Σπουδαστηρίου, ἦτοι τὸ Zeit. f. neutest. Wiss. 28, τεῦχος 3/4, ἐδημοσίευσε καὶ τὸ ἄρθρον Kirchenverfassung des christlichen Altertums ἐν τῷ Λεξικῷ (Γ'. τόμῳ) «Die Religion in Geschichte und Gegenwart» ἐν τῷ ὁποίῳ συνοψίζει τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν του, τῶν δημοσιευθεισῶν εἰς τὸ ἀνωτέρω περιοδικόν, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐκφράσωμεν τὰς ἀπόψεις εἰς τὰς ἐπὶ μέρους κατωτέρω παρατηρήσεις.

3. Παραθεωρεῖται ὑπὸ τῆς Προτεσταντικῆς Ἱστοριογραφίας, ὅτι ἡ Ἀρχαία Ἐκκλησία ἐχρησιμοποίησε τὸν αὐτὸν ὄρον: Ἐκκλησία, διὰ τὸ ὅλον καὶ διὰ τὸ μέρος.

ἀποτελοῦσι τὴν δευτέραν μορφήν τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων. Ἀμφότεραι διεσώθησαν ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴν ἐποχὴν, μετὰ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἡ δευτέρα ὁμάς ἀνεπτύχθη εἰς πραγματικὸν ὑπουργήμα καὶ τοῦτο ἔπειτα διὰ τῆς σχέσεώς του πρὸς τὴν Εὐχαριστίαν προσέλαβεν ἄλλην μορφήν. «Ἡ πρώτη Κλήμεντος καὶ ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἑρμᾶ», (συνδέει δὲ ταῦτας μετὰ τῶν Ποιματορικῶν ἐπιστολῶν) παρουσιάζουσι «τοὺς ἐπισκόπους καὶ διακόνους» προερχομένους ἐκ τῆς τάξεως τῶν πρεσβυτέρων (δευτέρον στάδιον ἐξελίξεως), οὕτω δ' ἐνταῦθα τὸ πρῶτον (σελ. 114) «οἱ πρεσβύτεροι τῆς περιφερείας τῆς ἀρχικῆς κοινότητος ἠνώθησαν μετὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ διακόνων τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου. Ἀκόμη φαίνεται σαφῶς, ὅτι ἐν Ρώμῃ ἡ πρεσβυτερικὴ μορφή φαίνεται, ὅτι ἦτο ἡ ἀρχικὴ. Εἰς αὐτὴν προστετέθησαν νῦν, προφανῶς κατὰ τὴν Μεταποστολικὴν ἐποχὴν, οἱ ἐπίσκοποι, οἵτινες συνεφύησαν (verwachsen) μετὰ τῆς μέχρι τοῦ νῦν τιμητικῆς τάξεως καὶ ἔχουν παρὰ τὸ πλευρὸν τοὺς διακόνους· τὸ γεγονός τοῦτο συνετελέσθη διὰ τῆς Εὐχαριστίας.

Τὸ πλῆθος τῶν ἐπισκόπων ἴσχυεν ἐν Ρώμῃ καὶ Κορίνθῳ, ἐνῶ ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἑρμᾶ φαίνεται τοῦτο ὑπερνηκθῆν (σελ. 115), ἀλλὰ δὲν συνεκυβέρνα ὁλόκληρον, ἀλλὰ ἐξ ὑπαμοιβῆς (je nach dem es die Gemeinde oder das Presbyterium bestimmte, αὐτόθι σελ. 112). Ἐξετάζων δὲ μετὰ ταῦτα τὸν Ἰγνάτιον παρατηρεῖ, ὅτι οὗτος μαρτυρεῖ ἐπὶ τὸ ὀριστικώτερον (aufs bestimmteste), ὅτι ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Συρίᾳ πανταχοῦ μόνον εἰς ἐπίσκοπος ὑπάρχει καὶ μόνον εἰς ἐπιτρέπεται νὰ ὑπάρχη, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις τὸν ἀκολουθεῖ καὶ πρέπει νὰ συμφωνῇ μετ' αὐτοῦ, μόνον δὲ ὑπ' αὐτὸν ἢ τὸν ἐντεταλμένον του ἐπιτρέπεται νὰ ἑορτάζη τὴν Εὐχαριστίαν καὶ μετὰ τῆς συγκαταθέσεώς του ἐπιτρέπεται νὰ βαπτίξῃ καὶ νὰ τελῇ γάμους. Οἱ πρεσβύτεροι δὲν μετέχουσιν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς Εὐχαριστίας (!), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς διακόνους. Ταῦτα θεωρεῖ ὡς συγχώνευσιν τῶν ἀρχικῶν μορφῶν τῶν ἀρχικῶν χριστιανικῶν περιφερειῶν, ἢ δ' ἀνύψωσιν τοῦ Ἐπισκόπου περισσώτερον ἢ ἐν Ρώμῃ συνετελέσθη διὰ τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰγνατίου μαρτυροῦσι σαφῶς, ὅτι ἡ βαθμὶς αὕτη τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἐπισκοπικοῦ ὑπουργήματος μόνον ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπετεύχθη καὶ εἰδικῶς τονίζουσι τὸ δικαίωμα αὐτοῦ ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ὑπουργήματος τοῦ διακόνου. Μεθ' ὃ ὁ K. Müller ἐπιλέγει (σ. 116 ἐξ.). Τὰ αἴτια τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιωματος δὲν γνωρίζομεν. Καὶ ὅλαι αἱ προσπάθειαι νὰ καθορισθῇ ἡ περιφέρεια τῆς ἀρχικῆς τῶν ἐμφανίσεως ἀπέβησαν μάταιαι. Δὲν γνωρίζομεν πρὸ παντὸς πότε εἰσῆχθη εἰς Ρώμην. Κυμαίνεται τις μεταξὺ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Κλήμεντος (περὶ τὸ 88), ἢ ἀκόμη ἐνωρίτερον ἐπὶ Λίνου τῷ 64 μ.Χ. (Lightfoot), τὴν ἀρχὴν τοῦ β' αἰῶνος (περὶ τὸ 107), τὸ βραδύτερον ἐπὶ Σίξτου (περὶ τὸ 114/16) ἢ ὡς ὁ Sohm ἐπὶ Πίου (140-150), τὴν ἀποψιν τοῦ ὁποῖου δέχεται καὶ ὁ Harnack. Δὲν δύναται τις νὰ ἀποφασίσῃ, ἐὰν εἰσῆ-

χθη ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν, ἢ τὸναντίον, ἢ ἴσως εἰς διάφορα σημεῖα ἀνεφάνη ἀφ' ἑαυτοῦ. Κατὰ τὴν ἀνούψωσιν τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος εἰς τὸ ὕψος, τὸ ὁποῖον παριστᾷ ὁ Ἰγνάτιος ἴσως συνειργήσαν οὐσιαστικῶς τοπικὰ ἢ προσωπικὰ αἴτια—ἢ προσωπικότης τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰγνατίου, ἢ ἀντίληψις του περὶ τῆς Εὐχαριστίας. Ὅτι αὕτη προσετέθη διὰ τὴν κοινότητά του ν' ἀπαιτῆ ἀπὸ τὰς ἄλλας κοινότητας, δὲν εἶναι ἀνάγκη βεβαίως νὰ ἔχη ἰσχύσει ἀπὸ μακροῦ πανταχοῦ. Τὸν β' αἰῶνα τὸ μοναρχικὸν ἀξίωμα κατέστη κανὼν, ὅπου ὑπῆρχον ἐπίσκοποι. Ὁ Συρία πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε μόνον αὐτὸς ἐπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας¹ καὶ αὕτη ἢ κατάστασις ὑπῆρχε πιθανῶς ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει. Ἄγνωστον πλήρως παραμένει πῶς διωκοῦντο μικραὶ Ἐκκλησίαι μακρὰν κείμεναι ἀλλήλων. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ α' αἰῶνος γνωρίζομεν, ὅτι ἡδύνατο νὰ ὑπάρχη τὸ ἐπισκοπικὸν πολιτεῦμα εἰς μικρὰς κοινότητες (πηγαὶ Α' τῶν Ἀποστολ. Διατάξεων). Εἰς ἄλλας δυνατὸν ὅμως ἐπίσης νὰ ὑφίστατο ἐν συνεχείᾳ τὸ πρεσβυτριανὸν σύστημα. Μεθ' ὃ ἐπάγεται λίαν χαρακτηριστικῶς ὁ Η. Δὲν γνωρίζομεν τοῦτο, ἀλλὰ πόσον πολλὰ εἶναι δι' ἡμᾶς ἐντελῶς ἄγνωστα, καὶ ὅμως ὑπῆρξαν (πρβλ. σελ. 117). Μετὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Πολιτεύματος, ὅπως γίνεται φανερόν ἐν τῇ Α' Κλήμεντος καὶ τοὺς Ἰγνατιανούς, ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος πρὸς τὸν Καθολικισμόν. Τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα ἐφθασε τὴν πρώτην βαθμίδα τῆς ἀνάδοῦ του. Κατέχει κατὰ θεῖαν διάταξιν τὸ πρῶτιστον δικαίωμα εἰς τὸ κέντρον πάσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐνεργείας, τὴν Εὐχαριστίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἐπεκτείνει πάντοτε περαιτέρω τὴν ἰσχύν του κατὰ τὰς ἐπομένους γενεάς.

Παρέθηκα σχετικῶς λεπτομερέστερον τὰς γνώμας τοῦ Karl Müller, διότι οὗτος ἐθεωρεῖτο ὁ κλασσικὸς ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς τῶν χρόνων μας ἐν Γερμανίᾳ καὶ διότι κατ' ἀρχὴν εἰς αὐτὸν δύναται τις νὰ ἴδῃ πόσον προσεκτικωτέρας μεταχειρίσεως τυγχάνουν ἡ «Διδαχὴ» καὶ ὁ «Ποιμὴν» τοῦ Ἐρμᾶ, ὧν ἡ ἔρευνα προηγεῖται τῆς τοῦ Κλήμεντος καὶ τῆς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου, καίτοι αἱ τελευταῖαι πηγαὶ καὶ καλλίτερον χρονολογημέναι εἶναι καὶ προηγοῦνται χρονικῶς ἔτι δὲ καὶ ὁ τοπικὸς προσδιορισμὸς των εἶναι ἀσφαλῆς. Ταῦτα μαρτυροῦν, ὅτι ἐν τῇ παρούσῃ ἐρευνῇ ὁρμώμεθα ἀπὸ διαφόρου βόσκους, ἐκείνης τῆς προτεσταντικῆς κριτικῆς. Ἀλλὰ ἡ γνώμη τοῦ Η. Lietzmann (†1942), διαδόχου τοῦ Harnack ἐν Βερολίνῳ, εὐρίσκεται μὲν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ὅμως ἐν τισιν εἶναι πρωτότυπος. Τὰ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου μαρτυρούμενα καὶ πρὸ αὐτοῦ ὑπάρχοντα (σελ. 147) ἀρχικὰ πνευματικὰ ὑπουρ-

1. Τοῦτο ἀντίκειται τοῦτο μὲν πρὸ τὸ Φιλαδ. Χ,2 καὶ πρὸς τὰ ἀσφαλῆ δεδομένα, ἅτινα προκρίπτουσιν ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν περὶ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Μ. Ἀσίας ὑπαρχουσῶν εἰδήσεων τῶν χρόνων τοῦ Ἰγνατίου πρὸς τὴν ἀνωτέραν περὶ Συρίας εἰδησιν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐν Συρίᾳ Ἐκκλησία ἦτο ἀρχαιότερα τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ, τοῦλάχιστον κατὰ 15 ἔτη, ἡγεῖτο δὲ τῆς Ἱεραποστολῆς ἥδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Παύλου. F.I.K.

γήματα (Urämter): τῶν Ἀποστόλων, Προφητῶν καὶ Διδασκάλων, διετηρήθησαν καλῶς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ β' αἰῶνος (Διδαχὴ κεφ. 11-15 Zeits. Wiss. Theol. 55,108 ἐξ), ὡς ὑπουργήματα ἐξυπηρετοῦντα ὄλην τὴν Χριστιανοσύνην. Παραλλήλως πρὸς ταῦτα ὑπάρχουν ἀκόμη ἕτερα, τὰ ὅποια προῦκυψαν ἀπὸ τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας, παρὰ τὴν καιρικὴν ἐξιδανίλευσιν (Idealisierung): ἐν τῇ πραγματικότητι ἐξεβλάστησαν ἀπὸ τὰς κοινωνιστικὰς ἀνάγκας τῆς καθ' ἑκάστον κοινότητος, «διὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν κοσμικῶν ἐργασιῶν τῆς ἐξωτερικῆς τάξεως καὶ τῶν οικονομικῶν (ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι) αὐτῆς καὶ μάλιστα τῶν πτωχῶν. Πῶς προῆλθεν ὁ τίτλος δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ φαίνεται ἀσφαλὲς οὐχὶ ἐξ Ἰουδαϊκῆς χρήσεως, ἀλλὰ ἐν Ἐκκλησίᾳ ἐξ Ἑθνῶν, πιθανῶς ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὁπόθεν διεδόθη εἰς τὰς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας. Διὰ τῆς λέξεως ἐπίσκοπος ἠδύνατό τις, εἰς ἀναριθμήτους δυνατότητας χρησιμοποίησεως αὐτῆς τῆς λέξεως, νὰ ὀνομάζῃ εὐχαρίστως τὸν ὁδηγὸν τῶν ἐργασιῶν τῆς κοινότητος, εἰς ἣν ἦσαν ἐμπιστευμένα τὰ οικονομικὰ», ἐνῶ ὁ διάκονος ἦτο βοηθὸς τῶν τραπεζῶν καὶ ὑπρέτης τῆς κοινότητος κατὰ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν (Ἰγν. Τραλ. 2,3. Ἰουστ. Ἀπολ. 65,5. 67,5) καὶ τὴν περιποίησιν ἀσθενῶν καὶ βραδύτερον βοηθὸς τῶν ἐπισκόπων. Ἀμφότερα τὰ ὑπουργήματα ἀνετίθεντο δι' ἐκλογῆς (Διδαχὴ 15,1), ὅπερ θὰ συνέβαινε καὶ ἐπὶ Παύλου. Τοῦτο ἐθεώρουσαν ὡς κρίσιν τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνεργοῦντος πνεύματος καὶ ὡς χαρισματοῦχον (Παῦλος). Οὗτοι προήρχοντο ἐκ τῶν γνωστῶν ἀνδρῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν ἤξιον τις παρ' αὐτῶν ἢ κοινὰς ἱκανότητας ἐνὸς κανονικοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ χαρισματοῦχοι, εἰς οὓς ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο θαυμαστὴν δύναμιν, ἦσαν ὑπεράνθρωποι... Οἱ χαρισματοῦχοι μόνον ἦσαν φορεῖς ὑπουργήματος τῆς μεγάλης ὁλοκλήρου τὸν κόσμον περιβαλλούσης Κοινότητος τοῦ Θεοῦ, τῆς Μιᾶς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι ἦσαν ἀπλοῖ βοηθοὶ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς κοινῆς κοινότητος (καθαρῶς τεχνικὰ ὑπουργήματα 2,47), δηλαδὴ ἐνὸς τυχαίου γηγένου θεσμοῦ εἰς ὃν δὲν ἀνῆκεν ἐν χριστιανικῇ ἐννοίᾳ, οὐσία. Ἦσαν κατωτέρου δικαίου καὶ μειονεκτικῆς ὑπολήψεως (Διδαχὴ 15,2 πρβλ. αὐτόθι τόμ. 3, σ. 202). Οὗτοι ὅμως βαθμιαίως καὶ ἐν ἀὔξανόμενῳ μέτρῳ ἀνέλαβον, ὅπως βλέπομεν περὶ τὰ τέλη τοῦ α' αἰῶνος ἐν τῇ Ἀ' Κλήμεντος, τὰς ἰδιαζούσας πνευματικὰς ἀποστολὰς καὶ λειτουργικὰς ἐνεργείας (ὅταν ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὸν β' αἰῶνα πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν αἱρέσεων ἐδημιούργησε τὸν κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἐνίσχυσε τὰ σύμβολα πρβλ. 2,47) πιθανῶς ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ, ὅταν τὸ ἐνθουσιαστικὸν χάρισμα τῶν προφητῶν ἐγένετο (κατὰ τὴν Διδαχὴν 15,2) σπανιώτερον (σ. 202-3)¹. Οὕτως ἀπέβησαν οἱ κανονικοὶ ἰθύνοντες τὴν λειτουργίαν (κεκλημένοι εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὡς διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων 2,47), χωρὶς ν' ἀποβάλλωσι τὰς τεχνικὰς τῶν ἀρμοδιότητος. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι συνήλωσαν ἐν τῷ προσώπῳ τῶν πνευμα-

1. Γενικεύσεις μὴ ἐπιτρεπόμεναι ἀπὸ τὰ κείμενα.

τικὴν καὶ κοσμικὴν δύναμιν τῆς ὄλης κοινότητος (2,48). Ἐν ὅσῳ ἦσαν διοικητικοί-οἰκονομικοὶ ὑπάλληλοι θὰ ἠδύνατό τις βεβαίως νὰ τοὺς τοποθετῇ ἐν ἕσῃ μοίρᾳ πρὸς τοὺς προϊσταμένους τῶν Ἰουδαϊκῶν κοινοτήτων, νὰ ἀξιοῖ τις τὸν χρονικὸν περιορισμὸν τοῦ ὑπουργήματός των καὶ τὴν ἄσκησιν.

Ὁ χαρισματοῦχος δὲν ἦτο, τοῦτο εἶναι αὐτονόητον, ἐκπτώσιμος, διότι ἔλαβε τὸ ὑπουργημά του παρὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς παροχῆς τοῦ πνεύματος καὶ ἠδύνατο μόνον δι' αὐτοῦ νὰ τὸ συναπολέσῃ μετὰ τοῦ πνεύματος· ὅταν τις δὲ ἐκλεγεί ἐπίσκοπος ἔλαβε τὴν θέσιν τοῦ χριστιανοῦ προφήτου «ἦτο φυσικὸν νὰ τῷ παραχωρηθῇ καὶ ἡ ἀνωτέρω ιδιότης καὶ τοῦτο ἀκριβῶς διδάσκει ἡ Α' Κλήμεντος διὰ τοὺς Κορινθίους, διὰ δικαιολογίας, ἡ ὁποία ἐγένετο ἀποφασιστικῆ, δι' ὄλην τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ θέσις τῶν κληρικῶν ἐπισκόπων καὶ διακόνων νομιμοποιουμένη ἀποστολικῶς διὰ τῆς θείας θελήσεως καὶ αὐθεντίας (Α' Κλήμ. 441-3 καὶ 40,5) ἀποτελεῖ ἰδιάζουσαν τάξιν διαφόρου τῶν λαϊκῶν¹». Εἰς τοῦτο κεῖται ἐν σπέρματι ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ ἀμεταβλήτου χαρακτῆρος (indefibilis) τοῦ κλήρου καὶ δὲν ἐχαρακτηρίσθη ἀδίκως ἡ καταγραφή αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου, ὡς ἡ ὥρα τῆς γενέσεως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Ὁ L. διαβλέπει ἐνταῦθα τὴν ὑπαρξίν τῆς διδασκαλίας περὶ διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων, λέγων, ὅτι, ἐνῶ ἄλλοτε τὸ κοινὸν ἐξέλεγε τοὺς ἐπισκόπους τῆς, ὡς τεχνικοὺς λειτουργοὺς, τὰρᾳ ἐκλέγουν οἱ ἐπίσκοποι τοὺς διαδόχους των καὶ ἡ κοινότης κρατεῖ «τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιδοκιμασίας», ὅπερ διατηρεῖται μέχρι σήμερον, ὅτε ὁ νεοκλεγείς Πάπας, ἐμφανιζόμενος ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ Ἁγ. Πέτρου, ἐπιδοκιμίζεται ὑπὸ τοῦ πλήθους.

Καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς Διδαχῆς τῶν 12 Ἀποστόλων σημεῖφ τῆς ἱστορικῆς ἐκθέσεως ὁ L. ἀπλῶς μνημονεῦει περὶ Ἐπισκόπων καὶ Διακόνων ἀλλ' εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι πραγματεύεται περὶ τοῦ περιεχομένου ταύτης μετὰ τὴν Καθολικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰακώβου καὶ πρὸ τῆς πρὸς Ἑβραίους, τῆς Α' Πέτρου, τῆς πρὸς Ἐφεσίους, τῶν Ποιμαντορικῶν ἐπιστολῶν, ἃς κατατάσσει εἰς τὴν Μεταποστολικὴν ἐποχὴν. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐν τέλει τῆς περὶ τοῦ Ἰγνατίου ἐκθέσεως (2,263-4) παρατηρεῖ μὲν ὀρθῶς, ὅτι διὰ τοῦ Ἰγνατίου «Οἱ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπολυτρωθέντες ἀποτελοῦσι μίαν μεγάλην πνευματικὴν ἐνότητα τῶν Ἁγίων» (Φιλαδ. 5,2. Σμυρ. 8,2), ἀλλὰ προσθέτει, ὅτι ἀ σ υ ν ε ι δ ῆ τ ω ς συντελεῖται ἡ ἀνάδειξις παραπλευρῶς νέας ἐνότητος, ἥτις, ὅχι μόνον τὸ ἀνθρώπινον καὶ ὑπηρεσιακόν, ἀλλὰ καὶ τὸ θεολογικὸν ἐνδιαφέρον, κ α τ α ν ο ε ῖ, ἦτοι ἡ ἐπὶ μέρους κοινότης καὶ μάλιστα ἐν τῇ ὀργανώσει αὐτῆς ὡς σῶμα, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ τριπλῶς κλιμακωθέντος κλήρου (Ἐπίσκοπος, κολλέγιον τῶν Πρεσβυτέρων καὶ διάκονοι) ἐν τῷ ἐπισκόπῳ ἐνσαρκοῦται ἡ ἐνότης τῆς κοινότητος.

1. Ἴδε προηγ. παρατήρησιν.

Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ἡ ἐκθεσις, συμφώνως πρὸς τὰ κείμενα, ἀνευ ὅμως λεπτομερειακῶν διακρίσεων, χάριν συντομίας, μεθ' ἧ παρατηρεῖ, ὅτι «ἐν τῇ Α' Κλήμεντος δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν «τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς θείας κατὰστάσεως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ὑπουργήματος τῶν ἐπισκόπων καὶ διακόνων ἐν τῇ γενέσει τῆς. Οὕτω δ' ἀνευρίσκομεν ταύτην παρὰ τῷ Ἰγνατίῳ ἤδη ὡς ἐτοιμὴν καὶ διὰ τὴν Συρίαν καὶ διὰ τὴν Δ. Μ. Ἀσίαν ἰσχύουσαν ὡς γεγονός». Ὁ Ἰγνάτιος προσπαθεῖ κατ' ἄλλον τρόπον νὰ θεμελιώσῃ τὴν θέσιν τοῦ ἡ ὁ Κλήμης διὰ τῆς ἀδιακόπου καὶ ὑποτυπώσεως τῆς θείας αὐθεντίας αὐτοῦ τοῦ πνευματικοῦ μονάρχου τῆς καθ' ἕκαστον κοινότητος καὶ διὰ τούτου νὰ ἀνεγείρῃ ἕνα ἀνυπέβλητον ἀμυντικὸν περιτείχισμα ἐναντίον ὅλων τῶν ἐξωθεν ἐπιθέσεων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν κινδύνων σχίσματος (πρβλ. 2,47 ἐξ.). Παρὰ ταῦτα ὅμως κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ὑπῆρχον περιοδεύοντες προφῆται¹, ἀπολαύοντες μεγάλης τιμῆς, ὡς φορεῖς «πνευματικοῦ ὑπουργήματος» (2,44), ἀλλ' ἡ Διδαχὴ μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἀπατεῶνες, διὸ καὶ δίδει ὀδηγίαν πρὸς ἔλεγχον τοῦ προφητικοῦ ἀξιώματος (πρβλ. καὶ Λουκιανοῦ, Περὶ Γρίνου τελευτῆς· Κέλσου παρὰ τῷ Ὠριγένῃ 7,9-11). Ἐν τούτοις ὅμως ἡ μεγάλη ἀποχὴ τῆς χριστιανικῆς προφητείας εἶχε παρέλθει καὶ ὅ,τι εἶδεν ὁ Κέλσος, εἶναι μικροὶ ἄνθρωποι εἰς τὴν γεωγραφικὴν καὶ πνευματικὴν περιφέρειαν τῆς Ἐκκλησίας, οἷτινες συλλέγουσι τὰ ὑπολείμματα τῆς τιμῆς ἑνὸς καταπεσόντος θεσμοῦ».

Ὁ L. (2,48), στηριζόμενος εἰς τὸ Πολυκάρπου 5,3 καὶ 6,1, λέγει εἰδικώτερον, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐμφανίζονται παρὰ Ἰγνατίῳ οἱ 3 ἱερατικοὶ βαθμοὶ ἡ Ρώμη καὶ οἱ Φίλιπποι δὲν γνωρίζουσι τὴν μορφήν τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. (Τοῦτο εἶναι σημαντικόν, ἐπὶ μέρους πρόβλημα τῆς ἡμετέρας ἐρεῦνης). Ἐπὶ δεκαετηρίδας ὅλας διευτώθησαν θεωρίαι, αἱ ὁποῖαι ἔπρεπε νὰ ἐρμηνεύσουν καταφανῶς, ποία ὑπῆρξε ἡ γένεσις τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος ἐκ τῆς ἀρχικῆς συλλογῆς διευθύνσεως τῆς κοινότητος, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν οὐδέποτε πραγματικῶς νὰ παράσχωσιν αὐτὴν τὴν ἐκδούλευσιν. Γεγονὸς εἶναι, ὅτι, κατὰ τὴν στροφὴν τοῦ Α' αἰῶνος, ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν μερικαῖς μεγαλυτέραις πόλεσι τῆς Μ. Ἀσίας κατηργήθη² τὸ πολυκέφαλον τῆς ἡγεσίας καὶ ἡ πλήρης δύναμις μετεβιβάσθη εἰς ἕνα μοναδικὸν ἐπίσκοπον. Τὸ πρεσβυτέριον ἀπέβη συμβουλευτικὸν ὄργανον, ἀλλ' ὅμως ὑποταγμένη ἀρχὴ καὶ ἔμειναν καὶ οἱ διάκονοι «συνδεδεμένοι» μετὰ τοῦ ἐπισκόπου. Ἐάν τις ἐρευνήσῃ τὸν λόγον τῆς μεταβολῆς, θὰ ἠδύνατο ἡ ἀκόλουθος ἀπλῆ ἀπάντησις πιθανῶς ἐπίσης νὰ εἶναι ἡ ἀρμόζουσα:

1. Οὐχὶ εἰς πάσας τὰς περιοχάς, διότι δὲν μαρτυρεῖται εἰς τὰς πηγάς, ἀλλὰ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ.

2. Ἡ κατάργησις ἀποτελεῖ πρᾶξιν βαρυσήμαντον καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ μνημονεύηται εἰς τὰς πηγάς.

«άνεγνωρίσθη, ὅτι εἰς δυσκόλους χρόνους—καὶ ἴστατο τότε ἐνταῦθα ἐν ἀγῶνι πρὸς τὴν Γνώσιν—ἡ συγκέντρωσις τῆς δυνάμεως εἰς μίαν χεῖρα δίδει τὴν ἀσφαλεστέραν ἐγγύησιν διὰ τὴν καλὴν καθοδήγησιν καὶ ἐνήργησε κατ'αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν (πρβλ. W Bauer: Rechtsgläubigkeit und Ketzerei σ. 65-74. H. Koch, ἐν Z. f. neut. W. 19, 81-85 K. Müller, ἐν Abh. der Berliner Akad. 1922 N. 3, 6).

Τὰ τρία βιβλία ἀτυχῶς δὲν ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν. Ἡ ἐπιτυχία συνίστα τὸ βῆμα αὐτὸ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ οὕτω διεδόθη βαθμιαίως τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα εἰς ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν. Μόνον ὡς θαυμαστὰ ὑπολείμματα ἐνὸς ἐξαφανισθέντος κόσμου ἀπαντῶνται εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν εἰσέτι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ «τὸ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι». Δυνατὸν, ὅμως, παραπλεύρως νὰ συνέστησε τὴν ἰδέαν τοῦ ἐνὸς ἐπισκόπου καὶ ἡ λειτουργικὴ ἀπαίτησις τῆς Εὐχαριστίας εἰς μίαν κοινωτικὴν Ἐκκλησίαν (Müller, Z. neut. W. 28, 295) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς οἰκιακὰς συγκεντρώσεις προσευχῆς. Ὁ ἐπίσκοπος κατὰ τὸν Ἰγνάτιον ἦτο ὄχι μόνον ὁ ἀρχιερεὺς καὶ ὁ ὀδηγός, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ ὑψίστη αὐθεντία τῆς διδασκαλίας. Διὰ τὸν Α' αἰῶνα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν (σελ. 50), ὅτι ἡ διέθυνσις τῆς κοινότητος, σχεδὸν χωρὶς ἐξαιρέσεων (ἰδιαιτέρα κατάστασις ἐν Ἱεροσολύμοις), ἦτο συναδελφικὴ διὰ τῶν πρεσβυτέρων, εἰς οὓς περιελαμβάνοντο ὄχι μόνον τὰ ὑπουργήματα καὶ οἱ χαρισματοῦχοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι τετιμημένοι ἄνδρες ἰδιαιτέρως οἱ μάρτυρες (Ἐρμᾶ Ὁράσ. 3, 1, 9. Ἰππόλυτος κ.ο. 34, Müller, Abh. der Berl. No = 3, σ. 4) καὶ ἐνίοτε γυναῖκες (Müller, ἐν Z. f. neut. W. 28, 275). Εἰς τὰς κοινότητας τοῦ Παύλου ὁμῖλοι τις περι ἐπισκόπων καὶ διακόνων ὡς ὑπαλλήλων τῆς κοινότητος καὶ διέκρινε τούτους τῶν χαρισματούχων Ἀποστόλων, Προφητῶν καὶ Διδασκάλων, ὡς ἰθύνοντας τὴν λατρείαν. Εἶδομεν πῶς αἱ ἀντιθέσεις αὗται ἐξηφανίσθησαν ἐπ' ὅσον αἱ ἰδιότητες τῶν πνευματικῶν μετεβιβάσθησαν εἰς τοὺς ἐπισκόπους καὶ διακόνους. Πολὺ ὅμως ἐνωρὶς ἐγένετο χρῆσις τοῦ ἡγιασμένου ἐκ τῆς Π.Δ. ρόλου τοῦ Πρεσβυτέρου, διὰ τὸν χορὸν τῶν ἰθύνοντων ἀνδρῶν τῆς κοινότητος εἰς οὓς ὁ τίτλος οὗτος ἦτο ξένος¹. Ἐν πάσῃ περιπτώσει περὶ τὸ 140 ἴστατο ἐπικεφαλῆς τῆς ἐν Ρώμῃ κοινότητος τὸ Κολλέγιον τῶν Πρεσβυτέρων, καθ' ὃν χρόνον ὀνομάζονται, ὡς εἰδικοί φορεῖς ὑπουργήματος, «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» (Zeit. f. Wiss. Theol. 5, 136-140) εἰς οὓς ἀνῆκεν ἡ μέριμνα διὰ τοὺς ἀπόρους, τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανά. Οἱ εἰρημένοι ἦσαν ἰσότιμοι πρὸς τοὺς προηγθέντας ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, ἔχοντες τὰς ἰδιότητας τῆς Πνευματικῆς λειτουργίας (Ἐρμην.

1. Ἐν τῇ πραγματικότητι συνέβησαν ἐντελῶς ἀπλοῦστερα πράγματα ἀπ' ὅ,τι ὑποθέτουν οἱ Προτεστάνται συγγραφεῖς, ἐρμηνεύοντες λίαν ἐλευθέρως τ' ἀποσπάσματα. Οὗτοι ὑποθέτουσιν ἐκ τῶν προτέρων, πρῶτον, ὅτι ὑπῆρξε πολλαπλῆ ὀργάνωσις—ὄχι διαφορὰς κατὰ τόπους τῆς αὐτῆς θεμελιώδους ὀργανώσεως (οἱ χαρισματοῦχοι δὲν ἦσαν οὔτε ἡδύνατο ν' ἀποτελέσουν ὀργάνωσιν)—καὶ ἀντίθεσις: Πνεύματος καὶ ὑπηρεσίας. Αἱ πολλαὶ ὑποθέσεις καὶ αἱ ἐρμηνεῖαι φέρουν μόνον σύγχυσιν.

Sim. 3.5,1.9,26,27) ἀνήκουσιν ἀναμφιβόλως εἰς τὸν κύκλον τῶν πρεσβυτέρων. Ὁ L. παρατηρῶν, ὅτι ὁ διευθύνων τὴν λειτουργίαν πρεσβύτερος ἦτο ἐπίσκοπος (Ἰουστ. Ἀπολ. Α', 67-6) καὶ στηριζόμενος εἰς τὰ χωρία τοῦ Ἑρμᾶ, (ἐν σελ. 11 Ὁράσ. 3,9,7-10 Παρβλ. 8,7,4-6) συμπεραίνει, ὅτι ἡ ἐν τῇ Α' Κλήμεντος καὶ τῇ Διδαχῇ σημειουμένη διδασκαλία τῆς μεταβιβάσεως πνευματικοῦ ὑπουργήματος εἰς τοὺς ἐπισκόπους ἔχει ἤδη προοδεύσει (οἱ χαρισματοῦχοι ἦσαν ὀλίγοι), ἀλλὰ ἡ ἐξέλιξις ἐντὸς τοῦ Πρεσβυτερίου δὲν ἔχει συμπληρωθῆ, δὲν ἐλλείπουσι δὲ ἔριδες διὰ τὴν τάξιν πρωτοκαθεδρίας καὶ τὴν τιμὴν ὑπαινίσσεται δὲ ὁ συγγρ. τὸν Ποιμ. τοῦ Ἑρμᾶ τὸ περὶ πρωτοκαθεδριτῶν, ὅπως ἀνεπαρκῆς διὰ τὰ στηρίξῃ θεωρίαν. Τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα προετοιμάζεται καὶ εὐρίσκει φυσικὰ ἀντίστασιν παρὰ τῷ κολλεγίῳ τῶν Πρεσβυτέρων, τὸ ὁποῖον ὑπεραμύνεται τῶν ἐκ παραδόσεως δικαιωμάτων. Ὁ ἀγὼν κατέστη ἀποφασιστικὸς περὶ τὸ τέλος τοῦ Β' αἰῶνος, ὅτε ἀναμφιβόλως εἰς ἐπίσκοπος προέτατο τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ἐξ εὐγενείας δὲ ἐπὶ μακρὸν ὠνόμαζον τοὺς πρεσβυτέρους συναδέλφους καὶ συμπρεσβυτέρους. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Ἀνικητοῦ καὶ τοῦ Σωτήρος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία διὰ τὸν μοναρχικὸν χαρακτήρα αὐτοῦ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ἀλλ' ὁ πρῶτος κατάλογος τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπισκόπων, ὁ παρὰ τῷ Εἰρηναίῳ διασωθεὶς, προὐκλήθη πιθανῶς ἐκ προσωπικοτήτων τοῦ Κολλεγίου τῶν πρεσβυτέρων, οἵτινες εἴτε ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου εἴτε παραλλήλως διηύθυνον τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ κ α τ ἄ λ ο γ ο ς κ α τ ε σ κ ε υ ἄ σ θ η, διὰ τὰ ὑποστηρίξῃ τὴν διδασκαλίαν περὶ ἀποστολικῆς διαδοχῆς τῶν νῦν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης. Ὁ Lietzmann, ἐξετάζων περαιτέρω τοὺς ἐπισήμους καταλόγους, ἀποφαίνεται ὅτι, καὶ ἐν Ἀνατολῇ βραδέως ἐν τῇ ἐνδοχώρᾳ ἐπεκράτησε τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα. Ἐν συνεχείᾳ δὲ παρατηρεῖ, ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὰ αὐτὰ ἰσχύουν, ὡς τὰ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης.

Ὁ R. Knopf (Einführung in das. N. T. σ. 374) λέγει τὰ ἐξῆς: Εἰς τὰς κοινότητας τοῦ Παύλου ἴσταντο ἐπικεφαλῆς αὐτῶν, ὡς ἀρχηγοί, οἱ ἀπόστολοι, προφῆται καὶ διδάσκαλοι καὶ οἱ ἀδιαμόρφωτοι, οὐχὶ δι' ἐκλογῆς, διοριζόμενοι «ἐργαζόμενοι» ὑπῆρέται καὶ προϊστάμενοι, οἱ ἐν Φιλίπποις 1,1 ὀνομαζόμενοι ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι (σελ. 350). Εἰς τὰς πηγὰς τῆς ἐποχῆς ταύτης (Μεταποστολικῆς) δεῖκνύεται ἡ πρώτη βαθμὶς τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως, μία περιοσώτερον ὑπηρεσιακῆ (ὄχι χαρισματοῦχος) θέσις τῶν «προηγουμένων», οἵτινες περισσώτερον ἢ ὀλιγώτερον συμπίπτουσι πρὸς τὴν ἐν τῇ κοινότητι τοῦ Παύλου νεωστὶ ἐμφανισθεῖσαν ὁμάδα τῶν πρεσβυτέρων, οἱ ὅποιοι ἐν Ἑβρ. καὶ ἐν Α' Κλήμεντος ὀνομάζονται ἡγούμενοι. Ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις ὑπῆρξεν ἡ τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. Εἰς τὰς ἀνωτέρω κυρίας πηγὰς περιλαμβάνει τὰς Ποιμαντορικὰς ἐπιστολάς. Ἀναγνωρίζει τὸ σποραδικὸν τοῦ ὕλικου καὶ συνιστᾷ νὰ μὴ γίνωνται γενικεύσεις, διότι ὑπῆρχον διαφοραὶ ἐν ταῖς κοινότησιν. Ὅ,τι ἴσχυεν ἐν Μ. Ἀσίᾳ δὲν εἶναι ἀνάγκη

νά συνέβαινε καὶ εἰς Μακεδονίαν, ἐνθα ἦτο ἡ ἐξέλιξις ἐν ἀρχῇ. Τοῦτο τὸ βλέπομεν ἰδίως ἐν τῷ ζητήματι τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἀνεπτύχθη, ὡς δευτέρα βαθμὶς ἐν τῇ ἐξελίξει, διὰ τῆς ἐκ τοῦ Κολλεγίου (ἐννοεῖ Πρεσβυτ.) τῶν Ἰσῶν, ἐξ ὑψώσεως ἐνός, ὅστις λοιπὸν ἀνέλαβεν ὡς ἐπίσκοπος τὴν ἀρχιερίαν ἐν τῇ κυρίᾳ καὶ στενῇ σημασίᾳ. Οὕτως, ὅπου εἰς ἐπίσκοπος, ὡς κεφαλὴ τῆς Κοινοτήτος, ὠργάνωσε τὴν Ἐκκλησίαν ἐκεῖ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἐτοίμη.

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος ἀνάγονται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Β' αἰῶνος, ἀλλ' εἶναι κεκαλυμμέναι εἰς τὸ σκότος (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 2,3 ἄγγελος=ἐπίσκοπος; γ' Ἰωάνν. 9). Καθαρὰ εἶναι ἡ κατάστασις εἰς τὰς Ποιμαντορικάς, ἐν αἷς γίνεται διάκρισις Ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων¹ (I Τιμ. 3,2. Τιτ. 1,7) καὶ παρὰ τῷ Ἰγνατίῳ. Ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Συρίᾳ (Ἀντιόχεια) ὑπάρχει μοναρχικὸς ἐπίσκοπος, ἀλλ' ἡ θέσις τῶν πρεσβυτέρων εἶναι ὀλίγον καθαρὰ, ἀλλ' οἱ διάκονοι συνδέονται στενότερον τούτων μετὰ τοῦ ἐπισκόπου (Τραλ. 2.3). Ποῦ ἐγενήθη αὐτὸς ὁ καθ' ὑπερβολὴν ἀσυνήθης (ungemein) σπουδαῖος καὶ με βαρείας συνεπειάς νεωτερισμὸς² τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος; ἔρωτᾷ ὁ Κ. Μόνον εἰκασίας δυνάμεθα νὰ ἐξωτερικεύσωμεν, αἱ ὁποῖαι πάντοτε περιορίζουν τὸ πεδίον, διότι οὔτε ἡ Ρώμη οὔτε ὁ Ἑρμᾶς τὴν γνωρίζει καὶ δὲν τὸ προϋποθέτει εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους. Μόνον ὁ Ἰουστῖνος I, 67, 4 φαίνεται νὰ τὴν γνωρίζῃ. Ἡ Μακεδονία, ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Αἴγυπτος ἀποκλείονται. Μόνον ἡ Συρία καὶ ἡ Μ. Ἀσία ἀπομένουν (Ἰωάννης Γραμμ.) περὶ τὴν στροφὴν τῆς Α' ἐκατονταετ. (τὸ 95-105;) φαίνεται αὐτὴ ἡ ἐξέλιξις³.

Ἀφιέρωσα δυσαναλόγως πολλὰς σελίδας εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν Προτεσταντικῶν γνῶμῶν, ἐπειδὴ ἐκεῖθεν προῆλθον αἱ ποικίλοι θεωρίαι καὶ ἀπόψεις περὶ τῆς γενικῆς εἰκόνας τοῦ πολιτεύματος τῆς τε Ἀποστολικῆς καὶ τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς καὶ εἰς τὴν ἐρμηνεϊαν τῶν λεπτομερειῶν τῶν πηγῶν, καὶ ἐπειδὴ ἡ μεθοδικὴ των διαπραγματεύσεις—ἐσφαλμένη κατὰ βάσιν—ἐπηρέασεν καὶ τοὺς ἡμετέρους. Πάντως αἱ προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι δὲν δέχονται τὴν Ἱερωσύνην (πρβλ. Β. Στεφανίδου: Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 568 ἐξ.)⁴.

1. Ἀναμφιβόλως ἡ θέσις αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, δεδομένου τοῦ ταυτοσήμου ἐν Ἐφέσῳ καὶ Φιλίπποις τῶν ὄρων «πρεσβύτεροι - ἐπίσκοποι».

2. Τὸ πρόβλημα εἶναι κατὰ πόσον ἡ ἐποχὴ αὕτη ἠνείχετο νεωτερισμοὺς, σημειῶνοντας ἀρχομανίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ἀλλ' ἔρωτᾷται: ἦτο αὕτη δυνατὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ταπεινῶν ποιμένων;

3. Ὁ Knopf ἐχόμενος τοῦ τοπικοῦ καὶ χρονικοῦ στοιχείου παρέχει ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τὴν ἐκ τῆς ἀπλῆς γνωριμίας τῶν πηγῶν ἐντύπωσιν — ἐσφαλμένην καθ' ἡμᾶς — καλλίτερον τῶν λοιπῶν Προτεσταντῶν θεολόγων.

4. Τὸ βιβλίον τοῦ Freiherr von Campenhausen: Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht in die ersten drei Jahrhunderten, ἐν Beiträgen zur historischen Theologie No 14, Tübingen 1953. ἐκθέτων τὰς πλέον προσφάτους προτεσταντικὰς ἀντιλήψεις ἐπὶ

2. Η ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀνωτέρω μακρὰν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τῶν προτεσταντικῶν ἀπόψεων δὲν εἶναι ἀνάγκη, προκειμένου περὶ τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ἀπόψεων νὰ μακρυγορήσωμεν, διότι ἡ ἐνότης τῆς σκέψεως καὶ πράξεως, ἡ χαρακτηρίζουσα τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἐπέτρεψε τὴν διατύπωσιν ἐνιαίας θεωρίας ἐπὶ τοῦ βαρυσημάντου τούτου προβλήματος.

1) Ἡ διαδοχὴ τῶν Ἀποστόλων, καὶ δὴ καὶ τοῦ Πέτρου, ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἀποτελοῦσι τὸ ἀμετακίνητον θεμέλιον τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Αὕτη, δεχομένη τοὺς 3 τῆς Ἱερωσύνης βαθμούς, προухώρησε κατ' οὐσίαν εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς τετάρτου καὶ ὑπάτου βαθμοῦ τοῦ Πάπα, ἔχοντος τὴν «plenitudo potestatis», ἤτοι τὴν πληρεξούσιον δύναμιν ἢ ὀλόκληρον τὴν ἐξουσίαν (πρβλ. Β. Στεφανίδου σελ. 478 ἐξ. καὶ 599 ἐξ.), ἐξ ἧς ἤρτηνται αἱ ἄλλαι. Οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν ὑποτελεῖς καὶ ἔγιναν ὑπάλληλοι τοῦ Πάπα, οἱ δὲ 70 Καρδινάλιοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Παπικὴν αὐλὴν (Curia Romana), ὧν τὸ ἀξίωμα διεμορφώθη ἀπὸ τοῦ Ζ' μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἀπετέλεσαν σῶμα συμβουλευτικὸν τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως, διαρκέστερον τῶν γενικῶν Συνόδων, ἔχον μείζονα ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ζωῆς τῆς κεντρικῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ σῶμα τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ 6 ἐπισκόπους τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας, πεντήκοντα πρεσβυτέρους καὶ 14 διακόνους (Β. Στεφανίδου σελ. 484). Ὅθεν ὁ ἐπισκοπικὸς βαθμὸς φαίνεται μειωμένος ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τῶν οὐσιωδῶν τούτων διαφορῶν, ἐφ' ὅσον τῶν 3 ἱερατικῶν βαθμῶν ὑπέρκεινται ἐν τινι μέτρῳ οἱ Καρδινάλιοι καὶ ὁ Πάπας, πρέπον εἶναι νὰ ὑπομνησθῇ, ὅτι παρὰ τοῦ Ἱερωνύμου ἐμνημονεύθη. Θὰ λάβωμεν ἀφορμὴν καὶ κατωτέρω νὰ ἴδωμεν διατὶ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ Ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ ἀπεδέχθησαν τὴν ἔννοιαν τοῦ «μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος» καὶ διατὶ ἐπεξέτειναν ταύτην, εἰς τὴν ἀντίθεσιν των πρὸς τοὺς Προτεστάντας, εἰς ὄλους τοὺς ἐπισκόπους τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ἐποχῆς.

Ὁ Harnack ἐκθέτων συνοπτικῶς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν ἄποψιν λέγει. «Κατὰ τὴν καθολικὴν Διδασκαλίαν ὁ Ἰ. Χριστὸς ἴδρυσεν τὴν Ἐκκλησίαν, ἔθεσεν ὡς κεφαλὴν αὐτῆς τὸν Πέτρον, περιέλαβεν εἰς τὸν Πέτρον μίαν κυβερνώσασιν ἀποστολικότητα, ἣτις θὰ ἔπρεπε νὰ συνεχισθῇ τόσον εἰς τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, ὅσον καὶ τὸ πρωτεῖον εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Πέτρου καὶ διέταξεν ὡς θεμελιώδη τὴν διαφορὰν κλήρου καὶ λαοῦ. Καὶ τὸ ὅλον, λοιπόν,

τοῦ θέματος, καὶ θέτων προβλήματα τινὰ ἐνδιαφέροντα δὲν ἐξετάζω ἰδιαιτέρως, ἐνταῦθα, ὄχι μόνον διὰ νὰ μὴ ἐπιμηκύνω τὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν, ἀλλὰ καὶ διότι συνέχεται περισσότερο πρὸς τὸν δ' τόμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἐξετασθησόμενα προβλήματα. Ἐν τούτοις, θὰ λάβω πολλάκις θέσιν, ἔναντι τῶν ἐν αὐτῷ ἐκτιθεμένων ἀπόψεων εἴτε ὑπὲρ εἴτε κατὰ, εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ 2ου τόμου, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ πολιτεύματος κατὰ τὰς πηγὰς τῆς Ἀποστολικῆς καὶ Μεταποστολικῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ἀπλὴν ἐξελεγκτικὴν μέθοδον (34-156 μ.Χ.).

ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα, ὅπως ὑφίσταται σήμερον, ἀνάγεται εἰς αὐτὸν τὸν Ἰ. Χριστὸν καὶ ὑφίσταται μόνον διάστασις γνωμῶν, πόσα ἐξ αὐτῶν καθώρισεν ἀμέσως καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἐπὶ γῆς βίου του καὶ πόσα διέταξεν, ὡς ἀναστὰς κατὰ τὰς 40 ἡμέρας, κατὰ τὴν ἐπικοινωνίαν του πρὸς τοὺς μαθητάς, τί δὲ μετὰ ταῦτα οἱ Ἀπόστολοι προσέθηκαν εἰσέτι διευθυνόμενοι ἀπὸ τὸ Πνεῦμα του καὶ ποῖοι ὀλιγώτερον σπουδαῖοι καὶ εἰς μεταβολὴν ἱκανοὶ καθορισμοὶ προστετέθησαν κατὰ τὸ διάστημα τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας. Ἐν πάσει περιπτώσει οὗτος ἔδρυσεν τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς *regnum externum* (= βασιλείον ἐξωτερ.) καὶ ἐφωδίασε διὰ τερραστίας νομικῆς ἐξουσίας, ἡ ὁποία ἔχει τὰς ρίζας τῆς εἰς τὸ δικαίωμα τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν, αἱ δὲ δικαιοδοσίαι τόσον αἱ παπικαὶ ὅσον καὶ αἱ κληρικαὶ ἀνάγονται εἰς Αὐτόν. Αὐτὸς ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον καθολικῆς Ἱεραποστολῆς καὶ παρέδωκε διὰ τούτου εἰς αὐτὴν τὰ τέλη τῆς γῆς, ὡς ἰδιοκτησίαν καὶ ἐχορήγησεν εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὰς ἀποφάνσεις τῆς, ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ, ὅτι διὰ τοῦ Πνεύματός του θὰ εἶναι εἰς πάσας τὰς ἡμέρας παρ' Αὐτῆ, τὸ ἀλάθητον. Ἡ Ἐκκλησία ἀντιτάσσεται πρὸς τὰ κοσμικὰ κράτη τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος βεβαίως, ὡς *regnum sui generis* (= βασιλείον ἰδιότυπον), ἀλλ' ὅμως ὡς ἐν κράτος, ἐναντι τοῦ ὁποίου τὰ κυριαρχικὰ δίκαια, τὰ ὅποια ἀπομένουν εἰς αὐτά, δύνανται νὰ ἔχουν μόνον ἀπολύτως περιωρισμένην ἔκτασιν καὶ εἰς ὅλας τὰς «μικτὰς περιπτώσεις» εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ ἐπιτελοῦν τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας¹.

Ὁ Harnack ὅμως συνεχίζει, ἀλλ' ἐπίσης κατὰ παλαιὰν προστεταντικὴν διδασκαλίαν ἡ Ἐκκλησία εἶναι σκόπιμον καὶ ἄριστον ἔδρυμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ παρ' ὅλον ὅτι ἡ Καθολικὴ ἀντίληψις ἔχει ριζοσπαστικῶς διορθωθῆ διὰ τῆς

1. Μακρὰν ἐμπεριστατωμένην ἔκτασιν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς θεωρίας εὐρίσκει τις εἰς τὸ πρόσφατον ἔργον τοῦ διαπρεπεστάτου Ρωμαιοκαθολικοῦ Θεολόγου M. Schmaus, καθηγητοῦ τῆς Δογματικῆς Θεολογίας, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου: *Dogmatik*: III, 1 (1958).

Ἐπειδὴ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει πλήρης βιβλιογραφία προτεσταντικῆ καὶ Ρωμαιοκαθολικῆ (σελ. 840-888), γίνεται γενικωτέρα ἐξέτασις τοῦ ὅλου θέματος τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τρόπον ἱκανοποιούντα καὶ τὸν ὀρθόδοξον Θεολόγον, ἐπιθυμοῦντα ν' ἀπαντήσῃ ἐμπεριστατωμένως καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν πηγῶν εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀπόψεις τοῦ Harnack, περὶ τοῦ δεσμοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας του (πρβλ. ἡμετέραν Ἐκκλ. Ἱστορίαν Α' ἐκδ. 1953 σελ. β' ἐκδοσις 1957, σ. 95 ἐξ.), διὰ τοῦτο θὰ ἐξετάσωμεν τὰς ἀπόψεις τοῦ Schmaus εἰς τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸν Δ' τόμον, ἐνθα θὰ ἐπαναλάβωμεν, δι' ὀλίγων, ὅσα ἀνωτέρω ἐλέχθησαν ὑπὸ τοῦ Gerke καὶ ὅσα ὁ K. Mörsdorf Καθηγ. τοῦ Καν. Δικαίου εἰς τὴν καθολικὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Μονάχου εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Sohm ἔγραψε περὶ τοῦ θέματος τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου (*Zur Grundlegung des Rechtes der Kirche*, ἐν *Münchener Theol. Zeitschrift* 3 Jahrg. No 4 σελ. 329-348).

Ἐκ τῶν Ρωμαιοκαθ. Ἐκκλ. Ἱστοριῶν μνημονεύω τοῦ 1) Kirsch: *Kirchengeschichte* I 1930, ὅστις ἐκθέτει τὴν ἰλιαν γνωστὴν Ρωμαιοκαθολικὴν ἄποψιν περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πολιτεύματος ἐν σελ. 122 ἐξ. καὶ 2) τῆς K)geschichte τῶν Bihlmeyer Jühle I, 1948 σ. 102-8 ἐπιστημονικωτέρως.

διδασκαλίας καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ *societas fidelium* (=κοινωνία τῶν πιστῶν), ἡ ἐδραζομένη ἐπὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐν τούτοις διατηροῦνται ἐν τῷ Καλβινισμῷ καὶ εἰς μέρος τοῦ Λουθηρανισμοῦ σπουδαῖα θεωρητικὰ στοιχεῖα καὶ κληρικὰ στοιχεῖα, ἀν καὶ ταῦτα εἶναι λαυθάνοντα». Μετὰ ταῦτα προσθέτει τὰ ἐξῆς κρίνων ἀμφοτέρας τὰς θεωρίας τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ καὶ τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν.

«Ἀμφοτέραι αἱ ἀντιλήψεις ἔχουσιν ἐναντίον αὐτῶν τὴν ὀλην ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἀποστολικῆς καὶ τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς καὶ ἐκτὸς τούτου ἴστανται ἢ πίπτουν ἤδη μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἱστορικότητος μερικῶν χωρίων τῆς Κ. Δ. (Ματθαίου). Ἐφ' ὅσον τις δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψει αὐτὰ τὰ χωρία—καὶ καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς εἶναι τις ὑποχρεωμένος νὰ τὸ πράξη—τότε κάθε ἄμεσος ἐξωτερικὸς δεσμὸς μεταξὺ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας» καὶ τῶν ἀναπτυσσομένων διατάξεων αὐτῆς εἶναι ἀποκεκομμένος. Μένει ὡς ὑπόλοιπον μόνον ὁ ἐξωτερικὸς πνευματικὸς δεσμὸς καὶ ἀν ἀκόμη ὁ Ἰησοῦς δὲν τὴν ἱδρυσεν καὶ δὲν τὴν ἠθέλησεν τὴν Ἐκκλησίαν¹. Ἀπομένει ὡς ὑπόλοιπον φυσικὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἀκριβῶς οἱ μαθηταὶ καὶ πιστοὶ τοῦ ὑπηρξάν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐσχημάτισαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὅτι αὐτοὺς κατεστήσατο, 12 ἐξ αὐτῶν, ὡς διαδότας τῆς διδασκαλίας καὶ μελλοντικοὺς δικαστὰς ὑπὲρ τὰς 12 φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ. Ἀλλὰ πάντα ὅσα πραγματικῶς ἐγένοντο δὲν προῆλθον ἀπὸ ἐν ἐκ τῶν προτέρων συλληφθὲν σχέδιον, ἀλλ' ἀνεπτύχθησαν αὐτομάτως ὑπὸ τὰς δεδομένας χρονικὰς συνθήκας ἐκ τῆς ἀδελφικῆς κοινότητος ἀνθρώπων, οἵτινες εὔρον διὰ τοῦ Ἰησοῦ τὸν Θεόν, οἵτινες ἐγνώριζον, διὰ τοῦτο, ἑαυτοὺς κυβερνωμένους ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ὅποιοι ἰστάμενοι ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ Θεοκρατίᾳ ἐπίστευον εἰς τὴν πραγματοποίησιν ταύτης διὰ τοῦ Ἰησοῦ καὶ διὰ τὴν ὁποῖαν ἔθετον τὴν ζωὴν των. Τῆς εὐρέσεως τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοποθετήσεως ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ Θεο-

1. Εἰς ὑποσημείωσιν ὁ Harnack σημειώνει (σελ. 3): «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι νεωτέρα καὶ ἀρχαιότερα ἢ ὁ Ἰησοῦς. Ὑφίστατο ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ. Ἰδρύθη ὑπὸ τῶν προφητῶν ἐν ἀρχῇ ἐντὸς τοῦ Ἰσραήλ· ἀλλὰ ἀνεδείχθη ἔξω αὐτοῦ. .... Πᾶν ὅτι ἦλθεν ἔπειτα εἶναι μεταμορφώσεις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ὅτε ἐσχηματίζετο ἐντὸς τοῦ Ἰσραήλ μία ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοποθετημένη κοινότης (*Gemeinschaft*), ἡ ὁποία ἐκ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς, ἐπέδωκε ν' ἀποβῇ ἀπὸ λαϊκῆ καὶ πρὸς τὴν τάξιν — πολίτευμα (ρέπουσα) θρησκεία τοῦ Πνεύματος καὶ ἐβλεπεν αὐτὴν ὀδηγομένην εἰς ὑψηλότεραν βαθμίδα τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν ἣ κυβερνᾷ ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἱερός ἠθικός του νόμος».

κρατία ἔπρεπε κατ' ἀνάγκη νὰ εἶχεν ἐπακολουθήσει μία ἐν αὐτῇ κρυπτομένη διπλῆς ἐξελιξέως. Εἰς τὸν σπόρον τοῦ σίτου, ἢ μᾶλλον, εἰς τὸν σπόρον καὶ τὸ πεδῖον ὁμοῦ, ἦτο ὅμως ὄχι μόνον εἷς ἐν τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ ἀναπνέων σύνδεσμος ἀδελφῶν περιλαμβάνων τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλ' ἐπίσης ἦτο προεσχηματισμένη ἡδὴ ἐκείνη ἡ Ἐκκλησία, ὅπως αὕτη ἐξειρίχθη ἐν τῷ Καθολικισμῷ καὶ ὑπ' αὐτοῦ παρίσταται ὡς ἡ ἀρχική.

Ἐκ τῶν διαφόρων κριτικῶν ἀντιλήψεων τῆς Ἱστορίας τῆς ἐξελιξέως τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Πολιτεύματος καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, αἵτινες ἐξηνέχθησαν κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα, προβάλλει ἡ τοῦ Sohlm διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ σημείου ἀφετηρίας καὶ τῆς συνεπειᾶς. Χαρακτηρίζεται ταυτοχρόνως, ὡς ἡ ὀξυτάτη νοητὴ ἀντίθεσις πρὸς τὴν καθολικὴν ἀντίληψιν, («ἡ γένεσις τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου καὶ τοῦ Ἐκκλ. Πολιτεύματος ἀποτελεῖ πτώσιν ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἠθελημένης καὶ ἀρχικῶς πραγματοποιηθείσης καταστάσεως»¹).

2) Περίληψις νεωτάτων συμπερασμάτων ἔργου τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ Colson

Τελευταίαν ἀξιόλογον ρωμαιοκαθολικὴν ἔρευναν ἔχομεν ὑπὸ τοῦ Jean Colson ὑπὸ τὸν τίτλον:

L' Evêque dans les communautés primitives Paris 1951.

Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Εἰρηναίου ἐνοῦνται κατὰ τὴν C. δύο λεξιλόγια, ἀφορῶντα εἰς τὴν ὀνομασίαν καὶ τὸν θεσμὸν τοῦ ἐπισκόπου:

1) Τὸ ἀσιατικὸν καὶ 2) τὸ Ρωμαϊκόν. Τὸ α' ἀνήκει κυρίως εἰς τὸν Ἰγνάτιον, ἐνῶ τὸ β' φαίνεται νὰ εἶναι ἀρχαιότερον.

Τὰ δύο αὐτὰ λεξιλόγια ἀντιστοιχοῦν εἰς δύο Θεολογικὰς παραδόσεις: Τὴν Ἰωάννειον καὶ τὴν Παυλιανήν. Αὗται δὲν ἀποκλείουν ἢ μία τὴν ἄλλην, ἀλλ' ἀποτελοῦν ἀπλήρη διαφορὰν ἐμφάσεως (accent).

Ἡ Παυλιανὴ Παράδοσις ἀναπτύσσεται ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαιρας τοῦ μυστηρίου τῆς πηχνοσμίου ἀπολυτρώσεως, ἡ ὁποία ἀντιλαμβάνεται τὴν

1. Ἡ ἐκθεσις ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἱστορίᾳ τοῦ K. Bihlmeyer—H. Tüchle (Kirchengeschichte: I. Das Christliche Altertum, Paderborn 1958 σελ. 56-59) δὲν προσάγει νέα στοιχεῖα εἰς τὴν ρωμαϊκὴν θεωρίαν. Ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις τοῦ Schmaus - ἐπὶ τῇ βάζει πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας (Katholische Dogmatik Band. III, 1 München 1958 σελ. 474-97) - ὅπως καὶ ἐκείνη τοῦ P. Gaechter: Petrus und seine Zeit 1958, εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέρουσαι καὶ θὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν εἰς τὸ θετικὸν μέρος, ἐνθα θὰ συνεξετασθῶσι 1) ὅσα ἐκθέτουσιν: ὁ Freiherr von Campenhausen· ἴδε βιβλιογρ. Α'. τεῦχος σελ. 293 ἢ 77 καὶ 2) ὅσα λέγει ὁ Hans Feine: Kirchliche Rechtsgeschichte, I Band, die Die Katholische Kirche έκδ. 3η Weimar 1955 σελ. 23 ἐξ.

Ἡ συγγραφεὺς δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὀνόματος ἢ καὶ τοῦ θεμοῦ τοῦ ἐπισκόπου. Πιθανῶς πράττει τοῦτο εἰς τὸ μεταγενέστερον βιβλίον του «Les fonctions ecclesiales des 2 premières siècles». Τὸ βιβλίον δὲν ἐγένετο ἡμῖν προσιτόν.

άνθρωπότητα, ὡς ἐνότητα ἀπολυτρωθεῖσαν καὶ τελουσαν ὑπὸ μίαν κεφαλὴν. Ἡ Παυλιανὴ αὐτὴ Θεολογ. ἀντίληψις ὀδηγεῖ εἰς τὴν θεώρησιν τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν ὡς μελῶν ἐνὸς Παγκοσμίου σώματος, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Παύλου νὰ φέρῃ συνεχῶς εἰς ἐπαφὴν τὰς ἐπὶ μέρους ἐκκλησίας διὰ τῶν περιοδευόντων λειτουργῶν. Τὴν Παυλιανὴν αὐτὴν παράδοσιν ἐνωρίτατα κατενόησε καὶ ἐφῆρμωσεν ἡ Δύσις, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἐμφάνισις τῆς ιδέας τῆς Ἐκκλησίας ὡς Παγκοσμίου Σώματος ὑπὸ τὸν Ρώμης.

Ἡ Ἰωάννειος παράδοσις ἐξ ἄλλου ἀπαπτύσσεται ἐντὸς τῆς ιδέας τοῦ Μυστηρίου τῆς ἐνσαρκώσεως. Οὕτως ἐκάστη τοπικὴ συνέλευσις ἀποτελεῖ εἰκόνα τῆς ἐνότητος ἐν Χριστῷ. Ἡ Ἰωάν. Γραμματεία εἶναι πλήρης ἐκφράσεων καὶ ἔρων ἐνδεικτικῶν τῆς «ὀντότητος» καὶ ἐνότητος, ἣν λαμβάνει ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ «ἀγγέλου» (Ἀποκάλυψις) ἢ «ἐπισκόπου» (Ἰγνάτιος) ὡς καὶ τάσεων προστασίας τῶν μονίμων λειτουργῶν εἰς βάρους τῶν περιοδευόντων.

Αἱ δύο αὗται τάσεις, ὡς ἀποτελοῦσαι ἀμοιβαίας συμπληρώσεις, ἐνοῦνται ἐν τέλει, διὰ τὸ ν' ἀποτελέσουν τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, ὡς προστατὴν τῆς οἰκουμενικῆς ἐνότητος.

3. ΑΓΓΛΙΚΑΝΙΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ

α) Τοῦ Α. Μ. Farrer (Ἀγγλικανοῦ) ὑπὸ τὸν τίτλον:

«The ministry in the New Testament» ἐν τῷ βιβλίῳ

«The Apostolic Ministry», ἐκδ. K.E. KIRK, London 1957.

α'.

Λίαν ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ ἀπόψεις τοῦ Α.Μ.Φ.

1. Οὗτος τάσσεται ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς προϋποθέσεως, ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργημάτων εἶναι συμπτωματικαί, τυχαῖαι ἢ σκόπιμοι.

2. Ἐν τούτοις εἶναι διατεθειμένος νὰ δεχθῆ, ὅτι αὐτὸ ποῦ ὑπάρχει εἰς τὴν Κ.Δ. δὲν εἶναι δένδρον, ἀλλὰ ὁ σ π ὁ ρ ο ς τῶν θεσμῶν καὶ λειτουργημάτων.

2. Ἡ ὅλη μελέτη του στηρίζεται εἰς τὴν χρῆσιν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν στάσιν ποῦ τηροῦν ἀπέναντί της οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ.Δ. εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀποστολικά λειτουργήματα.

β'.

1. Οἱ δ ὡ δ ε κ α ἀποτελοῦν τὴν πρώτην εἰς σπουδαιότητα καὶ πλησιεστέραν πρὸς τὸν Χριστὸν ομάδα, ἡ ὁποία ἔχει ἐ ξ ο υ σ ί α ν καὶ ἰδιότητα μοναδικὴν καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν τῶν 12 φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ.

2. Οἱ 12 εἶναι ἐπίσης καὶ Ἀπόστολοι, ἐνῶ οἱ Ἀπόστολοι εἶναι ὑποδέστεροι τῶν 12, ὡς στερούμενοι τῆς ἐξουσίας ποῦ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν φύσιν των, ὡς ἐκπροσώπων τῶν φυλῶν τοῦ Νέου Ἰσραήλ.

3. Οἱ Ἀπόστολοι ἀποτελοῦν ιδιότητα πηγάζουσιν, α) ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Κυρίου — ζῶντος ἢ Ἀναστάντος—καὶ λῆψιν ἐντολῆς δι' ἀποστολὴν καὶ β) ἀπὸ τὴν σ υ ν ε χ ῆ καὶ σ ὄ μ φ ω ν ο ν με τοὺς 12 ἐπαφὴν, διότι αὐτοὶ ἦσαν καὶ οἱ μόνου ἀυθεντικοὶ φορεῖς τῆς παραδόσεως.

4. Ἡ «ἀποστολή» ἢ «ἀποστολικότης» ἐπεξετάθη καὶ εἰς ἄλλους (ὡς οἱ «ὑπηρέται» ἢ «διάκονοι» Μάρκος, Σύλας, Τιμόθεος κλπ.), ἀλλ' ὄχι καὶ ὁ τίτλος τοῦ Ἀποστόλου¹, ὅστις ἐκλείσει με τὸν Παῦλον, τὸν «ἔσχατον τῶν Ἀποστόλων».

5. Οἱ 12 εἶναι ἐπίσης καὶ μ α θ η τ α ἰ με παράλληλον μὲν τοὺς Ἰουδαϊκοὺς Ραββίνους, διαφέροντες ὅμως κατὰ τὸ ὅτι οὗτοι δὲν δύνανται νὰ κληθοῦν ραββί, ἀλλὰ ὁ μόνος Ραββὶ διδάσκει δι' αὐτῶν εἰς τοὺς αἰῶνας. Τινὲς τῶν ἐπομένων ἀπόψεων εἶναι προβληματικά.

γ'.

1. "Ἄλλαι «τάξεις λειτουργῶν» ἐν τῇ Κ.Δ., τὰς ὁποίας δυνάμεθα εὐκρινῶς νὰ καθορίσωμεν εἶναι οἱ ἀ π ό σ τ ο λ ο ἰ καὶ οἱ π ρ ε σ β ὺ τ ε ρ ο ἰ.

Τὸ ἀποστολικὸν ὄνομα δὲν ἐπεξετάθη.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν πρεσβυτέρων (εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ συμπεριλάβωμεν ἀρχικῶς τοὺς 70 καὶ ἐν συνεχείᾳ τοὺς 7 τῶν Πράξεων, οἵτινες κακῶς ἐθεωρήθησαν «διάκονοι» ἐν τῇ σημερινῇ ἐννοίᾳ) ἀναπτύσσεται ἕνας θεσμὸς εἰς τὸν ὅποιον μετεφέρθησαν ὅλαι αἱ ἀπαραίτητοι ἀποστολικαὶ δυνάμεις. Ὁ θεσμὸς οὗτος δὲν ἀπετέλει ἀκόμη τάξιν (order), ἀλλὰ π ν ε υ μ α τ ι κ ῆ ν ε ὕ θ ὺ ν η ν καὶ τὸ ὄνομά του ἦτο ἐ π ι σ κ ο π ῆ .

2. Θὰ πρέπη νὰ καταβάλλωμεν σκληρὰς προσπάθειας μετὰ τὰ ὑπάρχοντα ἔλλιπῆ στοιχεῖα, νὰ διαπιστώσωμεν πόσοι ἐξ ἐκάστου Κολλεγίου πρεσβυτέρων εἶχον ἀναλάβει τὴν «ἐπισκοπὴν» εἰς τὰς ἀρχάς, τὸ μέσον καὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου τῆς Καινῆς Διαθήκης.

3. Πάντως τὸ λειτουργημὰ τοῦ ἐπισκόπου δὲν εὐρίσκεται εἰς πλήρως ἀνεπτυγμένην μορφήν εἰς τὴν Κ.Δ. Ἀλλὰ αἱ κανονιστικαὶ ἰδέαι (regulative ideen), αἱ ὁποῖαι ὑπεχρέωσαν τὸ λειτουργημὰ τοῦτο νὰ ἀναπτυχθῆ, ὡς ἀνεπτύχθη κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον, εἶναι ἀραιοὶ καθαρῶς εἰς τὴν Κ.Δ.

β) Τοῦ Gregory Dix (Ἀγγλικανοῦ): «The ministry in the Early Church A.D. 90-410» ἐν K.E. KIRK (ed.) *The Apostolic Ministry*, London 1957.

α. Λίαν διαφωτιστικὴ ἔρευνα εἶναι τοῦ Dix.

1. Δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ μαρτυρία τῆς Κ.Δ. εἶναι αὐτάρκης, διότι ἀπλούστατα δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ ἑαυτήν. Προϋποθέτει Ἰουδαϊκοὺς θεσμοὺς

1. Πιθανῶς ἀκριβέστερον θὰ ἔδει νὰ εἴπη, ὅτι «οἱ Ἀπόστολοι» εἶναι τίτλος μὴ μεταβιβάσιμος, ἐνῶ ἐν ὄψει τῆς Διασχῆς δέον νὰ λεχθῆ, ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἀπλῶς ἀπόστολοι καλούμενοι.

καὶ χριστιανικὰς υἱοθετήσεις των, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ Κ.Δ. ἐπιστημονικῶς εἶναι ἀκατανόητος.

2. Διὰ τὴν ἀρχικὴν Ἐκκλησίαν δὲν ὑπάρχει ζήτημα «ἐμφανίσεως τοῦ ἐπισκόπου». Δι' αὐτὴν ὁ ἐπίσκοπος δὲν εἶναι τίτλος μιᾶς τάξεως (order), ἀλλ' ἡ περιγραφή οἰοῦδήποτε, ὅστις πληροῖ τὴν ἐπισκοπήν, διότι ἡ ἐπισκοπή εἶναι λειτουργία ἢ ὑπηρεσία (function) καὶ ὄχι τάξις (order), ἥτις ἰσχύει μόνον διὰ τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς πρεσβυτέρους.

3. Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Μεταποστολικὴ ἐποχὴ κατέστη ἀντικείμενον διαφωνιῶν τὸν ὑποχρεώνει ν' ἀρχίσῃ τὴν ἔρευναν ἀπὸ τὴν περίοδον, δι' ἣν δὲν ὑπάρχει διαφωνία — τὸν 3ον αἰῶνα — καὶ νὰ ἐργασθῇ πρῶτον πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰ ἐμπρός.

4. Ἡ «Ἀποστολικὴ Παράδοσις» τοῦ Ἰππολύτου ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ ἀπαρχὴν τῆς ἐρέυνης του, λόγῳ τῆς χρονολογικῆς τοποθετήσεώς της καὶ τῶν ἀρχαίων στοιχείων ποὺ περιέχει ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησ. Ρώμης (Harnack).

β'. 1. Ἡ «Ἀποστ. Παράδ.» τοῦ Ἰππολύτου παρουσιάζει τὸν ἐπίσκοπον ἐκλεγόμενον ὑπὸ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ λαμβάνοντα τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν χειροτονίαν του, διὰ τὸ ἀποστολικὸν ὑπόβλημα—ἀντίληψις ἀποδεδειγμένως ἀρχαιότερα τοῦ Ἰππολύτου.

2. Οἱ διάκονοι εἶναι, κατὰ τὴν πηγὴν, οἱ προσωπικοὶ ἀκόλουθοι τοῦ ἐπισκόπου. Πέριξ αὐτοῦ οἱ πρεσβύτεροι σχηματίζουν συμβούλιον.

3. Δυσκολίαί ἐγείρονται, ὅταν προσπαθῶμεν νὰ συσχετίσωμεν τοὺς θεσμοὺς τῶν πρεσβυτέρων μὲ ἐκείνους τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν διακόνων του. Τοῦτο καταδεικνύει ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει μίαν ἀνεξαρτησίαν προελεύσεως τῶν δύο λειτουργημάτων. Ὁ ἐπίσκοπος, ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος πρὸ αὐτοῦ, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἑβραϊκὸν shaliach· οἱ πρεσβύτεροι πρὸς τὸ z e q e n i m τῆς συναγωγῆς. Ἄλλ' ὁ ἐξέχων παράγων, ὡς πρὸς τὸν ἐπίσκοπον (καθὼς καὶ τὸν ἀπόστολον πρὸ αὐτοῦ) εἶναι, ὅτι ἡ ἀποστολή του (sending) δὲν εἶναι ἀπ' ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὡς τοιοῦτος ὁ Shaliach= ἐπίσκοπος εἶναι συνεπῶς ὁ π ρ ω τ α ρ χ ι κ ὸ ς λ ε ι τ ο υ ρ γ ὸ ς κ ἄ θ ε μ υ σ τ η ρ ῖ ο υ .

Ἡ προφανὴς μεταφορὰ τοῦ «ἀπόστολοι+πρεσβύτεροι ἢ ἐπίσκοποι+διάκονοι» τῆς Κ.Δ. εἰς τὸ «ἐπίσκοπος+πρεσβύτεροι+διάκονοι» τοῦ Β' αἰῶνος δὲν κρύπτει τὴν δημιουργίαν νέας τάξεως. Ἀπλῶς ἀναγράφει τὴν ὀριστικὴν τοπικοποίησιν τοῦ Ἀποστόλου καὶ τὴν κατὰ συνέπειαν ὀριστικὴν μεταφορὰν εἰς τοῦτον μιᾶς λειτουργίας (function) εἰς τὴν ζωὴν τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας ἐπιπροσθέτου εἰς τὴν ιδιότητά του ὡς Shaliach τοῦ Κυρίου. Οὕτω τὸ κύριον ζήτημα τοῦ ἀρχικοῦ πολιτεύματος ἦτο ἡ π ρ ο σ α ρ μ ο γ ῆ τ ο ῦ s h a-

liach εἰς τὸ Z eqenim (καὶ ὅχι ἡ διανομὴ τῶν functions μεταξύ τῶν μελῶν τοῦ Z eqenim).

4. Τὸν 4ον αἰῶνα ἐν τούτοις οἱ ρόλοι τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ὑφίστανται μίαν παράδοξον ἀλλαγὴν. Οἱ ἐπίσκοποι τῶρα γίνονται κυρίως διοικητικὰ πρόσωπα (administrative), ἐνῶ οἱ πρεσβύτεροι οἱ τακτικοὶ λειτουργοὶ τῶν μυστηρίων. Πλὴν ὅμως διετηρήθη ἡ συνείδησις, ὅτι δὲν εἶναι αἱ διοικητικαὶ εὐθῦναι ποῦ προσιδιάζουσι εἰς τὴν φύσιν τοῦ λειτουργήματος του, ἀλλὰ ἡ ιδιότης τοῦ shaliach, ἣτις ἐκπηγάζει ἀπὸ Αὐτὸν τὸν Κύριον καὶ μεταδίδεται διὰ τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος οὐδέποτε παρέδωκεν εἰς ἄλλας χεῖρας τὰ προνόμια τῆς χειροτονίας καὶ τοῦ καθαγιασμοῦ, ἥτοι τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀποστολικῆς ἐντολῆς, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἔλαβεν.

4. ΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΡΧΕΓ. ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΠΑΡΑ ΝΕΩΤΕΡΟΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΝΟΛΟΓΟΙΣ

Δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ παλαιότερας ἑλληνικὰς πραγματείας ἐπὶ τοῦ θέματος, οἷα ἡ τοῦ Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων (1837), διότι τὰ πορίσματα ταύτης περιέλαβεν ὁ Ἰ. Εὐταξίας εἰς τὸ οἰκεῖον μέρος τῆς ἀναλυομένης κατωτέρω πραγματείας του, ἀλλὰ θὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν μας εἰς ἐκείνους τοὺς συγγραφεῖς, οἵτινες εἴτε εἰς τὰς γενικὰς ἐκθέσεις τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας εἴτε εἰς εἰδικὰς μονογραφίας ἠσχολήθησαν περὶ τὸ σπουδαῖον πρόβλημα, ὅπερ μᾶς ἀπασχολεῖ, διὰ νὰ ἴδωμεν καὶ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀκολουθηθεῖσαν μέθοδον.

α) τοῦ καθηγ. τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου Ἰ. Εὐταξία (1845-1927).

1) Πρῶτος ἠσχολήθη, πρὸ 90 περίπου ἐτῶν, ὁ διαπρεπὴς νομικὸς καὶ τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου διδάσκαλος ὁ Ἰωάννης Εὐταξίας εἰς τὸ γνωστὸν ἔργον του τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τὰ περὶ Ἱερατικῆς ἐξουσίας» (ἐν Ἀθήναις Α'. 1872). Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἔργον τούτου τὴν συμβολὴν δυνάμεθα τότε ἀκριβοδικαίως νὰ τὴν ἐκτιμῆσωμεν ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲν ὑπῆρχον εἰσέτι οὔτετὸ Corpus τῶν ἔργων τῶν λεγομένων «Ἀποστολικῶν Πατέρων» οὔτε εἶχεν ἀνευρεθῆ ἀκόμη ἡ «Διδαχὴ».

Εἰς τὸ ὡς ἄνω σύγγραμμά του ὁ Ἰ. Εὐταξίας ἀφιέρωσεν ὀλίγας ἀλλ' ἐνδιαφερούσας σελίδας «περὶ ἐγκαθιδρύσεως τῆς Ἱερατικῆς Ἐξουσίας καθόλου καὶ διατάξεως τῶν Ἱερατικῶν βαθμῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» (σελ. 26-37).

Ὁ Ἰ. Εὐταξίας δεχθεὶς τὴν ἐγκαθιδρύσιν τῆς Ἰ. ἐξουσίας ὡς γενομένην διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας «καθ' ὅτι εἶναι αὕτη ἄριστος συνέπεια τοῦ ἀρχικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ προορισμοῦ της» διετύπωσε τὴν ἄποψιν ὅτι, ἡ πρᾶξις δι' ἧς ἡ ἐξουσία αὕτη «μετεδόθη τοῖς ἀποστόλοις καὶ παρ'

αὐτῶν ὕστερον τοῖς ποιμέσι τῆς Ἐκκλησίας εἶναι αὐτὴ ἐκείνη, δι' ἧς μετέδωκεν ὁ Χριστὸς πᾶσαν Ἐκκλ. ἐξουσίαν τοῖς Ἀποστόλοις» (Ματθ. 28 ἢ 8-20 ἦτοι τὸ χωρίον ἐνθα λέγεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ «πορευθέντες μαθητεύσατε» κλπ.), εἶτα λέγει, ὅτι «ἡ διάταξις τῶν ἱερατικῶν πράξεων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐγένετο ἐν μέρει παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἐν μέρει παρὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐν μέρει παρὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀμέσως καὶ διαρρήδην διέταξεν αὐτὸς ὁ Χριστὸς τὰ μυστήρια τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Εὐχαριστίας.

Ἐκ τῶν ἱερατικῶν βαθμῶν οὐδεὶς δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς ἄμεσον καὶ ρητὴν διάταξιν τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς διέταξεν Ἀποστόλους, ἀλλ' ἐκ τῶν ἱερατικῶν βαθμῶν οὐδεὶς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀκριβῶς ἀντιστοιχῶν εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν Ἀποστόλων. Ἐκ τῶν 3 ἀνωτέρων ἱερατικῶν βαθμῶν μόνον ἡ τοῦ διακόνου διάταξις διαρρήδην μνημονεύεται ἐν ταῖς Πράξεσιν· ἀλλ' ἐκ τοῦ σκοποῦ, δι' ὃ διετάχθη, καταφαίνεται, ὅτι τὸ πρῶτον δὲν διετάχθη ὡς βαθμὸς ἱερατικὸς, ἀλλ' ὡς ἀξίωμα Ἐκκλησιαστικόν, ὅπως ἀναπληρῶνται οἱ Ἀπόστολοι εἰς τὰ ἔργα τῆς διακονίας τῶν Τραπεζῶν. Τὴν γνώμην στηρίζει εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον καὶ τὸν ἸΣΤ' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου (βλέπε κατωτέρω Στεφανίδην). Συνεχίζων ὁ Εὐ. λέγει, ὅτι «ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀποστόλων ἀπαντῶσι καὶ πρεσβύτεροι καὶ ἐπίσκοποι, ἀλλ' αἱ λέξεις αὗται λαμβάνονται ἐν τοῖς ἱεροῖς τῆς Κ.Δ. βιβλίοις συνωνύμως (Πράξ. 20, 17, 28. Τίτ. 1, 5, 7. Φιλιπ. 1, 1, Α' Τιμ. 3, 1-12 καὶ ἁ. Ἱερων. Epist. LXXX ad Ocean Epist. Cl. ad Evang. Ὁ αὐτὸς εἰς Τίτ. 1, 7. Χρυσοστ. Ὁμ. α' εἰς Φιλιπ. Θεοδ. ὑπόμ. εἰς Φιλιπ.) καὶ οὐδαμοῦ οὐδὲν λέγεται περὶ ρητῆς διατάξεως αὐτῶν, ὡς βαθμῶν ἱερατικῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Διὰ τὴν παντελῆ σχεδὸν ἑλλειψιν ἀμέσων ἱστορικῶν μαρτυριῶν ὑπάρχει μεγάλη ἔρις μεταξὺ θεολόγων τε καὶ κανονομαθῶν, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν βαθμῶν τῆς ἱερατικῆς ἐξουσίας ἰδίως τοῦ τῶν Ἐπισκόπων. Ἐν πρώτοις ζητεῖται, πότε οἱ διάκονοι ἔλαβον τὸ πρῶτον χαρακτῆρα ἱερατικόν, δεύτερον ἐὰν ὁ ἐπίσκοπος ἦτο ἤδη ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων διάφορος τοῦ πρεσβυτέρου βαθμὸς καὶ τρίτον ἐὰν ἀμφότεροι, ὅτε πρεσβύτερος καὶ ὁ ἐπίσκοπος, ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς ἱερατικοὶ βαθμοὶ ἢ ὕστερον ἔλαβον χαρακτῆρα ἱερατικόν, ὡς καὶ οἱ διάκονοι.

Διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ζητημάτων τούτων ὁ Εὐταξίας ἀναζητεῖ, ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Κ.Δ. καὶ παρὰ τοῖς Ἀποστολικοῖς λεγομένοις Πατρᾶσιν, διατάξεις θετικοῦ δικαίου, θὰ ἐλέγομεν, εἰς νομικὴν γλῶσσαν ἐκφραζόμενοι. Στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ρητῶν ἐκφράσεων τοῦ Ἱγνατίου (Ἱγν. Τραλ. II, III. Μαγ. VI, Πολ. VI) καὶ τῶν Πράξεων καὶ τῆς πρὸς Τιμόθεον συνάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι «ἤδη ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων οἱ διάκονοι ἀπέκτησαν χαρακτῆρα ἱερατικόν», ἀλλὰ προσθέτει «ἐὰν τοῦτο κατὰ ρητὴν διάταξιν τῶν Ἀποστόλων, ὅπερ πιθανώτερον, ἢ δι' Ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας ἐγένετο, περὶ τούτου ἑλλείπουσιν ἄμεσοι τοῦλάχιστον ἱστορικαὶ μαρτυρίαι (παραπέμπει εἰς Epist. LXV κατ' ἄλλους III) τοῦ Κυπριανοῦ λέγοντος «Diaconos post adscensionem

Domini in caelos Apostoli sidi constituerunt episcopatus sui et ecclesiae ministros».

Διὰ τὸ 2ον ζήτημα—διακρίσεις ἐπισκόπων ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων—λέγει ὀρμώμενος ἀπὸ τῆς ὀρθῆς παρατηρήσεως, ὅτι «οἱ Ἀπόστολοι εἶχον ἰδίαν καὶ ἐξαιρετικὴν τινα ἐξουσίαν ἀνάλογον πρὸς τὸν εἰδικὸν αὐτοῦ προορισμόν, ἀφοῦ ἔπρεπε νὰ θέσωσιν, οὕτως εἰπεῖν, τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ μαρτυρήσωσι περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἔπρεπε νὰ ᾧσι περιβεβλημένοι δύναμιν καὶ χαρίσματα ὑπερφυσικά, δι' ὧν νὰ ἐκλείπη πᾶσα ἀμφιβολία περὶ τοῦ ἀληθοῦς χαρακτῆρος καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν (θαύματα καὶ χαρίσματα Ἀγ. Πνεύματος σελ. 29 ὑπομν.). Ἀλλ' εἶχον, λέγει (σελ. 30), καὶ τὴν «συνήθη ἐκκλησιαστικὴν, ἣτοι ἐκτὸς τῆς πρὸς κατάρτισιν ὑπῆρχε καὶ ἡ ἐπὶ τῆς καταρτισθείσης Ἐκκλησίας ἐξουσία» ἢ τηρουμένη σήμερον καὶ ἔσσει]. Ἀλλ' οἱ Ἀπόστολοι καὶ τὴν συνήθη Ἐκκλ. ἐξουσίαν κατεῖχον ἐξαιρετικῶς καὶ διαφόρως ἢ οἱ σήμερον ἐγκειρισμένοι, «ὄντες γενικοὶ ἐπίσκοποι», ὡς συνήθως λέγομεν (παραπέμπει εἰς Χρυσ. Ὁμ. α'. τόμ. III ἐκδ. Migne σελ. 189 καὶ 194)· διὰ τοῦτο ἠδύναντο νὰ μεταβαίνωσι πανταχοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ νομίμως νὰ ἐνεργῶσιν, ὡς οἱ ἐπίσκοποι, οἵτινες ὅμως εἶναι τοπικοί, μόνον δὲ ἐξαιρετικῶς καὶ ἀπὸ κοινοῦ δύνανται τι διὰ τὴν ὅλην Ἐκκλησίαν ν' ἀποφασίσωσιν, ὅταν συνέρχωνται εἰς Οἰκ. Σύνοδον.

Συμπεραίνει λοιπόν, ὅτι ζώντων τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐφ' ὅσον ἠδύναντο οὗτοι νὰ μεταβαίνωσιν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον «δὲν ὑπῆρχε κυρίως ἀνάγκη ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματῶν», καὶ ὅτε ἀνεφάνη «ἐδημιουργήθησαν οἱ διάκονοι», ἀγνοῶν τὴν ἐν προηγουμένῳ γνώμην τοῦ Ἰγνατίου. Μετὰ ταῦτα (σελ. 31) ἀνατρέχει εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ Ὠριγένους πρὸς τὴν ἀντίστροφον κατεύθυνσιν, διὰ νὰ παρακολουθήσῃ μέχρι τίνος δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ παρακολουθήσωμεν τοὺς Ἐπισκόπους καὶ Πρεσβυτέρους, ὡς ἀξιώματα διάφορα ἀπὸ ἀλλήλων». Σημειῶν περὶ τοῦ Ὠριγένους (†254), Τερτυλλιανοῦ (†220) Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως (†πρὸ 215) καὶ τοῦ Εἰρηναίου (†202), ὅτι ἐδέχοντο τὴν διαφορὰν καὶ ὅτι ὁ προεστὼς τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστίνου (†περὶ τὸ 161-165) (Ἀπολ. Α'. κεφ. 67) σημαίνει τὸν Ἐπίσκοπον ἀποδέχεται, ὅτι παρ' Ἰγνατίῳ (110) ἡ διαφορὰ εἶναι σαφῆς (σελ. 32). Μετὰ τοῦτο συμπεραίνει, ὅτι 1) ἡ διάκρισις κατὰ τὴν 2αν τοῦλάχιστον πεντηκονταετηρίδα τοῦ Β' αἰῶνος ἦτο γενικὴ καθ' ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν καὶ 2) ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ (σελ. 33) τοῦλάχιστον ἡ διάκρισις αὕτη ἀνέρχεται μέχρι τέλους αὐτῆς τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος».

Μετὰ ταῦτα ὁ Εὐδ. ἀρχίζει τὴν ἐξέτασιν, διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ «ἐὰν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀποστόλων ἀπαντῶσιν ἕχνη τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιωματος ἐν διακρίσει ἀπὸ τοῦ τῶν πρεσβυτέρων». Διὰ νὰ δώσῃ λύσιν εἰς τὸ σπουδαῖον αὐτὸ ζήτημα δηλοῖ, ὅτι εἶχον τὰ πράγματα τῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας

κατὰ τὸ σκοτεινὸν διάστημα μεταξύ τοῦ 60-100 ἀνατρέχει ὁ Εὐταξίας εἰς τὴν Κ.Δ. ἐνθα ὁ λόγος 1) περὶ τῶν ἀπεσταλμένων τῶν Ἀποστόλων (Ἐπαφρᾶ καὶ Ἀρχιππου παρὰ τοῖς Κολοσσαεῦσιν, Τιμοθέου εἰς Ἐφεσον καὶ Τίτου εἰς Κρήτην,) παρ' οἷς πρέπει ν' ἀναζητηθῶσιν «ειδικὴ τοπικὴ ἀποστολὴ καὶ ἐξουσία». (χροنيωτέρα καὶ ἴσως διαρκῆς¹. σελ. 34 ὑπομν. 22)· χαρακτηρίζει δὲ ταύτην «τὰ πρῶτα ἔχνη τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ ἐν τῇ ἀποστολῇ αὐτῶν ἡ πρώτη ἀρχὴ τούτου» (σελ. 34). Μὲ ὀξύνουσαν καὶ διεισδυτικότητά καὶ σαφήνειαν θέτει ὁ Εὐταξίας τὸ πρόβλημα τῆς διαδοχῆς λέγων: «Ἄλλ' ἵνα ἀποδειχθῇ, ὅτι πράγματι ἐκ τῶν ἀπεσταλμένων τούτων προῆλθον οἱ μετὰ ταῦτα ἐπίσκοποι, πρέπει νὰ ἀποδειχθῇ ἔτι ὅτι οὗτοι ὄχι μόνον ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀποστόλων εἶχον ἀποσταλῆ, ἀλλὰ καὶ ὡς διὰ δ ο χ ο ι αὐτῶν, ἦτοι ὡς τοιοῦτοι, οἵτινες καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῶν Ἀποστόλων νὰ δύνανται τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν νὰ ἐνεργήσουν, ὅπερ ἄλλως, ἐὰν ἦσαν, ἀπλοῖ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀποστόλων, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ πράξωσιν.

Τοῦτο εἶναι τὸ δυσχερέστατον σημεῖον τοῦ ὅλου ζητήματος. Ὁρμώμενος δὲ ὁ Εὐτ. ἀπὸ τῆς ὀρθῆς σκέψεως, ὅτι οὐδεὶς δύνανται ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι δὲν ἐσκόπουν ἀποθνήσκοντες τὰ καταλίπωσι τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν τύχην αὐτῆς ἔρημον τῆς ἐξουσίας ἐκείνης, ἣν ζῶντες ἔτι ἐθεώρουν ὡς ἀπαραίτητον δι' αὐτὴν καὶ ἦν, ἐνθα αὐτοὶ δὲν ἠδύναντο, δι' εἰδικῶν ἀντιπροσώπων ἐνήργουν, προσθέτει: «Οὐδὲ δύνανται νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι σκοπὸς τοῦ Παύλου ἦτο «ἡ εἰδικὴ ἐξουσία τοῦ Τιμοθέου καὶ Τίτου» νὰ λείψῃ, ἀμα αὐτοῦ ἀποθανόντος². Ἀλλά, ἐρωτᾷ, διατί δὲν λέγεται οὐδαμοῦ ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ ρητῶς τι περὶ διαδοχῆς; διατί ὁ Παῦλος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ δὲν ποιεῖται οὐδαμοῦ λόγον περὶ πράγματος, τὸ ὅποιον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἔπρεπε νὰ ᾗ οὐχὶ ἐλαχίστης σπουδαιότητος μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ; Ὁ λόγος δὲν εἶναι ἴσως ἄλλος, ἀπαντᾷ ὁ Εὐτ. εἰμὴ 1), ὅτι αὐτὸς ὁ Παῦλος ἠλπίζεν ἴσως καὶ αὐτοπροσώπως νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς κοινότητας (Α' Τιμ. 3, 14. Φιλιπ. 2, 24), καὶ τότε παρόντος αὐτοῦ ἔληγεν αὐτοδικαίως ἡ ἀποστολὴ τῶν εἰδικῶν αὐτῶν ἀντιπροσώπων, 2) ὅτι ἔτι ἔζων ἄλλοι Ἀπόστολοι, ἐν ὅσῳ δὲ ἔζων οὗτοι, ἠδύναντο νὰ ἐπισκεφθῶσι τὰς κοινότητας ταύτας, ἐν αἷς ὑπῆρχον οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτῶν καὶ τότε ἀμα τῇ παρουσίᾳ αὐτῶν ἐπίσης, ἔληγεν ἡ ἐξουσία τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ», ἐπειδὴ οἱ Ἀπόστολοι ἦσαν γενικοὶ ἐπίσκοποι. Καὶ ὁ Εὐταξίας φέρει, ὡς παράδειγμα, τὸν Ἰωάννην εἰς Μ. Ἀσίαν, ὅστις καὶ «ἐκυβέρνησε διαρκῶς τὴν Ἐκκλησίαν» (Εὐσεβίου Ἐκκλ. ἱστορ. V 25, 5 κλπ. Εἰρην. κατὰ Αἰρ. Β, XXII, 4. Γ' III, 4.).

1. Οὕτως ὁ Τιμόθεος ἔμεινε διαρκῶς ἐν Ἐφέσῳ (Α'. Τιμ. α' 38) ὁ Τίτος ἐν Κρήτῃ (Τίτ. α' 5).

2. Πρβλ. ἰδίως Β'. Τιμ. γ' 1, 2, 10, 13, 14. δ' 3, 5.

Ἄλλά, προσθέτει, τὰ πράγματα εἶχον οὐσιαστικῶς ἄλλως, ὅτε ὁ Ἰωάννης ἦτο ὁ μόνος ἐτι ζῶν ἀπόστολος. Κατὰ τὸ τέλος τῆς α' ἑκατονταετηρίδος καὶ ζῶντος ἐτι τοῦ Ἰωάννου φαίνεται, ὅτι ἀντὶ τῶν προτέρων ἀπλῶν ἀπεσταλμένων τῶν Ἀποστόλων κατέστησαν ἤδη διαρκῶς προεστῶτες Ἐκκλησιῶν, μὴ ἐνεργοῦνες ἐν ὀνόματι ἄλλων, ἀλλ' ἐξ ἰδίας ἐξουσίας, ἡ δὲ ἀποστολικὴ ἐξουσία, ὡς γενικωτέρα τις ἐποπτεία, περιωρίσθη¹. (Ὁ Εὐστ. ἐν ὑποσημειώσει λέγει, ὅτι ὁ Rothe μετὰ πολλῆς ἐξουσίας ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι, ὅτε οἱ Ἀπόστολοι συνῆλθον ἐν Ἱεροσολύμοις, ἵνα καταστήσωσι τὸν Συμεῶνα ἐπίσκοπον τῆς πόλεως ταύτης (κατὰ Ἡγήσιππον παρ' Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. 5, 11), διέταξαν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου ὡς ὄργανον τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας (die Anfänge der christ. Kirche und ihrer Verfassung I, 194). Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως ἐν ἧ ὁ προεστῶτες τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς ἄγγελοι αὐτῶν προσαγορεύονται (Rothe σελ. 243. Thiersch: Die Kirche im Apost. Zeitalter σ. 248), ὅπερ ἀποδεικνύει πόσον στενῶς ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐθεωρεῖτο, ὅτι ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς προΐσταντο.

«Ὁ,τι μέχρι τοῦδε δι' ἀμέσων ἱστορικῶν μαρτυριῶν κατέστη πλέον ἢ πιθανὸν τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας· οὕτω λέγει διαρρήδη ὁ Τερτυλλιανός: «Ordo episcoporum ad originem recensens, in Joannem stabit auctorem» (Tertull. ad. Marcionem Lib. IV c.v.) συμφώνως δὲ πως πρὸς ταῦτα καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς. «Ἐπειδὴ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου μετῆλθεν Ἰωάννης ἐπὶ τὴν Ἐφεσον, ἀπῆει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δ' ὅλας Ἐκκλησίας ἀρμόσων, ὅπου δὲ κλήρου, ἕνα γέ τινα κληρώσων τῶν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος σηματομένων.» (Τίς ὁ Σωζ. Ἐκδ. Ἀπ. Διακ. 8, 372).

(Τὸ συμπέρασμα τῆς ἐρεύνης τοῦ Ἰ. Εὐταξίου εἶναι: 1ον) ὅτι ἤδη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀποστόλων οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν ἀξίωμα διάφορον τῶν πρεσβυτέρων καὶ ὅτι ἀμφοτέρωθεν διὰ τοῦτο εἶναι ἀποστολικῆς ἀρχῆς· 2ον) ὅτι καὶ τὰ τρία ἀξιώματα, τὸ τοῦ ἐπισκόπου, τὸ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τὸ τοῦ διακόνου, φαίνονται προελθόντα ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀποστολικοῦ ἀξιώματος, δι' ἀποχωρίσεως ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀναθέσεως εἰς ἕνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ὠρισμένων λειτουργιῶν, αἵτινες κατ' ἀρχὰς ἅπασαι ἦσαν συγκεντρωμέναι ἐν τῷ ἀποστολικῷ ἀξιώματι·

1. Εὐστ. ἐν ὑποσημειώσει λέγει, ὅτι ὁ Rothe μετὰ πολλῆς ἐξουσίας ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι, ὅτε οἱ Ἀπόστολοι συνῆλθον ἐν Ἱεροσολύμοις, ἵνα καταστήσωσι τὸν Συμεῶνα ἐπίσκοπον τῆς πόλεως ταύτης (κατὰ Ἡγήσιππον παρ' Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ' ια'), διέταξαν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου ὡς ὄργανον τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας (die Anfänge der christ. Kirche und ihrer Verfassung I, 194.). Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως ἐν ἧ ὁ προεστῶτες τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς ἄγγελοι αὐτῶν προσαγορεύονται (Rothe σελ. 243. Thiersch: Die Kirche im Apost. Zeitalter 1852, σ. 248).

ἀλλ' ὅτι μόνοι οἱ ἐπίσκοποι δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων, διότι μόνοι αὐτοὶ διεδέξαντο τοὺς ἀποστόλους κατὰ τὴν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν, καθ' ἣν δύνανται καὶ ἄλλοις ταύτην νὰ μεταδίδωσι». Τὴν ὁποῖαν ταύτην στηρίζει ὁ Εὐταξίας εἰς τὸν Κλήμεντα Ρώμης (Κοριθ. 44), ὅστις λέγει. «Διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν πρόγνωσιν εὐληφέστες (οἱ Ἀπόστολοι) τελείαν κατέστησαν, τοὺς προειρημένους καὶ μεταξὺ ἐπινομήν δεδώκασιν, ὅπως, ἐὰν κοιμηθῶσι, διαδέξωνται ἕτεροι ἄνδρες τὴν λειτουργίαν αὐτῶν». Ἐπίσης εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς ἐν Καρχηδόνι συνόδου (Σύνταγμα Τόμ. Γ'. σ. 17) λέγεται. «Πρόδηλός ἐστι ἡ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ ἀπόφασις, ἀποστέλλοντος τοὺς ἑαυτοῦ Ἀποστόλους καὶ αὐτοῖς μόνοις τὴν ἐξουσίαν ἐπιτρέποντος, οἷς ἡμεῖς ἐξακολουθοῦμεν, τῇ αὐτῶν ἐξουσίᾳ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ κυβερνῶντες». Ὡσαύτως παραπέμπει εἰς τὸν Κυπριανὸν Epist. XXV «potestas ergo peccatorum remittendorum Apostolis data est et ecclesiis, quas illi a Deo missi constituerunt, et episcopis, qui eis ordinatione vicaria successerunt» (πρβλ. καὶ Δοσιθέου, Ὁμολογ. ὁρ. ι').

Ἐρχόμενος εἶτα ὁ Εὐταξίας εἰς τὸ τρίτον ζήτημα· «ἄν, δῆλον ὅτι, οἱ βαθμοὶ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐπισκόπου διετάχθησαν ἀπ' ἀρχῆς ὡς βαθμοὶ ἱερατικοὶ καὶ ἐὰν ἀπ' ἀρχῆς ἱερατικῶς διέφερον ἀπ' ἀλλήλων», λέγει τὰ ἐξῆς: «Ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου ἀμφότεροι οἱ βαθμοὶ ἦσαν ἡδη ἱερατικοὶ καὶ ἱερατικῶς διέφερον ἀπ' ἀλλήλων, τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον. Τὸ ζήτημα ὅμως εἶναι ἂν τὸ πρᾶγμα ἀπ' ἀρχῆς εἶχεν οὕτως. Ἐπὶ τῶν ἐπισκόπων παρατηρεῖται ὅτι, ὅτε τὰ πρῶτα ἔχνη τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν ἀναφαίνονται σαφῆ, καὶ ὁ ἱερατικὸς τῆς ἐξουσίας αὐτῶν χαρακτήρ εἶναι οὐχ ἤττο νσαφῆς καὶ δὴ καὶ κατὰ τὸ ἰδιαιτέρον αὐτοῦ γνώρισμα (σ. γρ. ἐννοεῖ τὸ μοναδικὸν δικαίωμα τοῦ μεταδίδειν τὴν Ἱερωσύνην). Ἄλλ' ἐπὶ τῶν πρεσβυτέρων αἱ περὶ τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ ἐκφράσεις εἶναι συνήθως λίαν γενικαί· ἡ μόνη φράσις, ἥτις ὑποδηλοῖ πῶς σαφέστερον τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, εἶναι ἡ τῆς πρὸς Τίτον ἐπιστολῆς (1,7), ἐν ἣ καλοῦνται οἰκονόμοι Θεοῦ, ἡ δὲ φράσις αὕτη, ἂν ἐξηγηθῇ κατὰ τὸ οἰκονόμοι μυστηρίων Θεοῦ τῆς Α' πρὸς Κορινθίους (4,1,2), ὄχι μόνον δὲν ἀποκλείει τὸν ἱερατικὸν αὐτῶν χαρακτήρα, ἀλλὰ καὶ ὑποδηλοῖ τοῦτον σαφῶς.

Αὕτη εἶναι ἡ ἐκθεσις τοῦ ἀειμνήστου διαπρεποῦς κανονολόγου Ἰ. Εὐταξίου. Καίτοι δύνανται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀτελής ἕνεκα κυρίως 1ον) τοῦ λόγου, ὅτι δὲν εἶχε πρὸ αὐτοῦ τὸ σύνολον τῶν κειμένων τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς· 2ον) ὅτι δὲν βλέπει πάντοτε τὰ πράγματα ὡς ἱστορικός, ἀλλὰ νομικός (βλέπει καὶ ὁ Εὐτ. τὸ ὑλικόν του κατὰ θεωρητικὰ προβλήματα καὶ κατηγορίας)· 3ον) δὲν ἀποδίδει τὴν δέουσαν προσοχὴν εἰς ὅλον τὸ ὑλικόν τῶν διηγήσεων τῶν Πράξεων, ἐνθα ἐκτίθενται τοῦτο μὲν ἡ συμμετοχὴ τῶν πρεσβυτέρων εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας τοῦτο δὲ ἡ ἐγκατάστασις πρεσβυτέρων ἐν ΝΑ. Μ.

Ἄσσία· 4ον) δὲν ἐκμεταλλεύεται πλήρως τὸ ὕλικόν καὶ τὰς μαρτυρίας τοῦ Ἰγνατίου· 5ον) δὲν βλέπει πῶς ἀνακύπτει τὸ πρόβλημα, ὅπερ τίθεται διὰ τοῦ βρου «οἱ ἐπίσκοποι» ἢ οἱ «πρεσβύτεροι», διὰ τὴν αὐτὴν πόλιν, ἐνθα δὲν μνημονεύεται «ὁ ἐπίσκοπος» (Φίλιπποι, Κόρινθος, Ρώμη)· 6ον) πρὸς ἀπόδειξιν τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων μνημονεύει μόνον τοῦ κεφ. 44 τῆς Α' Κλήμεντος, ἐνθα ὁ λόγος ὅμως περὶ διαδοχῆς «ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς ἐπισκοπῆς», ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀποβολῆς «ἐνίων πρεσβυτέρων» (τὸ πρόβλημα τῆς διαδοχῆς τῶν Ἀποστόλων ἐν ταῖς ὑπὸ ἔρευναν πηγαῖς εἶναι δυσχερέστατον νὰ ἐπιλυθῇ τόσον εὐκόλως, ὡς τὸ ἀντελήφθη ὁ Εὐταξίας), ἐν τούτοις εἶναι βαρυσήμαντος.

Πρέπει δὲ νὰ ἀναγνωρισθῇ, ὅτι ἡ ἐκθεσίς του διακρίνεται διὰ τὴν ὀξύνοϊαν καὶ τὴν σαφήνειαν πολλῶν παρατηρήσεων (σχετικῶς π.χ. πρὸς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῶν ἐκτάκτων ἀπεσταλμένων τῶν Ἀποστόλων εἰς μονίμους λειτουργούς, εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν), ὡς καὶ τὴν τοποθέτησιν προβλημάτων. Εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐξελικτικῆς θεωρίας, τῆς ἐδραζομένης ἐπὶ τῆς συνολικῆς καὶ λεπτομεροῦς ἐρεύνης πασῶν τῶν πηγῶν: ὠρισμένα σημεῖα τῆς ἐκθέσεως τῆς μερικῆς ἐρεύνης τοῦ Εὐταξίου θὰ λάβουν τὴν θέσιν των.

Ἄλλ' ὅς προχωρήσωμεν περαιτέρω μὲ τὰ ἐρώτημα κατὰ πόσον αἱ νεώτεραι ἐπιστημονικαὶ ἐκθέσεις δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς προάγουσαι τὴν γνῶσιν τοῦ ζητήματος παρ' ἡμῖν, ἐν σχέσει πρὸς τὸν Εὐταξίαν.

2ον) τοῦ Φιλαρέτου Βαφείδου, Μητρ. Ἡρακλείας (1850 - 1933)

Καθ' ὃν χρόνον ἐδημοσιεύοντο αἱ νέαι ἐκδόσεις τοῦ κειμένου τῆς Α' Κλήμεντος καὶ τὸ ἐξ ὀλοκλήρου νέον διὰ τὴν ἐπιστήμην κείμενον τῆς Διδαχῆς, ἐπεξεργάζετο προφανῶς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν του Ἱστορίαν ὁ Φιλάρετος Βαφείδης, τότε Καθηγητῆς τῆς κατὰ Χάλκην Θεολογικῆς Σχολῆς.

Εἰς τὸν Α' τόμον τῆς Ἱστορίας του ὁ Βαφείδης (δημοσιευθέντα κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1884) φαίνεται γνωρίζων τὴν Α' Κλήμεντος καὶ δὴ καὶ τὴν ἐκδοσιν τοῦ περιωνύμου Φιλοθέου Βρυενίου (σελ. 46 καὶ 48), ἀλλ' ἄγνοεῖ παντάπασι τὴν ἐκδοσιν τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων τὴν γενομένην ὑπὸ Ο. Gebhard, A. Harnack καὶ Th. Zahn (Patrum Apost. Opera 1-3) 9 ὅλα ἔτη ἐνωρίτερον γενομένην, τῷ 1875-7. Ὅπερ δὲ εἶναι ἐξόχως παράδοξον, δὲν μνημονεύει, ὡς εὐλόγως θ' ἀνεμένομεν, τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου¹, περὶ ὧν ὑπῆρχεν ἤδη ἡ βαρυσήμαντος τοῦ Th. Zahn ἐργασία τοῦ 1872 ἀκόμη δὲ δὲν γνωρίζει τὴν ἐργασίαν τοῦ Ἰωάν. Εὐταξίου. Ὅθεν εἶναι εὐλογον, διατὶ ἡ ἐκθεσίς αὐτοῦ περὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀτελεστοτάτη καὶ ἐν τισιν ἐσφαλμένη.

Ἄλλ' ὅς ἴδωμεν δι' ὀλίγων πῶς ἐκθέτει ὁ Βαφείδης τὰ περὶ τοῦ πολιτεύματος εἰς τὸ Γ' Κεφ. τοῦ α' τόμου, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ «ἐσωτερικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἀποστολικῇ ἐποχῇ», ἧς τὸ τέρμα τοποθετεῖ εἰς τὸ ἔτος 100, προφανῶς ἕνεκα τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου.

1. Ἀπλῶς μνημονεύει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ 4κις.

Ὁ Βαφείδης σημειῶν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἐνότητα αὐτῆς, συγκράτησιν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὑπαρξῶν, ἔχρηξεν ἀνωτέρας τινὸς ἐξουσίας, ἐποπτευούσης καὶ κυβερνώσης αὐτήν, καὶ ὅτι ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ ὡς «ὑπέρτατοι ἄρχοντες, ποιμένες καὶ διδάσκαλοι αὐτῆς παρουσιάζονται οἱ Ἀπόστολοι, οἵτινες λαβόντες παρὰ τοῦ Κυρίου τὴν ἐξουσίαν ἐπετίμων καὶ ἐκόλαζον τοὺς ἁμαρτάνοντας ἢ συνεχώρουν τοὺς μετανοοῦντας... καὶ καθίστανον τοὺς ποιμένας καὶ λειτουργοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» ἐπάγεται, ὅτι «οὕτω κατηρτίσθη τὸ κυβερνητικὸν τῆς Ἐκκλησίας σύστημα, οἱ τρεῖς τῆς ἱερωσύνης βαθμοί, τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ διακόνου. Καὶ οἱ μὲν ἐπίσκοποι, διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων κατὰ πάντα πλὴν τῆς ἀποστολικότητος, ἦσαν καὶ εἶναι ἴσοι πρὸς ἀλλήλους, ἐξασκοῦντες τὸ ἀξίωμα αὐτῶν μόνον ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἐν αἷς ἐτάχθησαν» οἱ δὲ πρεσβύτεροι διὰ χειροτονίας καὶ εὐχῆς καθιστάμενοι, ὡς καὶ οἱ ἐπίσκοποι, ὑπετάσσοντο τοῖς τελευταίοις, καίτοι ἔφερον ἔτι καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν (Πράξ. 20, 17, 28. Τίτ. 1,5,7. Φιλιπ. 1,1. Τιμ. 3,1,8), ἔργον ἔχοντες νὰ ποιμαίνωσι τὰς κατὰ μέρη Ἐκκλησίας, τελῶσι τὰ μυστήρια καὶ ἀγρυπνώσιν ἐπὶ τοῦ ποιμνίου αὐτῶν. Τέλος οἱ διάκονοι, ἐπίσης δι' εὐχῆς καὶ χειροθεσίας κατασταθέντες, καίτοι κατ' ἀρχὰς ἐφρόντιζον περὶ τῶν σωματικῶν τῶν χριστιανῶν ἀναγκῶν, ὡς ἄνδρες ὅμως πλήρεις πνεύματος Ἁγίου ἐκήρυττον ἕνα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐβάπτιζον καὶ ὑπηρετοῦν τοῖς μετὰ τῶν ἀγαθῶν συνημμένοις κυριακοῖς δείπνοις.

Πρὸς ἐπιμέλειαν τοῦ γυναικείου φύλου ὑπῆρχον καὶ αἱ διακόνισσαι, 60 ἐτῶν τὴν ἡλικίαν, τινὲς δὲ Ἐκκλησίαι εἶχον καὶ τοὺς εὐαγγελιστάς· ἐκτὸς τῶν ἀξιωματῶν τούτων ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ ἀπαντῶσι καὶ οἱ γλώσσαις λαλοῦντες, οἱ προφῆται, οἱ διδάσκαλοι κλπ.

Ἀκολούθως ὁ Βαφείδης συμπερασματικῶς λέγει τὰ ἐξῆς 2.α' Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δείκνυται σαφῶς, ὅτι οἱ τρεῖς βαθμοὶ τῆς ἱερωσύνης κατεστάθησαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι ἐκκλησιαστικῶ, ἀλλὰ θείῳ δικαιώματι. Καὶ ὅμως ἐναντίον τῆς θεωρίας ταύτης ἐξηγέρθησαν διαφοροὶ οὔτω π.χ. ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία παραδέχεται μὲν τὴν θείῳ δικαιώματι ἐγκατάστασιν τῶν ἀξιωματῶν τούτων, ἀλλὰ κατὰ τὸ μοναρχικὸν αὐτῆς σύστημα διΰσχυρίζεται ὅτι, ὅπως μεταξὺ τῶν ἀποστόλων μόνος ὁ Πέτρος εἶχε τὸ πλήρωμα τῆς ἀποστολικῆς ἐξουσίας οὔτω καὶ μεταξὺ τῶν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κατασταθέντων ἐπισκόπων ὁ διάδοχος τοῦ Πέτρου, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης¹. Μετὰ τοὺς Ρωμαίους οἱ καταπολεμοῦντες τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς

1. Ἐναντίον τῆς παπικῆς ταύτης θεωρίας παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Πέτρος οὐδὲν πλέον τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἐκέκτητο, διὰ τοῦτο καὶ εἰς διακονίαν ἀπεστέλλετο καὶ ἐπετιμᾶτο ὅτε δὲν ὀρθοτόμει ὑπὸ τοῦ Παύλου. Ὁ Πέτρος φαίνεται οἶονεὶ πρῶτος τῇ τάξει τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐν τούτῳ δύναται νὰ προηγῆται ὁ Ρώμης, ἀλλὰ δι' οὗδ λόγους ἡ Ἀρχ. Ἐκκλησία ὄρισε. Ἐπομένως καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης, εἶναι *primus inter pares*.

ιερωσύνης εἶναι οἱ Προτεστάνται. Οὗτοι διατείνονται, ὅτι ἐν τῇ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, δύο μόνον ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα ὑπῆρχον τὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, τὸ δὲ τῶν ἐπισκόπων ἢ ἐκ τῆς φιλοδοξίας τινῶν ἐγεννήθη ἢ συνεπέα τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ βαθμιαίας ἀναπτύξεως· πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς ιδέας ταύτης φέρουσι, τὸ μὲν χωρία τινὰ τῆς Ἀγίας Γραφῆς (Πράξ. 15, 6. 22. 20, 17, 28. Φιλιπ. 1, 1. Α'. Τιμ. 5, 17. Τίτ. 1, 5, 7. Α'. Πέτρ. 5, 1, 3. Ἰωάν. 1), τὸ δὲ Κλήμεντα τὸν Ρώμης, ὅστις ἐν τῇ Α' αὐτοῦ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ (κεφ. 42, 44, 57) ὁμιλεῖ περὶ ἐπισκόπων δῆθεν μόνων καὶ διακόνων, καὶ τρίτον τὸν αἰρετικὸν Ἀέτιον (Ἐπιφ. αἰρ. 77, 3), Ἱερώνυμον (Comment. ad. Titum 1, 1-7 καὶ ἐπιστολ. 111 ἢ 85), Εὐτύχιον τὸν Ἀλεξανδρείας (Rendall, Histor. patriar. Alexandrin. Parisiis 1713, 4), Ἰλάριον τὸν διάκονον, Ἰσίδωρον τὸν Ἰσπάλεως, τὸν πάπαν Οὐρβανὸν τὸν Β' καὶ ἄλλους.

Εἰς ταῦτα ἀντιτάσσομεν τὰ ἐπόμενα: παρατηρήσαμεν ἤδη, λέγει ὁ Β., ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν πρὸς συντήρησιν καὶ συγκράτησιν τῆς Ἐκκλησίας παρέσχε τοῖς Ἀποστόλοις ἐξουσίαν τινά, ἣτις ἔπρεπε νὰ διακίμενη ἐς αἰὲν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μέχρι συντελείας τοῦ κόσμου, μεταδιδόμενη ἀπὸ προσώπου εἰς πρόσωπον. Εἰς ποῖον, λοιπόν, μετέδωκαν οἱ ἀπόστολοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ἐν τοῖς δέλτοις τῆς Κ.Δ. ἀπαντῶμεν ἐκτὸς τῶν ἀποστόλων τὰ ὀνόματα τῶν προφητῶν, διδασκάλων, εὐαγγελιστῶν, ποιμένων, ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων· οἱ ἀπόστολοι, λοιπόν, τὴν διακονίαν αὐτῶν καὶ ἐξουσίαν, ἣν παρὰ τοῦ Κυρίου ἔλαβον, συνέδεσαν ἐν τῶν τίτλων τούτων ἢ ἐπεφυλάξαντο αὐτὴν δι' ἑαυτούς; Ἐκ τῶν Γραφῶν ἔνευ ἀντιλογίας τοῦτο μανθάνομεν, ὅτι τὴν ἐξουσίαν ταύτην ὁ Παῦλος μετέδωκε τῷ Τιμοθέῳ καὶ Τίτῳ καταστήσας αὐτοὺς ἐπισκόπους ἐν Ἐφέσῳ καὶ Κρήτῃ· ἀναμφιβόλως δὲ αὐτὸ τοῦτο ἔπραξαν καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι ἐν ταῖς διαφόροις κατὰ τόπους Ἐκκλησίαις καταστήσαντες διαδόχους αὐτῶν, ἐπισκόπους. Ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, μαρτυρεῖται ἀριδῆλως ἐκ τῆς μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν, ὅτι οὐ μόνον ὁ Θεοφῶρος Ἰγνάτιος ὀριστικῶς διακρίνει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου ἀπὸ τοῦ πρεσβυτέρου, ἀλλ' ὁ μὲν Εἰρηναῖος εἶναι ἔτοιμος νὰ παράσχη τὰ ὀνόματα τῶν ἐπισκόπων τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, τῶν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἢ τῶν διαδόχων αὐτῶν χειροτονηθέντων (αἰρ. 3, 3), ὁ δὲ Τερτυλλιανὸς κατὰ τῶν αἰρετικῶν γράφων, λέγει, ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι τὴν διαδοχικὴν σειρὰν τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν δύνανται νὰ ἀναγάγωσι μέχρι τῶν ἀποστόλων (de praescriptionibus haeticorum κεφ. 32)· ἄλλως τε παρατηροῦμεν, πῶς ἦτο δυνατόν τὸ ἱεραρχικὸν τῆς Ἐκκλησίας σύστημα νὰ ἔπαθε τοιαύτην μεταβολήν, χωρὶς ἢ μεταρρῦθμισις αὐτῆς νὰ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν τινὰ ἢ καὶ νὰ μὴ ἔχωμεν πληροφορίας τινὰς περὶ αὐτῆς; Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τοὺς λόγους, ἐφ' ὧν στηρίζονται οἱ Προτεστάνται παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς μὲν τὰ ἀναφερόμενα χωρία τῆς Γραφῆς γίνεται μὲν σύγχυσις τῶν ὀνομάτων οὐχὶ δὲ καὶ τῶν πραγμάτων, ἐν δὲ τῷ χωρίῳ τοῦ Κλήμεντος Ρώμης δὲν γίνεται κυρίως λόγος περὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιο-

μάτων, ἀλλὰ περὶ τῆς διακονίας καὶ λειτουργίας καθόλου, ἣν οἱ ἀπόστολοι μετέδωκαν τοῖς διαδόχοις αὐτῶν, (πρβλ. Φιλοθέου Βρυενίου μητρ. Σερρών ἐκδ. ἐπιστολ. Κλήμεντος σελ. 74)· τέλος δὲ περὶ τοῦ Ἱερωνύμου σημειούμεν, καὶ τοι ὑποστηρίζει τὴν ταυτότητα τοῦ ἐπισκοπικοῦ καὶ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, ὁ ἴδιος ἁμῶς παραδέχεται καὶ διάκρισιν αὐτῶν, ὡς ἐκ τοῦ χωρίου τούτου δείκνυται· *quid enim racit, excepta ordinat ione episcopus, quod non racit presbyter?*

3) τοῦ Καθηγητοῦ Ἀναστασίου Διομ. Κυριακοῦ (1843-1923).

Ἡ πρώτη μετὰ τὴν δημοσίευσιν πάντων τῶν κειμένων τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς συνολικῆ, ἀλλὰ βραχεῖα (εὐλόγως), ἔκθεσις τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς τε Ἀποστολικῆς καὶ τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Ἀναστασίου Διομήδους Κυριακοῦ (Ἐκκλησιαστικῆ Ἱστορία ἐκδοσις Β' ἐν Ἀθήναις 1898 τόμ. α'. σελ. 194 ἐξ.).

Ἐν ἀρχῇ αὐτῆς ὁ Κυριακὸς ἐκθέτει τὰ ἐξῆς ὀρθά· Οἱ Ἀπόστολοι, ὡς μαθηταὶ τοῦ Κυρίου, τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν ἰδρυταί, ἤσκουν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν. Μετ' αὐτῶν εἰργάζοντο οἱ Ἱεραπόστολοι, οἱ Εὐαγγελισταὶ καὶ οἱ ἔκτακτα χαρίσματα ἔχοντες προφῆται ἢ διδάσκαλοι (Α' Κορινθ. 14). Ταῦτα χαρακτηρίζει ὡς ἔκτακτα καὶ πρόσκαιρα, ὡς ὀριστικὰ δὲ τοὺς διακόνους, ὀρισθέντας νὰ προνοῶσι περὶ τῆς συλλογῆς καὶ διανομῆς ἐλεημοσυῶν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, προσωρισμένους, ἵνα φροντίζωσι περὶ τῶν λοιπῶν τῆς Ἐκκλησίας ὑποθέσεων καὶ ποιμένωνσιν αὐτήν, οὓς καλεῖ ὁ Παῦλος ποιμένας (Ἐφεσίους 4,11). Εἶναι προφανές, ὅτι δὲν ἀκριβολογεῖ ὁ Κυριακὸς προκειμένου περὶ τοῦ ἔργου τῶν διακόνων. Τὸ ὄνομα τῶν πρεσβυτέρων, συνεχίζει ὁ Κ., ἐλήφθη ἐκ τῶν συναγωγῶν, ὧν ἦσαν προϊστάμενοι.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον τὸ ὑπὸ τοῦ Κ. λεγόμενον, ὅτι ἡ λ. ἐπίσκοπος καὶ τὰ δνόματα πρεσβύτερος καὶ ἐπίσκοπος συνεχέοντο πολλάκις. Καὶ τὰ τοὺς χρόνους τούτους (οὕτως ἐν Πράξ. κ', 17, 18 καὶ Τίτ. α', 5,7,) ὀνομάζονται οἱ αὐτοὶ καὶ πρεσβύτεροι καὶ ἐπίσκοποι· οὐδεμία ἡμῶς ἀμφιβολία, ὅτι ἤδη ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἤρχισαν νὰ διακρίνωνται ὡς δύο διάφορα ἀξιώματα¹, καὶ ὅτι ἐνιαχοῦ ἔκτοτε οἱ πρεσβύτεροι ὑπήκουον ἐνὶ ἐπισκόπῳ ὑπερέχοντι αὐτῶν. Τῷ Ἰακώβῳ π.χ. ἐν Ἱεροσολύμοις, τῷ Τιμοθέῳ ἐν Ἐφέσῳ καὶ τῷ Τίτῳ ἐν Κρήτῃ, οὔτινες ἦσαν τέλειοι ἐπίσκοποι, μεγάλην ἐξασκοῦντες ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν λοιπῶν πρεσβυτέρων. Καὶ οἱ προεστῶτες δὲ τῶν 7 ἐκκλησιῶν τῆς Ἀσίας, οἱ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει μνημονευόμενοι, εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπίσκοποι τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων. Εἶναι ἐσφαλμένη ἡ γνώμη τῶν Διαμαρτυρομένων, οἵτινες νομί-

1. γραπτέον λειτουργήματα Γ. Κ.

ζουσιν, ὅτι ἐν ἀρχῇ μόνον πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι ὑπῆρχον καὶ ὅτι οἱ ἐπίσκοποι ἀνεφάνησαν δῆθεν κατὰ τὸν Β' αἰῶνα κατὰ μικρὸν ἐν πρώτοις ἐν μεγάλαις ἐκκλησίαις, ἐν αἷς οἱ πρεσβύτεροι χάριν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων εἶχον ἀνάγκην προεδρεύοντος, καὶ ὅτι οἱ ἀρχικώτεροι τῶν πρεσβυτέρων ἐπεβλήθησαν τοῖς ἄλλοις. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, διότι εἶναι ἀνεξήγητον, πῶς αἴφνης κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἀναφαίνονται πανταχοῦ προϊστάμενοι τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπίσκοποι. Ἰγνος πάλης τοῦ συστήματος τῆς διὰ πρεσβυτέρων διοικήσεως καὶ τῆς δι' ἐνὸς ἐπισκόπου οὐδὲν εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαιοτάτοις ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσι. Καίτοι αἱ τελευταῖαι αὗται γνώμαι εἶναι κατ' ἀρχὴν ὀρθαί, πρέπει νὰ λεχθῆ, ὅτι ὁ Κ. ὤφειλε νὰ σημειώσῃ, ὅτι ὁ διῆσχυρισμὸς τῶν Προτεσταντῶν δὲν εἶναι ἀμάρτυρος, διότι στηρίζεται εἰς τὴν Α' Κλήμεντος, τὴν λεγομένην «Διδαχὴν τῶν 12 Ἀποστόλων», τὸν Ποιμένα τοῦ Ἑρμῆ κ. ἄ. Μὴ ἔχων πιθανῶς συνείδησιν τοῦ προβλήματος, ὡς ἀνακύπτει ὀξύτερα ἐν τῇ Διδαχῇ, οὐδαμῶς μνημονεύει ταύτης. Δὲν δύναται δὲ νὰ προσαχθῆ, ὡς ἀποφασιστικῆς σπουδαιότητος ἐπιχείρημα, ὅτι οἱ ἔπειτα Πατέρες τῶν πρώτων αἰῶνων ἀναφέρουσιν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν ἀποστόλων ἐπισκόπους προϊσταμένους τῶν Ἐκκλησιῶν πανταχοῦ. Τοῦναντίον σπουδαῖον εἶναι, ὅτι Ἄντιοχείας Ἰγνάτιος, ὁ μκθητῆς τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου (σ.γρ.: περὶ τὰ τέλη τοῦ Α' καὶ ἀρχῆς τοῦ Β' αἰῶνος ζῶν), ἀναφέρει τοὺς ἐπισκόπους καὶ συνιστᾷ τὴν εὐπειθειαν πρὸς αὐτούς: «Ὅσοι Θεοῦ εἰσι καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, λέγει, οὗτοι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰσὶ» (πρὸς Φιλαδελφεῖς 3). Καὶ ἀλλαχοῦ: «Τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε» (πρὸς Πολύκρπον 6). Εἶναι ὅμως παραδοξώτατον, ὅτι ὁ Κυριακὸς ἰσχυρίζεται, ὅτι καὶ ὁ Ρώμης Κλήμης μνημονεύει τοῦ ἀρχιερέως ὡς προϊσταμένου τῆς Ἐκκλησίας!, ὅπερ θὰ ἦτο μέγα εὐτύχημα ἐὰν συνέβαινεν. Ἀκόμη παραδοξώτερος εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Κ., ὅτι «καὶ ὁ Πολύκαρπος συνιστᾷ ὑπακοὴν τοῖς ἐπισκόποις καὶ προσκλήθησιν εἰς αὐτοὺς ἐν τῇ πρὸς τοὺς αἰρετικοὺς πάλλῃ, διότι οὗτοι, ὡς οἱ διάδοχοι τῶν ἀποστόλων, ἦσαν οἱ κάτοχοι τῆς ἀληθοῦς ἀποστολικῆς παραδόσεως»!

Τοῦναντίον ὀρθὰ εἶναι ὅσα λέγει ἐφεξῆς: ἔπειτα τοιαύτην φιλαρχίαν καὶ φιλοδοξίαν νὰ παραδεχθῶμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἐκείνῃ ἐποχῇ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ταπεινοφροσύνης, ὥστε ἐξ αὐτῆς νὰ προέλθωσιν οἱ πρώτοι ἐπίσκοποι, εἶναι τὸ ἀπιθανώτατον τῶν πραγμάτων. Οἱ λόγοι κατὰ τῆς γνώμης τῶν Διαμαρτυρομένων εἶναι τόσον ἰσχυροί, ὥστε ἔπεισαν καὶ αὐτὸν τὸν διάσημον διαμαρτυρούμενον θεολόγον Ῥόθε νὰ κηρυχθῆ κατ' αὐτῆς καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι οἱ ἐπίσκοποι ὠρίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, ὅπως καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι. Οἱ λειτουργοὶ οὗτοι τῆς Ἐκκλησίας ἐξελέγοντο ὑπὸ ταύτης ἢ ὠρίζοντο ὑπὸ τῶν ἱδρυτῶν αὐτῆς, τῇ συγκαταθέσει αὐτῆς, δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν. Οὕτως ἐν Πράξ. 6, 6 ἀναγινώσκουμεν, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ ἐξελέξαντο τὸν Στέφανον καὶ τοὺς λοιποὺς διακόνους, οἱ δὲ Ἀπόστολοι ἐπέθεσαν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτῶν. Ἐπίσης ἐν

13, 3, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ «προσευξάμενοι καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς ἀπέλυσαν τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς τὸ κήρυγμα». Τὸ κήρυγμα ἦτο τὸ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος λέγει τῷ Τιμοθέῳ (Α' 3,2), ὅτι οἱ πρεσβύτεροι ἔπρεπε νὰ εἶναι «διδασκτικοί», καὶ τῷ Τίτῳ (1, 9), ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀντέχωνται τοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν λόγου καὶ νὰ εἶναι δυνατοὶ νὰ παρακαλῶσι καὶ στηρίζωσι τοὺς πιστούς. Ἄλλως ὅμως δὲν ἦτο τὸ πρῶτον ἡ διδασκαλία ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων, ἀλλὰ πᾶς τις ἠδύνατο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νὰ ὁμιλήῃ, ὅν εἶχε πνευματικὸν πρὸς τοῦτο χάρισμα. Συνήθως εἶχον τὸν λόγον ἐν ταῖς συναθροίσεσιν οἱ προφῆται, οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ γλώσσαις λαλοῦντες. Μόνον ταῖς γυναῖξιν ἀπαγορεύει τὸν λόγον ὁ Παῦλος (Α' Κορινθ. 12, 28-31 καὶ 14, 27. Ἰακώβου 3). Κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν ἀπαντῶμεν καὶ διὰ κοινίσεως ἡ πρεσβυτέρας καὶ χήρας, ὡς ἴδιον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα, πρὸς ἔργα τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς ἃ γυναῖκες ἦσαν καταλληλότεραι.

Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ ἔκθεσις αὕτη τοῦ ἀειμνήστου Κυριακοῦ εἶναι ἀτελής καὶ ἐν σπουδαίοις σημείοις ἐσφαλμένη, εἶναι δὲ τοῦτο τοσοῦτω μᾶλλον παράδοξον, ὅσῳ κατὰ τὸ μεταξὺ τῆς α' καὶ β' ἐκδόσεως χρονικὸν διάστημα (1881-1898) οὐ μόνον τὰ κείμενα ἐδημοσιεύθησαν, ἀλλὰ καὶ ὀξύταται συζητήσεις ἐγένοντο καὶ μεγάλαί πραγματεῖαι ἐγράφησαν (ἴδε βιβλιογραφίαν παρὰ Kirsch: Kirchengeschichte I 1930).

4) Τοῦ ὑφηγητοῦ τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας X. N. Μακρῆ (1880—1912).

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω γενικωτάτας ἐκθέσεις ἡ πρώτη καὶ μόνη νεωτέρα ἑλληνικὴ μονογραφία περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, ἡ ἐκδοθεῖσα ἐν γνώσει τοῦ συνόλου τῶν πηγῶν, ὑπῆρξεν ἡ τοῦ ἀειμνήστου ὑφηγητοῦ X.N. Μακρῆ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Διδασκαλία τῶν 12 Ἀποστόλων καὶ τὸ ἀρχαῖον Ἐκκλ. Πολίτευμα», διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγείᾳ 1910 σ. 111.

Διὰ νὰ κρίνωμεν κατὰ πόσον ὁ εἰρημένος ἔλαβεν ὀρθὴν ἀφετηρίαν καὶ ἠκολούθησεν ὀρθὴν μέθοδον εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θέματός του, πρέπον εἶναι νὰ ἴδωμεν τὴν διάρθρωσιν τῆς πραγματείας του.

Πρόλογος.

Εἰσαγωγή 1. Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς Διδασκαλίας.

2. Αἱ λοιπαὶ πηγαί.

Μέρος Α'.

3. Ἐκκλησία καὶ ἐκκλησιαστικὴ κοινότης.

4. Ἀπόστολοι.

5. Προφῆται.

6. Διδάσκαλοι.

Μέρος Β'.

Περὶ Ἐκκλησιαστικῶν ἀξιομάτων

7. Ἱστορία τοῦ ζητήματος
8. Σύστασις Ἐκκλησιαστικῶν ἀξιομάτων
9. Ἐπίσκοποι.
10. Πρεσβύτεροι.
11. Διάκονοι.
12. Οἱ κηρύττοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξεδόθη πρὸ τοῦ ἀνωτέρου μνημονευθέντος ἔργου τοῦ Harnack (Entstehung) καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν εἶχεν, ἐκτὸς τοῦ E. Hatch καὶ Sohm (Kircherrecht τόμ. Α' 1890 καὶ Hilgenfeld), ὑπ' ὄψει πραγματείας τινάς, αἵτινες μετ' αὐτοὺς προήγαγον, ἐν τινι μέτρῳ, τὴν γνώσιν τῶν περὶ τὸ πλῆτυσμα τῆς πρώτης Ἐκκλησίας προβλημάτων. Ἀναμφιβόλως ὁμοίως τὸ σπουδαιότερον εἶναι τοῦτο, ὅτι ἔθεσεν ὡς ἀρετηρίαν τὴν ἱστορικὴν πηγὴν τῆς «Διδαχῆς», ἥτοι τὸ συγγραμμάτιον ἐκεῖνο, ὅπερ, λόγῳ τῆς ἀνωθυμίας τοῦ γράψαντος καὶ τῆς ἀγνοίας ἡμῶν περὶ τοῦ τύπου καὶ χροῶν συγγραφῆς, εἶναι τὸ μᾶλλον ἀκατάλληλον, διὰ τὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις καὶ ἀρετηρία τῆς ἐρεύνης τοῦ συνόλου τῶν πηγῶν, πρὸς τὴν ἐκὼν ἢ ἄκων κατ' ἀνάγκην παρεσύρθη ὁ ἐρευνητής. Ἐξέλεξε, λοιπόν, ἐσφαλμένην τροχίαν καὶ ἕνεκα τούτου ἠναγκάσθη νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἀνωτέρω διαίρεσιν, ἢ ὅποια ὑποκύπτει εἰς συστηματικὰ διαφέροντα κυρίως (εἰ καὶ εἰς τινὰ σημεῖα ἀκολουθεῖ τὴν ἱστορικὴν ὁδόν), ἐνῶ τὸ θέμα εἶναι ἱστορικόν. Ἐνεκα τούτου εἶναι ὠσαύτως εὐεξήγητον, διατὶ γενικεύει τὴν ἰσχύϊν τῶν ἐν τῇ Διδαχῇ λεγομένων ἐνῶ αὕτη, ὡς εἶδομεν, περιέχει ὄχι μόνον κοινὰ στοιχεῖα—κοινὸν ἀγαθὸν Gemeingut—ἀλλὰ καὶ τοπικόν. Ἀκριβῶς δὲ αὕτη ἡ θεμελιώδης παρατήρησις δὲν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Μακρῆ, ὅστις ἠκολούθησε τὴν συστηματικὴν μέθοδον καὶ τὰς γενικεύσεις τῶν ἐρευνητῶν, ὧν φυσικῶς ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν.

Ὁ Μακρῆς (σελ. 65) ἀν καὶ ἀκολουθῆ αὐτὴν τὴν μέθοδον κάμνει ὀρθὰς τινὰς παρατηρήσεις, στηριζόμενος ἐν μέρει εἰς τὸν Holzmann, περὶ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ἔργου τῶν ἀποστόλων Τιμοθέου ἐν Ἐφέσῳ καὶ Τίτου ἐν Κρήτῃ (Ὁ Holzmann θεωρεῖ τούτους ὡς πρότυπα τῶν μετὰ ταῦτα μητροπολιτῶν).

Σημειώνει, λοιπόν, ὅτι ἦτο ἡ θέσις των ὑπερτέρα τῆς τῶν ἐπισκόπων τοῦ πρεσβυτερίου (α' Τιμόθ. δ', 14) ἐν ἐκάστη κοινότητι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ θέσις, λοιπόν, εἰς τὸν ἔργον των ὑπῆρξεν ἐν τῶν δεδομένων πρὸς ἐρμηνείαν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῇ πλειάδι τῶν ἐπισκόπων—πρεσβυτέρων τῶν πρώτων Ἐκκλησιῶν, ὥστε νὰ καλῆ αὐτοὺς ἐπισκόπους ὁ Εὐσέβιος (Ἐκκλ. Ἱστορία III, 4,6) καὶ ἡ καθόλου Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ Θεολογία (σελ. 66). Παρὰ ταῦτα ὁ Μακρῆς ὑποστηρίζει τὴν καθιερωμένην ἀντίληψιν, δέχεται, ὅτι ἡ Α' πρὸς Τιμόθεον ὁμιλεῖ περὶ τῶν προσόντων «τοῦ ἐπισκόπου» καὶ ἄρα δέχεται, ὅτι ἦτο μὲν ὁ Τιμόθεος ἐπίσκοπος ἐν τῇ οὐσίᾳ, ὀνομαζόμενος οὕτως

ὑπὸ τῆς μεταγενεστέρας Ἑλληνικῆς Θεολογίας, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν δημιουργούμενοι, ὥστε τρόπον τινὰ περὶ τὸ 62 μ.Χ. εἶναι ὄχι μόνον τὸ λειτούργημα ἀποτελεσθεὶς, καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Τιμοθέου καὶ ἄλλοις, ἀλλὰ καὶ ὁ τίτλος καὶ τὰ προσόντα, ὥστε νὰ φαίνηται παράδοξον, ὅτι τόσαι πηγαὶ (Α' Κλήμεντος κ.λ.π.) ἀγνοοῦσι τὸ «ἄξιωμα» μετὰ πάροδον 30 καὶ πλέον ἐτῶν. Ἄλλ' ἡ ἄνωτέρω γνώμη τοῦ Μακρῆ εἶναι εὐεξήγητος, διότι εὐθὺς κατωτέρω (σελ. 67-8) θεωρεῖ, ὅτι ὁ Κλήμης γνωρίζει, ὅτι «τὸ ἐπισκοπικὸν ἄξιωμα εἶναι ἀποστολικὸς θεσμός» συγγέων προφανῶς τὰ ἐν τῷ κεφ. 42 πρὸς τὰ ἐν κεφ. 46 τῆς Α' Κλήμεντος. Εἰ δὲ καὶ ἀντιλαμβάνεται, ὅτι οἱ πρεσβύτεροι λέγονται εἰς τινὰς ἐκκλησίας καὶ ἐπίσκοποι, ἐν τούτοις, στηριζόμενος εἰς τοὺς ἐκ τῆς Π. Δ. περὶ 3 βαθμῶν ὑπαινιγμούς, τοῦ κεφ. 40,5 τοῦ αὐτοῦ κειμένου, θέλει νὰ πιστεῦῃ, ὅτι τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι «δὲν διακρίνονται σαφῶς εἰσέτι οἱ πρεσβύτεροι τῶν ἐπισκόπων». Οὕτως ἔχοντος τοῦ πράγματος παρὰ τοῖς Κορινθίοις, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ τοῦ Ρώμης, ἧς ἦτο ἐπίσκοπος, καὶ πολλῶν ἄλλων βεβαίως ἐκκλησιῶν ἐγνώριζεν ἤδη τὰ διακεκριμένα ταῦτα ἄξιώματα). «Ὡστε τὸ μὴ δυνάμενον νὰ λυθῆ ἐκ μόνης τῆς Α' Κλήμεντος πρόβλημα τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ἐπισκόπου, λίαν εὐκόλως τὸ λαμβάνει ὡς λελυμένον, σπεύδων νὰ ἀσχοληθῆ μετὰ τὸ ἂν εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ διδάσκειν! Ἐνταῦθα δὲ ἐξετάζει τὸ περιώνυμον 15 κεφ. τῆς Διδαχῆς, ὅπερ προὐκάλει τὴν φιλολογίαν, (χωρὶς νὰ ἀναγνωρισθῆ τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς) (σ. 69), διὰ νὰ ἐπιμείνῃ ἐπὶ τοῦ δευτερεύοντος θέματος περὶ τοῦ «διδασκτικῶν» δικαιώματος τῶν ἐπισκόπων καὶ περὶ τοῦ ὅτι δὲν ἦσαν, ὡς ὑπέθετεν ἡ προτεσταντικὴ Ἱστοριογραφία, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Β' αἰῶνος, οἰκονομικῆς φύσεως κυβερνῆται, διαχειρισταὶ τῆς κοινότητος. Καὶ ἐνταῦθα δὲν ἀποσαφηνίζει τὴν χρῆσιν τοῦ ὅρου (ἐπίσκοποι), ὥστε ἀποκομίζει τις ἐνίοτε ἴσως τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι συγγέει τοὺς ἐπισκόπους — πρεσβυτέρους πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τοῦ Ἱγνατίου. Ὁ Μακρῆς δέχεται περαιτέρω (σελ. 74 ἐξ.) τὴν περὶ «μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἄξιωματος» γνώμην, ὡς ἀποδίδουσαν τοῦ Ἱγνατίου τὴν θεωρίαν, εἰ καὶ ἀντιλαμβάνεται, ὅτι παρὰ τῷ Ἱγνατίῳ ὁ ἐπίσκοπος μνημονεύεται συχνάκις μετὰ τοῦ Πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων. Δὲν ἐνδιατρίβει ὅμως περισσώτερον περὶ τὰς μαρτυρίας τοῦ Ἱγνατίου, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐπιστρέφει εἰς τοὺς Ἀποστολικούς χρόνους. Ἐνταῦθα σημειώνει, ὀρθῶς, ὅτι ὁ Ἰάκωβος προΐστατο, ὡς ἐπίσκοπος, ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ ἦτο πρόεδρος τοῦ συμβουλίου τῶν πρεσβυτέρων—ἐπισκόπων (θα ὄφειλε νὰ σημειώσῃ μόνον πρεσβυτέρων, διότι εἶναι πρόβλημα δι' ἡμᾶς λελυμένον, ὅτι οὐδέποτε ἐν Ἱεροσολύμοις ἐχρησιμοποιήθη ὁ ὅρος: ἐπίσκοποι, διὰ τοὺς πρεσβυτέρους). Ἐπειτα ὀρμώμενος ἀπὸ τὴν ὀρθὴν σκέψιν, ὅτι οὐδέποτε οὐδαμοῦ ὑπῆρξε σωματεῖον ἄνευ προεδρεύοντος, πρῶτον μὲν παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Ἰάκωβος δὲν ὀνομάσθη οὕτως ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, ὑπῆρξε καὶ ἐκλήθη τοιοῦτος ὑπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης Ἐκκλησίας, ὡς καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Συμεών, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡγησίππου, Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Διονυσίου Κορίνθου (Εὐσεβ. II, 1,23 κ'

IV, 23), δεύτερον δὲ προσθέτει, ὅτι «ἡ φύσις τῶν πραγμάτων αὐτῶν» συνέβαλεν, ὥστε «ἐν τῇ συναθροίσει τῶν πιστῶν εἰς τῶν ἐπισκόπων—πρεσβυτέρων, ἄνευ συγκρούσεως βεβαίως καὶ διαγωνισμοῦ, λόγῳ τῆς τε ἡλικίας πάλιν καὶ τῆς φυσικῆς ἢ κοινωνικῆς διακρίσεως, ὡς νομίζει καὶ ὁ Harnack, ὑπῆρξε καὶ τῶν ἐπισκόπων ὁ Πρόεδρος, χωρὶς τοῦ τε ἀξιώματος καὶ τοῦ ἔργου αὐτῶν νὰ γίνηται ἐν τῷ συνόλῳ διάκρισις». Εἶναι προφανές, ὅτι ὁ Μακρῆς λημονεῖ ἐνταῦθα, ὅτι ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου συνάγεται τὸ ἀδιαμφισβήτητον συμπέρασμα, ὅτι ὁ βαθμὸς τοῦ ἐπισκόπου δὲν συνδέεται πρὸς τὴν ἡλικίαν, παραδείγματα δὲ ἔστωσαν ὁ Πολύκαρπος Σμυρναίων καὶ ὁ Δαμᾶς Μαγνησίων καὶ ὅτι δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ συνολικῆς διακρίσεως ἐπισκόπου ἀπὸ τοῦ Πρεσβυτερίου, ἀλλὰ περὶ βαθμιαίου ἀκριβοῦς διαχωρισμοῦ καὶ καθορισμοῦ τῆς δικαιοδοσίας μέχρι περιήτου τοῦ τέλους τοῦ Β' αἰῶνος. «Καὶ ἐν ἐκκλησίαις μὲν, συνεχίζει ὁ Μακρῆς, ἔνθα δὲν ὑπῆρχον οἱ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα κεκτημένοι, τὸ ἅλον ἔργον ἀπέκειτο αὐτοῖς ἢ ἐκ περιτροπῆς ἢ καθ' ὑπεροχὴν διὰ τοῦ προέδρου αὐτοῦ τούτου, ὅπου δὲ ὑπῆρχον οἱ γλώσσας λαλοῦντες (πρβλ. Στεφανίδου κατωτέρω), προφητεύοντες, οἱ προϊστάμενοι οὗτοι τῆς κοινότητος, διὰ τοῦ προέδρου αὐτῶν ἐτήρουν τὴν τάξιν, ἀνεγίνωσκον τὰς Γραφάς, ἔκλων τὸν ἄρτον καὶ ἀπεφάσιζον περὶ τῶν χρεῖαν ἔχόντων πτωχῶν, ἵνα δανείμωσι τὰς ἐλεημοσύνας». Ἐνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πιστῶν καὶ τοῦ συνθετωτέρου ἔργου «ὁ μὲν προεδρεύων ἐν τοῖς ἐπισκόποις-πρεσβυτέροις κατέστη ὁ μόνιμος πρόεδρος, μείναντος αὐτῷ καὶ τοῦ ἀρχικοῦ τίτλου «ἐπίσκοπος ὡς ἰδίου ἀξιώματος», οἱ δὲ συμπάρεδροι πρεσβύτεροι-ἐπίσκοποι ἐκλήθησαν τῷ ἐτέρῳ ἀρχικῷ ὀνόματι πρεσβύτεροι, ἴδιον ἀξίωμα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποτελέσαντες».

Οὕτω τολμηρῶς σκεπτόμενος δέχεται¹ δημιουργηθὲν τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου ὡς τοῦ προέδρου τῶν πρεσβυτέρων-ἐπισκόπων. Ὁ θεὸς ἐν περὶ ἀποστολικῆς προελεύσεως οὐδὲν λέγειται, ἀλλ' ἐν τέλει σημειοῦται (σελ. 77-8) τρίτον, ὅτι «ἡ θέσις τῶν συνεργῶν, ὡς ἐντεταλμένων τῶν Ἀποστόλων, ἀλλαχοῦ παρεσκευάσεν ἐπίσης τὴν ὑπεροχὴν καὶ διάκρισιν ὑπὲρ τοὺς πρεσβυτέρους, αὐτῶν τούτων ἔχόντων θέσιν ἐπισκόπων, ὡς ἀντιπροσώπων τῶν Ἀποστόλων». Δέχεται δὲ κατωτέρω τοὺς Τιμόθεον καὶ Τίτον ἐπισκόπους καὶ ἐγκαθιδρύνοντας ἐπισκόπους (στηρίζεται εἰς τὸν Χρυσόστομον Ἑλλ. Πατρ. 62, 671). Ἐνῶ δ' οὕτω φρονεῖ, ὅτι ἡ θέσις των εἶναι ἢ ἀσφαλεστέρα, προχωρῶν λέγει, ὅτι ὁ Κλήμης ὁ Ῥώμης μετὰ 30 περίπου ἔτη (ἀπο)καλεῖ «τοῖς προϊσταμένοις τῆς ἐν Κορίνθῳ ἐκκλησίας πρεσβυτέροις, ἐνῶ ἐκ τοῦ συνόλου διαφαίνεται τὸ ἐπισκοπικὸν αὐτῶν ἀξίωμα καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καθόλου» (1). Εἶναι ἢ προφανές, ὅτι ἐλλείπει παρ' αὐτῷ ἢ ἀκριβεστέρα καὶ ἢ βαθυτέρα γνωριμία τῆς Α' Κλήμεντος! Οὐχ ἤττον παράδοξος εἶναι ἢ γνώμη αὐτοῦ, καθ' ἣν «οὕτως δὲ γενομένης τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐπισκοπικοῦ

1. Ἡ ἔννοια τῆς Διακρίσεως τῶν Ἀποστόλων;

ἀξιώματος κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ Α' αἰῶνος (ὅτι τότε ἐνεφανίσθη ὁ ἐπισκοπικὸς βαθμὸς μαρτυρεῖται διὰ τοῦ Ἰγνατίου, καθὼς θὰ ἴδωμεν) ἐννοοῦμεν, πῶς εἶτα μέλη ἐπιφανῆ τῆς Ἐκκλησίας χειροτονοῦντο ἀπ' ἐϋθείας ἐπίσκοποι. Τοῦτο δὲ ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν δρᾶσιν καὶ παραμονὴν τοῦ Ἰωάννου (Εὐσεβ. III, 31, IV 23, 24) χειροτονήσαντος τὸν Παπίαν ὡς Ἱεραπόλεως καὶ τὸν Πολύκαρπον ὡς Σμύρνης (Αὐτόθι III, 39, IV, 14), χωρὶς νὰ προϋποτίθεται ἀγών, καθ' ὃν νὰ ἐπρωταγωνίστησεν ὁ Ἰωάννης. «Ἐχει τι τὸ ὀρθόν, λέγει, ἡ γνώμη τοῦ Rothe (Die Anfänge der christl. Kirche σελ. 351), ὅτι μετὰ τὸ 70 μ.Χ. οἱ ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ Ἀπόστολοι Ἰωάννης, Φίλιππος καὶ Ἀνδρέας ὀργάνωσαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐγκαθιδρῦσαντες τοὺς ἐπισκόπους, τῷ πρώτῳ δι' αὐτῶν κατ' ἐξοχὴν ὀφείλει ἡ Ἐκκλησία τὴν ἑαυτῆς ὀργάνωσιν, χωρὶς ἐκ τῶν εἰρημένων νὰ εἶναι ἀσφαλῆς, καθ' ἃ ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται». Ἀντικρούων εἶτα τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν γνώμην τοῦ Εὐταξίου (σελ. 283) λέγει, ὅτι «Βεβαίως οἱ ἀπεσταλμένοι μαθηταὶ καὶ διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων ἐνήργουν διὰ τοῦ ἀποστολικοῦ κύρους ἀνά τὰς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε λόγος, ὅπου ὑπῆρχον μόνιμοι ἐπίσκοποι, νὰ ἐνεργῶσιν ἀίφνης μόνον περὶ τὰ τέλη τοῦ Α' αἰῶνος ζῶντος μόνου τοῦ Ἰωάννου ἐξ ἰδίας ἐξουσίας, ὅτε τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα εἶχε διακριθῆ τοῦ τῶν πρεσβυτέρων. Ὡστε οἱ συνεργοὶ οὗτοι μαθηταὶ τῶν Ἀποστόλων ἐνήργουν μὲν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλου ἐξ ἐντολῆς καὶ κύρους ἀποστολικοῦ, ἀλλὰ τῆς καθ' ἕκαστον κοινότητος τὴν κυβέρνησιν εἶχον οἱ ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἢ ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτῶν τούτων κατὰ θεϊκὴν ἐντολὴν χειροτονηθέντες ἡγούμενοι, προϋστάμενοι τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς καὶ ἐξ ὧν διεκρίθησαν βαθμηδὸν τὰ δύο ἀξιώματα, ὡς εἶδομεν, τοῦ κύρους καὶ τῆς αὐθεντίας των προελθόντων ἐπίσης ἀμέσως ἢ ἐμμέσως παρὰ τῶν Ἀποστόλων.

Διευκρινίζων περαιτέρω τὴν ἀποψίν του ἐν τῇ ἀποκρούσει τῆς γνώμης τοῦ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, ἀντικρούοντος κατ' ἀρχὴν τὴν ταυτότητα τῶν δύο ἀξιωμάτων καὶ εὐρίσκοντος ἐν Πράξ. ιγ' 1, περὶ Βαρνάβα καὶ Συμεῶν τοῦ λόγου ὄντος, «τρεῖς τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν ἔχοντας τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης καὶ ὡς ἐπισκόπους», ὁ Μακρῆς παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς: «Ταῦτα εἶναι ὀρθὰ διὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ Α' αἰῶνος, ἐκλειπόντων τῶν Ἀποστόλων βαθμηδὸν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐπισκόπου κεκτημένου, ἢ τοῦ Ἀποστόλου ἢ συνεργοῦ αὐτοῦ καθισταμένου, διότι τότε, ἐκφαίνεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ὅπερ ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ Ἐκκλησίᾳ δὲν παρατηρεῖται. Δὲν παύουσιν ἄλλως τὰ δύο ταῦτα ἀξιώματα ὄντα ἐκ θείας συστάσεως, διότι κατ' ἀρχὴν ταυτίζονται κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας». Λήγοντος τοῦ Α' αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ Β', ἐπίσκοποι ἦσαν ὁ Κλήμης, ὁ Ἀντιοχείας Ἰγνάτιος διαδεχάμενος μάλιστα τὸν Εὐόδιον (Εὐσεβ. V, 6, 8. III, 22. καὶ 36-37, ὁ Παπίας τῆς ἐν Φρυγίᾳ Ἱεραπόλεως (III, 39), Συμεὼν ὁ Ἱεροσολύμων. Προσθέτει δὲ τὸν Φίλιππον Γορτύνης, καὶ τὸ Πινυτὸν Κνωσσοῦ (IV, 21 καὶ 23).

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ διευκρίνησις τοῦ Μακρῆ, ἡ παρεχομένη ἐν τῇ θεωρητικῇ ἀναπτύξει («τοῦ ἀξιώματος») τῶν πρεσβυτέρων, διότι ἐν αὐτῇ λέγει, «τὴν καθόλου ὁμῶς θέσιν τῶν πρεσβυτέρων μανθάνομεν ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς Κορινθίους λόγου, περὶ τῶν ἰδίων πρεσβυτέρων, παρ' οἷς δὲν εἶναι διακεκριμένος εἰσέστι ὁ κυριῶς ἐπίσκοπος». Πάντες οὗτοι προσάγουσι «τὰ δῶρα τῆς ἐπισκοπῆς», ἐλειτούργησαν ὁσίως καὶ ἀμέμπτως τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶναι ἐγκατεστημένοι κατ' ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων (Κεφ. 44)... ἐκλελεγμένοι ἄρα καὶ πνευματικοὶ λειτουργοὶ τῶν κοινοτήτων.

Ἄλλὰ δὲν καταπαύει τὸν λόγον εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, ἀλλὰ προσθέτει «συμπάρεδροι τῶν ἐπισκόπων», ἀφ' ὧν δὲν διακρίνει αὐτοὺς εἰσέτι, εἶναι καὶ κατὰ τοῦτον οἱ πρεσβύτεροι.

Εἰς τὸ πρόβλημα, διατὶ ἡ Διδαχὴ, ἣν καὶ ὁ Harnack ἐποθεῖ εἰς Αἴγυπτον, δὲν φανερώνει πρεσβυτέρους, ὁ Μακρῆς σημειώνει, ὅτι παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Harnack ὑπῆρχον ἐκεῖ πρεσβύτεροι, ὡς μαρτυρεῖ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀνδριανοῦ, καὶ ὅτι πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀρχικοὺς ποιμένας ἀπευθύνεται ὁ συγγραφεὺς τῆς Διδαχῆς, ἀλλ' ὅτι «ἤδη ἀρχομένου τοῦ Β' αἰῶνος, ὅτε τὸ ἀξίωμα τῶν ἐπισκόπων πανταχοῦ εἶχεν ἐξαρθῆ καὶ διακριθῆ τοῦ τῶν πρεσβυτέρων, αἱ δὲ ἀνάγκαι τῶν κοινοτήτων ἀπήτουν, ἐπέβαλε πλήρη καὶ τούτων καταρτισμόν, παραγγέλλει ὁ συγγραφεὺς τὰ περὶ ἐπισκόπων καὶ διακόνων ἐπειγόντως, οἵτινες μετ' ἐκείνων θ' ἀνελάμβανον τὸ ἔργον τῆς καθόλου ποιμαντορίας τῆς κοινότητος καὶ θὰ ἐλαμβάνοντο ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ κύκλου τῶν πρεσβυτέρων. Οὕτως εἰσάγει ὁ Μακρῆς εἰς τὸ κείμενον τῆς Διδαχῆς τοὺς πρεσβυτέρους αὐθαιρέτως, ἀντὶ νὰ προσφύγῃ εἰς τὸ σχῆμα πρεσβύτεροι-ἐπίσκοποι («Ἐφεσος-Φίλιπποι»). Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰσέλθω εἰς ἄλλας λεπτομερείας τῆς διατριβῆς τοῦ Μακρῆ¹, ἥτις, καίτοι περιέχει ἐν τισὶν ὀρθὰς γνώμας, ἐν τούτοις στερεεῖται ἀπολύτου σαφηνείας καὶ δὲν ἔχει ὀρθὴν μέθοδον. Ἐπηρεαζόμενος δὲ ἀπὸ τὰς γνώμας τῶν ξένων καὶ τὰς βασικὰς ἐννοίας, ἃς ἐδημιούργησεν ἡ Προτεσταντικὴ Ἱστοριογραφία, καταλήγει εἰς ἀπόψεις ἐνίοτε συγκρουομένας, συγχέων τοὺς ὅρους («ἐπίσκοποι-πρεσβύτεροι» πρὸς τὸν μοναδικὸν παρὰ Ἰγνατίῳ ὄρον «ἐπίσκοποι», ὅστις σημαίνει ὅ,τι καὶ σήμερον.

Ὁ Μακρῆς ἐξέλεξε κακὴν ἀφετηρίαν, δὲν εἶχεν ὀρθὴν μέθοδον καὶ δὲν ἐμελέτησε πρεπόντως τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἰγνατίου, δι' ἃ καὶ ἡ εἰσφορὰ αὐτοῦ εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ζητήματος περιορίζεται εἰς τινὰς παρατηρήσεις. Δὲν προήχθη, λοιπόν, ἡ γνώσις καὶ φυσικὰ καὶ ἡ λύσις τοῦ προβλήματος διὰ τῆς μελέτης τοῦ ἀειμνήστου πατριώτου ὑφηγητοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας.

1. Ἐγκριθείσης ἐπὶ ὑψηλοῦ διὰ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἀν. Διομ. Κυριακοῦ. (Ἐξ ἰκκ. 12, 74) ὑπομνήματα τοῦ Ἰγνατίου ἐπίσκοπου Ἐφεσῶν καὶ τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐκείνων ἐποχῶν.

5) Τοῦ Καθηγητοῦ Ἀρχιμ. Βασ. Στεφανίδου (1878-1958).

Ἡ τελευταία ἀπὸ ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἔκθεσις τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἀποστολικῆς καὶ Μεταποστολικῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ τοῦ Καθηγητοῦ Ἀρχιμ. Βασ. Στεφανίδου. Αὕτη περιλαμβάνεται εἰς τὴν Ἑκκλησι. Ἱστορίαν του καὶ δὴ καὶ ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν γ' παράγραφον, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν ἐνθουσιαστικῶν τάσεων. Αὕτη ἐγράφη τῷ 1947, ἦτοι κατὰ τὸ ἔτος καθ' ὃ τὸ πρῶτον ἐγένοντο ὑφ' ἡμῶν τὰ ἔκτακτα μαθήματα ἐπὶ τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ προβλήματος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης (ἄσχετα πρὸς τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν τοῦ α' τόμου καὶ σχετικὰ πρὸς τὸν γ' τόμον τῆς μονογραφίας).

Ὁ διακεκριμένος διδάσκαλος καὶ προκάτοχος ἡμῶν, σημειῶν, ὀρθῶς, ὅτι αἱ ἐνθουσιαστικαὶ τάσεις ἐν ἡπιωτέρᾳ μορφῇ ἦσαν χαρακτηριστικὸν ἐν γένει τῆς Χριστ. Ἑκκλησίας μέχρι τῶν μέσων τῆς βας ἑκατ/ρίδος καὶ ἐξεδηλοῦντο εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις αὐτῆς» προσθέτει, ὅτι «ἐν τῇ διοργανώσει ὑπῆρχον δύο τάξεις ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, ἀφ' ἑνὸς οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς ὠρισμένην χριστιανικὴν κοινότητα, ἀφ' ἑτέρου οἱ μόνιμοι λειτουργοί» (σ.33). Κατωτέρω (σ. 33-34) σημειῶναι, ἐπίσης ὀρθῶς, ὅτι ἀμφότεραι αἱ τάξεις τῶν Ἑκκλ. ὑπουργημάτων ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Παύλου ὡς χάρισμα τῶν Ἀγίου Πνεύματος, ἀλλὰ κυρίως οἱ ἔχοντες τὰ τῆς πρώτης τάξεως ὀνομάζονται σήμερον «χρισματοῦχοι, ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῶν ἐνθουσιαστικῶν τάσεων». Οἱ κυρίως χαρισματοῦχοι δὲν ἐξελέγοντο καὶ δὲν ἐχειροτοῦντο, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπεδοκιμάζοντο καὶ ἀφήνοντο νὰ δράσωσι. Βραδύτερον, συνεχίζει ὁ Στεφανίδης (ὑποσημ. 1 σ. 34), ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Παύλου εἰς κυρίως χαρισματούχους ἀνετίθεντο πρόσθετα ἐκκλησιαστικὰ καθήκοντα διὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν ἰδρυθησομένας κοινότητας. Οἱ 12 Ἀπόστολοι ἠδύναντο πάντα νὰ πράττωσιν ἀνευ χειροτονίας (Πράξ. 1,23-6).

Ἐνεκα τῶν καθηκόντων τούτων (ἐπίθεσις χειρῶν ἐπὶ βαπτιζομένων, χειροτονία μονίμων) ἠναγκάζοντο νὰ δεχθῶσι χειροτονίαν (Πράξ. 13,3. 14, 23. 19,6. Α' Τιμ. 4,14. Β' Τιμ. 1,6. Α' Τιμ. 5,22). Ἐκ τῶν χωρίων τούτων ἐξάγεται, ὅτι τὴν χειροτονίαν τῶν μελλόντων νὰ ἐκτελῶσι τὰ ὡς ἄνω δύο δικαιώματα ἔκαμον ἄλλοι, ἀνήκοντες ἐπίσης εἰς μὴ κυρίως χαρισματούχους καὶ τοὺς πρεσβυτέρους. Οἱ χειροτονοῦντες οὗτοι χαρισματοῦχοι καὶ πρεσβύτεροι εἶχον καὶ αὐτοὶ χειροτονίαν. Ἀλλὰ προσθέτει, ὅτι τὴν ὑπὸ τῶν νεωτέρων θεολόγων πολεμουμένην ταύτην γνώμην δυνάμεθα νὰ στηρίζωμεν, παραπέμποντες εἰς τὸν Hans Lietzmann: Geschichte der Alten Kirche I, 1932 καὶ 1937 σ. 204.

Οἱ κυρίως χαρισματοῦχοι ἦσαν, κατὰ τὸν καθηγητὴν Στεφανίδην (ὑποσημ.), γενικεύοντα τὴν σπουδαίαν κατὰ τὰ ἄλλα εἶδησιν τῆς Διδαχῆς, ἀνώτεροι τῶν μονίμων λειτουργῶν ἐκάστης κοινότητος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς Διδαχῆς (13,3 πρβλ. 10,7 καὶ 15,1), ἔνθα λέγεται: «πᾶσαν οὖν ἀπαρχὴν γεννημάτων

ληνοῦ καὶ ἄλωνος, βοῶν τε καὶ προβάτων λαβῶν δόσεις τὴν ἀπαρχὴν τοῖς προφήταις· αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ ἀρχιερεῖς ὑμῶν. Ἐὰν δὲ μὴ ἔχητε προφήτην, δότε τοῖς πτωχοῖς». (Ὁ Στεφανίδης παραπέμπει, Α' Κορινθ. 12,28 σημειῶν· «ἄν τονίσῃ τις τὸ ἔπειτα» ἐν σχέσει πρὸς ὅλα τὰ προηγούμενα).

α'. Τὴν πρώτην τάξιν ἀποτελοῦν οἱ χαρισματοῦχοι (ἀπόστολοι) καὶ «προφῆται» (Λουκ. 11,49. Α' Κορ. 12,28. Διδ. 11,3). Ἀπόστολοι ὅμως δὲν εἶναι μόνον οἱ 12, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι (εὐρυτέρα ἔννοια), δι' οὓς χρησιμοποιεῖται καὶ τὸ «εὐαγγελισταί» (Ἐφεσ. 4,11). «Οἱ Ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελισταὶ ἔργον εἶχον νὰ ἰδρῶσι χριστιανικὰς κοινότητας, οἱ δὲ προφῆται νὰ ἐδραιῶσι καὶ ἀναπτύσσωσι τὰς ὑπὸ τῶν πρώτων ἰδρυομένας κοινότητας (Πρ. 15, 22 καὶ 32,13,1. Διδ. 11-13 καὶ Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. 3,37). Ἐννοεῖται ὅτι εὐκόλως οἱ ἀπόστολοι ἠδύναντο νὰ γίνωσι προφῆται καὶ οἱ προφῆται νὰ γίνωσιν ἀπόστολοι» (Πρ. 13,1-3). Ἐν τῇ Κ.Δ. ἀπαντῶσι καὶ οἱ «διδάσκαλοι», οἵτινες ἄλλοτε μὲν ἀναφέρονται μετὰ τῶν χαρισματούχων (Πρ. 13,1 «προφῆται καὶ διδάσκαλοι»), ἄλλοτε δὲ μετὰ τῶν μονίμων «ποιμένες καὶ διδάσκαλοι» (Ἐφεσ. 4,11). Οἱ διδάσκαλοι διέφερον τῶν προφητῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι ἦσαν ὀλιγώτερον ἐνθουσιαστικοὶ καὶ βαθμηδὸν ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς ὠρισμένας κοινότητας.

β) Τὴν δευτέραν τάξιν ἀποτελοῦν οἱ ἐκάστης κοινότητος ἰδιαιτέροι μονίμοι λειτουργοί, οἱ ὅποιοι ἔφερον τὰ γενικὰ ὀνόματα «προϊστάμενοι» (Α' Θεσ. 5,12), «κυβερνήσεις» (Α' Κορ. 12,28) καὶ «ποιμένες» (Ἐφεσ. 4,11).

Κατωτέρω σημειῶναι τὰ ἄλλα στοιχεῖα περὶ τῶν μονίμων λειτουργῶν, οἵτινες φέρονται ὑπὸ τὰ γενικὰ ὀνόματα τοῦ διακόνου, πρεσβυτέρου καὶ ἐπισκόπου, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἐνεφανίσθησαν «εὐθύς ἐξ ἀρχῆς συγχρόνως παντοῦ καὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν εἶχον ἀμέσως μονιμοποιηθῆναι». Ἀκολουθεῖ ἡ ἐκθεσις τῆς ἱστορικῆς ἐμφανίσεως πρῶτον τῶν διακόνων, εἶτα τῶν πρεσβυτέρων ἐν Ἱεροσολύμοις (Πρ. 6,1. 11,29), ἐν ᾗ σημειοῖ διὰ τὸ ἔργον τῶν διακόνων τὸ τοῦ Ἰγνατίου (Τραλλ. 2,3) «δεῖ δὲ καὶ τοὺς διακόνους ὄντας μυστηρίων Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗ γὰρ βρωμάτων καὶ ποτῶν εἰσι διάκονοι».

Οἱ πρεσβύτεροι παρουσιάσθησαν ἢ, τοῦλάχιστον, ἡ σημασία των ἐνισχύθη, μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Στεφάνου, ὡς καθήκοντα δὲ αὐτῶν ἀναφέρονται οἰκονομικά, διοικητικά, πειθαρχικά (Πρ. 11,30. 15,2,4. 22,23. 21, 17 ἐξ). Αἱ «Πράξεις Ἀποστόλων» δὲν ἀναφέρουσιν ἂν ἐγκαθιδρύθησαν, πῶς ἐγκαθιδρύθησαν καὶ ἂν ἐτέλουν ἱερατικὰς πράξεις. Ἐν τούτοις δύνανται τις νὰ δεχθῆ, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἔχομεν τὴν ἀρχὴν ἢ τοῦλάχιστον τὴν βάσιν τοῦ ὑπουργήματος τῶν πρεσβυτέρων. Βραδύτερον καὶ τὸ ὑπουργημα τοῦτο ἀνεπτύχθη καὶ

διεμορφώθη (σημειώνει την ἐγκατάστασιν ὑπὸ Βαρνάβα καὶ Παύλου πρεσβυτέρων εἰς Ν.Α. Ἀσίαν Ἀ' Κλήμεντος 54,2 ἔνθα τὸ «καθεσταμένοι πρεσβύτεροι»), εἶναι δ' ὄντως ἀξιοσημείωτον τὸ χωρ. Πράξ. 14, 23 καὶ Ἰακώβου 5,14, ἔνθα φαίνεται, ὅτι ἐτέλουν ἱερατικὰς πράξεις (εὐχέλαιον).

Ἐκ τῆς Ἀ' Κλήμεντος (κεφ. 44 καὶ 41) πληροφορούμεθα τὸ πρῶτον ρητῶς, ὅτι οἱ πρεσβύτεροι «ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς κοινότητος, ὅτι ἐτέλουν τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν καὶ πρὸς τούτοις ἄλλας γενικὰς πληροφορίας». Οὗτοι προσέφερον τὰ «δῶρα» τῆς ἐπισκοπῆς, ἤτοι τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν (Ἴγν. πρὸς Σμυρν. 7). Οἱ πρεσβύτεροι τῆς Ἱερουσαλὴμ ἔφερον μόνον τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐνῶ τῶν κοινοτήτων τοῦ Παύλου «ἐπίσκοποι» (Πράξ. 20,17 καὶ 28, Ποιμ. Ἐρμᾶ καὶ Πολυκ ἐπισκ. κεφ. 5 ἐν συγκρίσει Παύλ. πρὸς Φιλιππ 1,1, καὶ Ἀ' Κλήμ. κεφ. 42 καὶ 44). Ὅπουδήποτε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (μέχρι 100;) ἀπαντᾷ ἀκόμη καὶ μόνον τὸ ὄνομα «ἐπίσκοποι» εἶναι οἱ πρεσβύτεροι (Παύλου Φιλιππ. 1,1. Διδαχῆς 15,1).

Κατὰ τὴν καθιερωμένην ἀντίληψιν, ὑπὸ τὸ ὄνομα πρεσβύτεροι νοοῦνται τὰ ἱερατικὰ καθήκοντα, ὑπὸ δὲ τὸ «ἐπίσκοποι» τὰ διοικητικὰ, πειθαρχικὰ καὶ ἄλλα καθήκοντα αὐτῶν (Πρ. 20,28). Νεώτεροι θεολόγοι ὅμως δέχονται ἄλλως τὰ πράγματα· «τὸ ὄνομα ἐπίσκοποι» ἐσχετίζετο μὲ τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν, διότι προκαθήμενοι τῆς κοινῆς τραπέζης ἐπέβλεπον αὐτῆς («ἐπίσκοποι»). «Κατὰ ταῦτα, οἱ ἐπίσκοποι ἀρχικῶς εἶχον καθήκοντα μόνον ἱερατικὰ καὶ οικονομικά», εἰς ἀμφοτέρα βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν διακόνων. Μετὰ τῶν καθηκόντων οἱ ἐπίσκοποι «βαθμηδὸν συνεδύασαν τὴν διδασχὴν, τὴν διοίκησιν καὶ πειθαρχίαν (τὸ «ποιμαίνειν» τῶν Πράξ. 20,28). Τὸ ὄνομα πρεσβύτεροι, κατὰ τοὺς νεωτέρους τούτους θεολόγους, ἀρχικῶς ἐσήμαινεν εὐρυτέραν ἐξέχουσαν τάξιν ἐκάστης Χριστ. κοινότητος, ἐξ ἧς ἐλαμβάνοντο οἱ ἐπίσκοποι («καθιστάμενοι πρεσβύτεροι») (Ἀ' Κλήμ. 54, 2 ἢ πρεσβύτεροι-ἐπίσκοποι, ὡς ἐν ὄνομα) περισσότεροι τοῦ ἐνὸς δι' ἐκάστην χριστιανικὴν κοινότητα. Ἐπομένως πᾶς ἐπίσκοπος ἦτο καὶ πρεσβύτερος, διὰ τοῦτο ἔφερε καὶ τὸ γενικὸν τοῦτο ὄνομα, πᾶς ὅμως πρεσβύτερος δὲν ἦτο καὶ ἐπίσκοπος (εἰδικὸν ὄνομα)¹. Ἡ τάξις τῶν πρεσβυτέρων, ἐφ' ὅσον δὲν ἦσαν ἐπίσκοποι, βαθμηδὸν ὑπεχώρησε καὶ ἐξηφανίσθη, οἱ δὲ πρεσβύτεροι-ἐπίσκοποι ἀπετέλουν τὸν ἱερατικὸν βαθμὸν τῶν πρεσβυτέρων (τοὺς σημερινούς), ἀφ' ὅτου παρουσιάσθη καὶ ἐπεκράτησεν ὁ εἰς ἐπίσκοπος (τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα).

Διὰ τὸ ἐπίμαχον ζήτημα τῆς ἐμφάνισσεως τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ (ἀκριβέστερον «ἐπισκοπικὸν λειτούργημα», περὶ οὗ κατωτέρω), ὁ Στεφανίδης (σ. 37 καὶ 39), χρησιμοποιοῦν σταθερῶς τὴν ὑπὸ τῆς Προτεσταντικῆς Ἱστοριογραφίας σχηματισθεῖσαν ἔννοιαν καὶ ἔκφρασιν «μοναρχικὸν ἐπισκο-

1. Αἱ ὑπογραμμίσεις ἀνήκουν εἰς ἡμᾶς.

πικὸν ἀξιῶμα», σημειώνει, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις διεμορφώθη διαρκές καὶ μοναρχικὸν ὑπουργήμα, ὑπεράνω τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀκόμη ἰδιαιτέραν ὀνομασίαν. Μοναρχικὸν ὑπουργήμα ἀνώτερον τῶν πρεσβυτέρων ἐν τῷ μεταξὺ παρουσιάσθη ἐν ταῖς χριστ. κοινότησι τοῦ Παύλου, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰς Ποιμαντορικὰς, οἵτινες ἀναφέρουσι καθήκοντα καὶ δικαιώματα τοῦ ἀνωτέρου τούτου ὑπουργήματος (Α' Τιμόθ. 5,17, 19,22 καὶ Τίτον), ὅπερ εἶχε παρασχεθῆ δι' ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν Παύλου (Β' Τιμ. 1,6 καὶ Α' Τιμ. 4,14), δὲν ὑπῆρχε δὲ ἐπίσης δι' αὐτὸ ἰδιαιτέρα ὀνομασία. Ἄλλὰ τὸ ὑπουργήμα τοῦτο διέφερε τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις εἰς δύο σημεῖα, διότι δὲν ἦτο δι' ὠρισμένην κοινότητα, ἀλλὰ δι' ὅλας τὰς κοινότητας τῶν μερῶν ἐκείνων (Ἀσίας καὶ Κρήτης), πρὸς τούτοις, δὲν ἦτο διαρκές καὶ μόνιμον (Β' Τιμ. 4, 9,21 καὶ Τίτ. 3,12). Μετ' ὀλίγον ἐγκατεστάθη ἐν Ἐφέσῳ ἄλλο πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε τὴν ἀνωτάτην ἐκκλ. ἐξουσίαν τῆς περιοχῆς ἐκείνης (κατὰ παράδοσιν ὁ Ἰωάννης ὁ Ἀπόστ., πρβλ. Κλήμ. Ἀλεξ. Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος κεφ. 42, Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. III 23. 6).

Ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ ὄχι περὶ πρεσβυτέρων, φερόντων τὸ ὄνομα «ἐπίσκοποι» («πρεσβυτέρων — ἐπισκόπων») φαίνεται ἐκ τῆς συνεχείας τῆς φράσεως τοῦ Κλήμεντος: «ἐλθὼν οὖν καὶ ἐπὶ τινὰ τῶν οὐ μακρὰν πόλεων, ἧς καὶ τὸ ὄνομα λέγουσιν ἔνιοι, καὶ τὰλλα ἀπανάσας ἀδελφούς, ἐπὶ πᾶσι τῷ καθεστῶτι προσβλέψας ἐπισκόπων κλπ.» Οὕτως ἐνόησε τὸ πρᾶγμα ὁ Κλήμης καὶ ὁ Τερτυλλιανός, λέγων: «ὁ βαθμὸς τοῦ ἐπισκόπου εἰς τὴν ἀρχὴν ἀναγόμενος ἐν τῷ Ἰωάννῃ εὐρίσκει τὸν ἰδρυτὴν» (Κατὰ Μαρκίωνα 4,5), ἐνῶ κατὰ τὸν Εἰρηναῖον ὁ Πολύκαρπος (Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. 5,24,16 καὶ κατὰ Αἰρ. 3,34. Εὐσ. 4,14,3). Τὸ μοναρχικὸν ἀξιῶμα ἀπαντᾷ σαφῶς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας. Ἐν ὑποσημειώσει ὅμως (σελ. 40) προσθέτει τὰ ἐξῆς ἀξιοσημεῖα¹. «Θὰ περιέμενέ τις τὸ μοναρχικὸν ἐπισκοπικὸν ἀξιῶμα νὰ εἶχεν ἐμφανισθῆ πρώτην φορὰν εἰς τὴν Ρώμην, τὴν κοιτίδα τοῦ μοναρχισμοῦ. Ἐν τούτοις ἐκεῖ περισσότερον ἢ ἀλλαγῶν διετηρήθησαν αἱ ἀρχαὶ καὶ συνθήκαι ἢ τοῦλάχιστον τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα. Ἡ Α' Κλήμεντος (τέλος Α' αἰ.), ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἐρμᾶ (ἀρχὰς Β' αἰ.) βιβλία γραφέντα ἐν Ρώμῃ καὶ ἡ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου (ἀρχὰς Β' αἰ.) δὲν κάμνουσι λόγον περὶ ἐνὸς ἐπισκόπου, ἦτοι περὶ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. Ὁ Ἰουστίνος, γράψας ἐν Ρώμῃ (μέσα Β' αἰ.), ἀναφέρει μόνον προεστῶτα τῶν ἀδελφῶν (Α' Ἀπολ. κεφ. 65). Ὁ Εἰρηναῖος, τέλη τῆς β' ἑκατονταετηρίδος, ἀναφέρει: «οἱ πρὸ Σω-

1. Ἴδε νῦν (1959) τὴν βιογραφίαν τοῦ ἀειμνήστου Διδασκάλου καὶ κριτικὴν περὶ τοῦ ἔργου του εἰς τὴν «Ἐπετηρίδα» τοῦ παρελθόντος ἔτους (Πρόλογος), ἔθθα καὶ γίνεται ἀξιολόγησις τῆς ἀνωτέρω ὑποσημειώσεως τοῦ ἀειμνήστου προκατόχου μου καὶ διαπρεποῦς κριτικοῦ ἱστορικοῦ.

τῆρος (ἐπισκόπου Ρώμης 166-174) πρεσβύτεροι, οἱ προσετώτες τῆς Ἐκκλησίας» (Ρώμης, παρ' Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορία V 24,4), ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Ρώμης Βίκτωρα (περὶ τὸ 192) λέγει· «οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι» (αὐτόθι 15) καὶ παρουσιάζει τὸν Ρώμης Ἀνίκητον (λέγοντα, τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων ὀφείλει κατέχειν) (αὐτόθι 16). Εἰς τὰ τρία τελευταῖα χωρία οἱ ἐπίσκοποι Ρώμης ὀνομάζονται «πρεσβύτεροι».

Ὁ Στεφανίδης, παραστήσας οὕτω τὴν προέλευσιν καὶ ἐμφάνισιν τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἐπισκόπου ἐν Ἱεροσολύμοις, Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Δύσει, εἰς ἄλλην σημαντικὴν ὑποσημείωσιν (σελ. 37) λαμβάνει θέσιν ἔναντι τοῦ προβλήματος τῆς ἐφεξῆς θέσεως, «μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ μοναρχικοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος», εἰς ἣν εὐρέθησαν οἱ ἐν ἐκάστη κοινότητι ὑπάρχοντες πολλοὶ «πρεσβύτεροι—ἐπίσκοποι». Λέγει, λοιπόν, ὅτι οὗτοι ὄχι μόνον δὲν καθηρέθησαν, ἀλλ' ὅτε, ἐκ λόγων πρακτικῶν, ἐχειροτονήθησαν ἄλλοι εἰς τὰς θέσεις αὐτῶν, τοῦ ὀνόματος «ἐπίσκοποι» περιορισθέντος εἰς τὸν ἕνα ἐπίσκοπον, οἱ ἄλλοι ὀνομάσθησαν πλέον πρεσβύτεροι. Ἡ καθιερωμένη φράσις «σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνους» (Παύλου πρὸς Φιλίππ.) ἐγκατελείφθη, οἱ διάκονοι ἐξετοπίσθησαν εἰς τὴν γ' θέσιν. Παρουσιάσθη ἡ φράσις «σὺν ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ πρεσβυτέροις καὶ διακόνους» (Ἰγν. πρὸς Φιλαδ. πρβλ. καὶ Μαγ. 2, Τραλ. 2). Ἐπίσης μετὰ τοῦ ἐπισκόπου ἀνεφέροντο μόνον οἱ πρεσβύτεροι, ἄνευ τῶν διακόνων («Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι», ἐπιστ. πρὸς Φιλ.) «ὑποτασσόμενοι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ» (Ἰγν. Ἐφεσ. 2,2). Καθαيرهθέντος τοῦ ἐπισκόπου τῶν Φιλίππων ἀναφέρονται μόνον οἱ Πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι, πρὸς οὓς ὀφείλουσιν οἱ Φιλιππηῖοι ὑποταγὴν κατὰ τὸν Πολύκαρπον (5,3). Οἱ Πρεσβύτεροι οὗτοι ἀναφέρονται καὶ εἰς ἄλλας πηγὰς τῆς βας ἑκατονταετηρίδος, πολὺ δὲ περισσώτερον μετὰ ταῦτα. Ἡ τάξις τῶν πρεσβυτέρων μετὰ τὴν γενικὴν σημασίαν τῆς λέξεως περιλαμβάνουσα τοὺς πρεσβυτέρους ἐκείνους, ὅσοι δὲν διετέλεσαν καὶ πρεσβύτεροι—ἐπίσκοποι εἶχεν ἐξαφανισθῆναι».

Περαιτέρω ἕμως προσθέτει, πρὸς διασάφισιν τοῦ ἀσαφοῦς τούτου σημείου, ὅτι μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν χαρισματώχων (σελ. 83), ἦτοι τῶν Ἀποστόλων, εὐαγγελιστῶν καὶ προφητῶν, ἔμειναν οἱ μόνιμοι λειτουργοὶ ἐκάστης Χριστ. κοινότητος, ἦτοι (ὁ) ἐπίσκοπος, πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι».

* *

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν αἱ ἀντιλήψεις ἢ μᾶλλον αἱ προσπάθειαι τῶν ἡμετέρων πρὸς ἐρμηνείαν τῶν μεγάλων δυσχερειῶν, ἃς παρουσιάζουσι τὰ ἀνιγματοῦδη ἐν πολλοῖς κείμενα τῆς Ἀποστολικῆς καὶ τῆς Μεταποστολικῆς ἐποχῆς, ἐν οἷς ἔχομεν εἰδήσεις περὶ τοῦ Πολιτεύματος τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας. Εἶναι καταφανὴς ἡ προσπάθεια συμβιβασμοῦ τῶν νεωτέρων προτεσταντικῶν ἀντιλήψεων καὶ ἐρμηνειῶν πρὸς τὴν κατὰ παράδοσιν ἀντίληψιν τῆς Ὁρθοδόξου

ιστοριογραφίας, ἣτις κατ' οὐσίαν στηρίζεται σαφῶς εἰς τὸν Ἰγνάτιον (σαφέστερον παρὰ τῷ Χρυσ. Παπαδοπούλῳ, ὅστις ἰδιαιτέρως ἐτόνιζε τοῦτο κατὰ τὰς ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ παραδόσεις του, λέγων, ὅπου ὁ ἐπίσκοπος, οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι ἐκεῖ καὶ ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὸν Ἰ. Ἰγνάτιον)

*
**

Γενικαὶ τελικαὶ παρατηρήσεις :

Εἰς τὸ εἰδικὸν μεθοδολογικὸν μέρος τοῦ παρόντος Α' τόμου¹, ὁ ὁποῖος θὰ κλείσῃ μὲ τὴν κριτικὴν τῆς μεθόδου, ἣν ἠκολούθησαν οἱ μέχρι τοῦδε ἐρμηνευταί, τὴν ἔκθεσιν τῆς μεθόδου, ἣν ἀκολουθοῦμεν ἡμεῖς καὶ τέλος τὴν σκιαγράφῃσιν τῆς εἰκόνας, ἣν παρέχουσιν αἱ πηγαι ἐν σχέσει: α) πρὸς τὴν βαρυσήμαντον προϋπόθεσιν τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης τ. ἔ. τὴν ἔκθεσιν τῶν σχέσεων τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως (τ. ἔ. ἐπικοινωνίας, γνωριμίας, ἀμοιβαίου ἐνδιαφέροντος καὶ τῶν ἀδελφικῶν δεσμῶν ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ἀγάπῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ) καὶ β) ἐν σχέσει πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῆς, τὴν ὀνομασθεῖσαν πρὸ τοῦ 110 ἐν Ἀντιοχείᾳ Καθολικὴν, θὰ κριθῶσιν αἱ ἀπόψεις τόσον τῶν ξένων ὅσον καὶ τῶν ἡμετέρων. Τοιοῦτοτρόπως θὰ συμπληρωθῶσι διὰ καιρίων παρατηρήσεων αἱ ἐπὶ μέρος κριτικαὶ παρατηρήσεις, ἃς ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐκάμομεν κατὰ τὴν ἀνωτέρω μακρὰν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τοῦ ἡμετέρου προβλήματος. Κλείοντες ὅμως τὸ παρὸν τμῆμα κρίνομεν σκόπιμον νὰ εἴπωμεν τὰ ἑξῆς.

Ὁ ἀναγινώσκων τὰ ἔργα τῶν Προτεσταντῶν ἐκκλ. Ἱστορικῶν, Καινοδιαθηκολόγων καὶ Κανονολόγων, ἐρμηνευτῶν τῶν πηγῶν, ἐν αἷς ἔχομεν τυχαίως εἰδήσεις περὶ τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἀρχιεργόνου Ἐκκλησίας, πρῶτον μὲν ἀποκομίζει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ πρώτη ἐκείνη Ἐκκλησία, ἡ τόσον ἔχουσα ἰσχυρὸν τὸ συναίσθημα τῆς εὐθύνης περὶ τῆς ἐνότητος αὐτῆς, παρουσιάζει μᾶλλον τὸ θέαμα κοινοτήτων διαφορουσῶν μεταξὺ τῶν εἰς οὐσιώδη σημεῖα τοῦ ἐκκλ. βίου τ. ἔ. τῆς διοικήσεως τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς ἀνεφάνησαν ὄχι ταπεινοὶ λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου, ἀλλὰ μᾶλλον φιλόδοξοι ἄνδρες, ἐπιτυχόντες ν' ἀποσπάσωσι τὴν διοίκησιν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν πρεσβυτέρων, ἢ καταλαβόντες εἰς τὴν θέσιν τῶν χαρισματοῦχων. Ἡ τοιαύτη δὲ εἰκὼν προκύπτει ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ἐνίοτε ἀυθαίρετον χρονολογικὴν καὶ τοπικὴν χρησιμοποίησιν τῶν πηγῶν, ἀλλὰ πρὸ πάντων, ἀπὸ τὰς γενικεύσεις συμπερασμάτων, ἃτινα συνάγονται ἐκ τῆς ἐρεύνης ἐνὸς ἢ δύο κατὰ προτίμησιν κειμένων (Διδαχῆς καὶ Α' Κλήμεντος). Αἱ γενικεύσεις σχεδὸν ἐξαφανίζουσι τὰ τοπικὰ καὶ χρονικὰ στοιχεῖα, ἢ τοῦλάχιστον, εἰς τινὰς περιπτώσεις, προηγοῦνται αὐτῶν, ἐνῶ συχνάκις συμβαίνει νὰ οἰκοδομητῆι ὑπόθεσις ἢ ν' ἀνάγῃται αὕτη εἰς θεωρίαν, ἐπὶ ἐνὸς ἢ ὀλίγων χωρίων τῶν κειμένων στηριζομένη.

1. Ταῦτα θὰ περιληφθῶσιν εἰς τὸ 3ον τεῦχος τοῦ παρόντος τόμου.

Φρονοῦντες, ὅτι ἡ Ἀρχέγονος Ἐκκλησία ἐνεφάνιζεν ἰσχυρὸν τὸ αἶσθημα τῆς ἐνότητος, διὰ τῆς συμφωνίας εἰς τὰ οὐσιώδη, ἐνῶ εἰς τὰ δευτερεύοντα ἐκράτει ἐλευθερία (πρβλ. Εὐσεβ. Περὶ τῆς συναντήσεως τοῦ Πολυκάρπου Συμυρναίων μετὰ τοῦ Ἀνικήτου Ρωμαίων τῷ 154 μ.Χ. διὰ τὸ ζήτημα τοῦ Πάσχα καὶ Εἰρηναίου πρὸς Ρώμης Βίκτωρα) ἀναζητοῦμεν ἐν τοῖς ἐφεξῆς τὰ στοιχεῖα τῆς ἐν τῇ ἐνότῃτι ποικιλίας τῆς Ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας. Ὁ ἐσωτερικὸς καθολικισμὸς δὲν ἐνισχύετο εἰσέτι καὶ δι' ἐξωτερικοῦ Καθολικισμοῦ, ὡς συνέβη ἀπὸ τοῦ 150 μ.Χ. ἐξ. Ἐν τῷ πλαισίῳ τούτων δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὰς πηγὰς καὶ τὴν ἐναυτοῖς παρουσιαζομένην ἐξέλιξιν τοῦ Πολιτεύματος. Αἱ πηγαὶ δὲ θεμελιώδους κατ' ἀρχὴν τὴν γνωριμίαν τῶν τοπικῶν συνθηκῶν καὶ δὲν ἐπιτρέπουσι ἀμέσους γενικεύσεις. Μόνον δὲ ὅταν γίνῃ ἡ ἐξονυχιστικὴ ἔρευνα ἐκάστης πηγῆς ἐν στενῇ ἀναφορᾷ πρὸς τὸν τόπον καὶ χρόνον τῆς προελυθείας τῶν εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθῶσι προσεκτικῶς γενικώτερα συμπεράσματα καὶ ν' ἀνευρεθῇ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν (Gemeingut), ἀν' ὑπάρχη καὶ ὅπου ὑπάρχει. Αὕτη εἶναι ἡ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ θεμελιώδης ἀρχή, ἡ ὁποία διακρίνει τὴν ἡμετέραν ἔρευναν ἀπὸ τῶν ἄλλων, ξένων καὶ ἡμετέρων.

Ἐγράφη ἐν Λουτρακίῳ κατ' Αὐγουστον τοῦ 1951. Ἀναθεωρήθη καὶ συνεπληρώθη αὐτόθι τῇ 4ῃ Αὐγούστου 1959.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ «ΕΠΣΚΟΠΟΥ» ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ QUMRAN

Σημειώσεις. Τὸ ζήτημα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ὀργανώσεως τῆς Κοινότητος τῶν Ἑσσαίων εἰς τὸ Ἐγχειρίδιον τῆς Πειθαρχίας, τὸ ὁποῖον ἀνευρέθη εἰς τὸ παρὰ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν μοναστήριον τοῦ Qumran, ἐπὶ τῆς ὀργανώσεως τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ, θὰ ἐξετάσῃ εἰς τὴν θετικὴν ἔκθεσιν τοῦ β' ἢ γ' τόμου.

Ἐνταῦθα σημειῶ, ὅτι ὁ νεώτερος συνάδελφος τῆς Π.Δ. ἐρμηνευτής, καθηγ. κ. Α. Χαστούπης, μεταφράσας τὸ Ἐγχειρίδιον τῆς Πειθαρχίας εἰς τὸν πρὸς τιμὴν τοῦ καθηγητοῦ Ἀμ. Ἀλιβιζάτου Πανηγυρικὸν τόμον (1958 σ. 121 ἐξ.) σημειώνει καὶ τὰ περὶ «ἐπισκοποῦ» ἢ «ἐπιβλέποντος» ἀνδρὸς ἐν τῇ συνελεύσει τῆς Κοινότητος τὰ ἐξῆς (ὑποσημ. 12 τῆς σελίδος 145).

«Ὁ ἐπιβλέπων ἢ ὁ ἐπίσκοπος (ἑβρ. קרבן). Ἐνταῦθα κατὰ κοινὴν γνώμην τῶν εἰδικῶν συναντῶμεν ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν του μορφήν τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου, τὸ ὁποῖον βραδύτερον ἐν τῷ Χριστιανισμῷ προσλαμβάνει καὶ ἱερατικὰ καθήκοντα. Τὸ ἐν λόγῳ ἀξίωμα ἀντιστοιχεῖ παρ' Ἑσσαίους κατὰ μὲν τὸν Φίλωνα πρὸς τὸ τοῦ «ταμίου» (ἐν Εὐσεβ. Εὐαγγ. Προπ. 8:11,10 «ἐκ δὲ τῶν οὕτως διαφερόντων ἕκαστοι τὸν μισθὸν λαβόντες ἐνὶ διδασί τῷ χειροτονηθέντι ταμίᾳ»), κατὰ δὲ τὸν Ἰώσηπον πρὸς τὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ» (Ἰουδ. Πολ. 2:8,3 «χειροτονητοὶ δ' οἱ τῶν κοινῶν ἐπιμεληταί»).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

- H. Streeter: The Primitive Church stud. with spesial Reference to the Origins of the Christian Ministry 1929. Κριτ. εἰς Recherches de science religieuse 1930 356/9.
- Ch. Gore: Dr. Streeter and the Primitive Church 1931.
- O. Linton: Das Problem der Urkirche in der neueren Forschung Up. 1932. Πρβλ. Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. Nr. 12, 1932, 299 ἔξ.
- E. Altendorf: Einheit und Heiligkeit der Kirche 1932.
- Essays on the Early History of the Church and the Ministry by Various Writers ed. by H. B. Swete 2 ἔκδ. ὑπὸ H. Turner 1921. Πρβλ. Jahrbuch für Liturgiewissenschaft 5, 1925, 241.
- Altaner: ἐν Theologische Revue 1936, 41/5.
- Bauer W: Rechtgläubigkeit und Ketzerei, 1934 99/109.
- Peterson: in «Orientalia Christiana periodica» R. 1947/624-35).
- C. Richardson: The Christianity of Actiochia N. York. 1935 καὶ Journ of Rel. 1937 428/43.
- Bardy. La Theol. de l' Eglise de s. Clém. de Rome à Irénée 1954. Καὶ La Theol. de s. Irénée au Concile de Nicée 1947.
- D' Alés: Rech. de science relig. 1935, 489/91.
- G. Cloin: De Spiritualit van d. Ignat Bischofs-Idee. Nymegen 1938.
- H. Batsch: Gnost. Gut und Gemeindefradition bei Ignatius von Antiochien 1940. Πρβλ. Theol. Revue. Münster 1940 σ. 254.
- M. J. Ronet de Journal: Enchiridion Patristicum 1947.
- P. N. Harrison: Polycarp's two Epistles to the Philippians 1936 πρβλ. Streeter 273/8. Antike und Christentum.. The Church Quaterly Review. London 1945 1/25.
- Adv. Harnack: ἐν Sitzungsberichte der Preus. Akad. 1921, 266/84.
- W. M. Ramsay: Jahrb. de Öster. Arch. Inst. A. 1932. 245.
- W. Reuning: Zur Erklärung des Polykarpismartyrium 1917.
- P. A. Leder: Die Diakonen der Bischöfe und Presbyter 1905
- H. Lietzmann: Zur altchristliche Verfassungsgeschichte, Z. W. Th. Band 55.
- A. Ἀλιβιζάτου: Περὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος κατὰ τὸν Εἰρηναῖον. Ἐν «Νέα Σιῶν» 1910.
2. N. Lämle: Beiträge zum Problem des Kirchenrechts 1933.
3. E. Schweizer: Das Problem des Herrn in der Gemeinde und ihren Diensten, Zürich 1946.
4. E. Kohlmeyer, Charisma oder Recht, Sav. Zeit. f. Kan. 69, 1952.
5. E. Stauffer: Jüdische Erbe im Urchristentum K. R. Theol. Lit. Ztg. 1952.
- E. Caspar: Die älteste römische Bischofsliste. Schrift. d. Königsberger Gelehrten Ges. Zusammenfassung der Resultate, ἐν «Fortschr., zur politische Gesch. und Geisteskultur d. Mittelalt», 1926, πρὸς τιμὴν τοῦ Paul Kehr. Festschr. σ. 1 ἔξ.
- Τοῦ αὐτοῦ: Βιβλιογρ. εἰς τὴν Ges. des Papsttums I σελ. 569.
- Barion: Z. Kan. 52, 1932.

* Συμπληρωματικῆ. Διὰ τὸν Kirk, ἴδε ἄνωτ. σελ. 79 ἀνατόπου.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Αἱ περὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἀρχιεγόνου Ἐκκλησίας ἔρουναι καὶ μελέται μέχρι σήμερον.

1. Νέαι ἔρουναι πρὸς λύσιν τῶν προβλημάτων τῶν Πηγῶν τοῦ Ἐκκλ. Πολιτεύματος τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ. Οἱ λειτουργοὶ καὶ τὰ λειτουργήματα (34-156 μ.Χ.) Τόμος Α' Εἰσαγωγή τεύχος Α'. Αἱ νέαι φιλολογικοῖστορικοὶ θέσεις καὶ αἱ πηγαί. 1956.

2. Τόμος Α'. τεῦχος 2ον τὸ παρόν.

3. Τόμος Γ'. τεῦχος πορισμάτων β' (περίληψις). 1957.

4. Περὶ τῆς φερομένης διαφορᾶς μορφῶν ἐν τῷ πολιτεύματι τοῦ Ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ (34-156). Πορίσματα φιλολογικῆς καὶ ιστορικῆς ἐρεύνης. Ἐκδοσις Α' 1957. Ἀνάτυπον ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1957 σελ. 17-51.

Ἐκδοσις Β' συμπεληρωμένη καὶ βελτιωμένη μετὰ ἀγγλικῆς, γαλλικῆς καὶ γερμανικῆς περιλήψεως. Ἐν Ἀθήναις 1959 σελ. 66.

Ἡ γερμανικὴ περίληψις ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ Zeitschrift für Savignystiftung 1958.

5. Ἡ σπουδαιότης τῶν περὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἀρχιεγόνου Ἐκκλησίας ἐρευνητῶν καὶ διὰ τὴν Οἰκουμ. Κίνησιν (μετὰ στοιχείων τῆς λύσεως) Ἀνάτυπον ἀπὸ τὸν τιμητ. τόμον Ἀμ. Ἀλιβιζάτου. Ἐν Ἀθήναις 1957, σελ. 33.